

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

**ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯЛАР, КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИ БОШҚАРУВ
ҲАМДА ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ИНСТИТУТИ**

К. Н. ЮСУПОВА

КРЕАТИВ ПЕДАГОГ БЎЛАМАН

**(ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГИКА КОЛЛЕЖЛАРИ
ЎҚУВЧИЛАРИ ВА ПЕДАГОГЛАРИ УЧУН ЎҚУВ - ҚЎЛЛАНМА)**

**КРЕАТИВ
ТАФАККУР**

**“LESSON PRESS” nashriyoti
ТОШКЕНТ 2022**

UO‘K 37.013(075)

КВК 74ya73

К.Н.Юсупова “Креатив педагог бўламан” педагогика коллежлари ўқувчилари ва педагоглари учун ўқув- қўлланма.-Т “LESSON PRESS” nashriyoti., 2022.-108 б.

Ўқув қўлланмада креативлик тушунчаси, креатив компетенцияни ривожланишига тўсиқ бўладиган омиллар, компетенцияни ривожлантириш бўйича олимларнинг изланишлари, методлар, машқлар, тестлар, педагогик атамаларнинг изохли луғати, ижодий ишлардан намуналар келтирилган. Ушбу ўқув қўлланмадан профессионал таълим тизими педагог ходимлари ва ўқувчилари фойдаланишлари мумкин.

Такризчилар:

Каримова Н.Н. ПИКХТБХПКҚТ ва УМОИ “ Персонални бошқариш” кафедраси доценти (PhD).

Тўхтаева З.Ш. Бухоро муҳандислик-технология институти “Енгил саноат маҳсулотлари технологияси” кафедраси мудири, доцент.

Педагогик инновациялар, касб-ҳунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти илмий-услубий кенгаши муҳокамасида ўқув қўлланма нашр этишга ва фойдаланишга тавсия этилган

ISBN 978-9943-8063-8-2

© К. Н. ЮСУПОВА
© “LESSON PRESS” nashriyoti

КИРИШ

Сўнги йилларда Республикамизда фан, маданият, ишлаб чиқариш, таълим соҳасида жадал ривожланиш суръати яққол кўзга ташланмоқда. Хусусан, Профессионал таълим тизимидаги туб ислохотлар-таълим тизимига янги ахборот ва педагогик технологияларни татбиқ этиш, кенг миқёсда амалга жорий этилмоқда. Бугунги кунда барча соҳалардаги янгиликлар, фанлараро интеграциялашув жараёнлари Профессионал таълимда етишиб чиқаётган мутахассисларга ҳам катта вазифаларни юкламоқда улар замонавий таълим талабларига жавоб бера оладиган ва жаҳондаги ривожланган мамлакатлар мутахассислари билан тенгликда рақобатлаша оладиган бўлишлари талаб этилади. Бир вақтнинг ўзида бир нечта турли масалаларнинг ечимини топишга эришиш, ўз фаолиятида инновацион янгиликларни, ноодатий ғояларни қўллаш олиш малакасига эга бўлиш бугунги кун педагогига қўйилаётган асосий талаблардан бири. Бу эса уларда креативлик компетенциясини шакллантириш тақозо этади. Дунё миқёсида бўлажак мутахассисларнинг креативлик компетенциясини шакллантириш масаласи долзарб саналмоқда. Педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши унинг шахсий қобилиятлари, табиий ва ижтимоий қувватини касбий фаолиятни сифатли, самарали ташкил этишга йўналтиради. Профессионал таълим тизимида фаолият юритаётган педагогларнинг креативлик сифатларига эга бўлишлари уларда ўқув ва тарбия жараёнларини ташкил этишга анъанавий ёндашишдан фарқли янги ғояларни яратиш, бир қолипда фикрламаслик, ўзига хослик, ташаббускорлик, ноаниқликка тоқат қилмасликка ёрдам беради. Бинобарин, креативлик сифатларига эга педагог касбий фаолиятни ташкил этишда ижодий ёндашиш, янги, илғор, ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини, шахсий сифатларини ривожлантиришга хизмат қиладиган ғояларни яратишда фаоллик кўрсатиш, илғор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш, шунингдек, ҳамкасблар билан педагогик ютуқлар хусусида доимий, изчил фикр алмашиш тажрибасига эга бўлишга эътибор қаратади. Одатда педагогларнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари

педагогик муаммоларни ҳал қилишга интилиш, илмий-тадқиқот ишлари ёки илмий лойиҳаларни амалга ошириш ва ўзаро ижодий ҳамкорликка эришишлари орқали таъминланади. Педагог ўз-ўзидан ижодкор бўлиб қолмайди. Унинг ижодкорлик қобилияти маълум вақт ичида изчил ўқиб-ўрганиш, ўз устида ишлаш орқали шакллантирилади ва аста-секин такомиллашиб, ривожланиб боради. Профессионал таълим педагогси, педагоглик ишининг мукамаллиги ҳақида гапирганда кўп қиррали билимли мутахассисни, дарс жараёнини турли воситалар тизими билан уйғун ташкил эта олиш қобилиятига эга бўлган кадрни шакллантиришни назарда тутамиз.

В.А.Кан-Калик ва Н.Д. Никандров "Педагог икижод" китобида педагогик идеалнинг ахлоқий жиҳатига алоҳида эътибор беради. Китобда "Ижод жараёни- педагогикада доимий пайдо бўлаётган педагогик муаммоларни ҳал этиш жараёнидир" деган фикрни илгари суради. Шу тушунчалар асосида хулоса қилиш мумкинки, педагогик амалиёт жараёнида ўқувчиларнинг креатив қобилиятларини ривожлантириш педагогик жараёнда махсус усуллардан фойдаланиш, янги тамойиллар асосида унумли ижодий фикрлашни ташкил этишни ўзичига олади. Мазкур қўлланма педагогика коллежлари мактабгача таълим йўналиши ўқувчи ва педагоглари учун қўшимча адабиёт сифатида тавсия этилмоқда. Ўқув қўлланмада креативлик компетенцияси, шакллантириш усуллари методлар ва тестлар келтирилган бўлиб улар ёрдамида креативлик компетенциясини ривожланганлик даражасини аниқлаш ва такомиллаштириш мумкин бўлади. Шу билан бирга ўқувчилар қўлланма ёрдамида креатив таълим, бу борада олимларнинг изланишлари билан танишилари мумкин бўлади. Педагоглар креатив педагогга қўйиладиган талаблар билан танишишлари, креативликни ривожлантирувчи инструментлар, тўсиқ бўлувчи омиллар ва уларнинг ечимлари билан танишишлари мумкин бўлади.

1-БОБ КРЕАТИВ ТАЪЛИМ НАЗАРИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДОЛОГИЯСИ

1.1. КРЕАТИВЛИК ЎЗИ НИМА ВА УНИ ҚАНДАЙ РИВОЖЛАНТИРИШ КЕРАК?

Креативлик – бу мавжуд билим ва кўникмаларга таянган ҳолда кутилмаган қарорлар қабул қилиш қобилиятидир. Бундан келиб чиқадики, креативлик – инсонга бирон-бир янгилик яратишда ёрдам берадиган, унинг ижодий имкониятлари ҳисобланади. Шунда, фикрлар чалкашлиги юзага келади. Барчамиз болаликдан “ижодкорлик” сўзига кўникиб қолганмиз.

Нима учун аллақандай “креативлик” сўзини ўйлаб топиш керак? Креативлик хусусияти ижодкорликдан қандай ажралиб туради? Ушбу атама, тушунча маъносини ўзгартирадими, унга синоним бўла оладими ёки уни тўлдирадими? Ҳаммаси осон. Ижодкорлик – бу жараён, креативлик эса – ижод билан шуғулланишда ёрдам берувчи қобилият. Яъни, бирон-кимда креативлик ривожланган бўлса, ўша инсон учун ижод қилиш бир мунча осон кечади. Инсондаги ушбу хусусият, ундаги психик жараёнларга боғлиқ бўлиб, қизиғи шундаки, психологияда креативлик атамаси қандай маънони англатар экан. Психологияда белгиланишича, креативлик – инсоннинг ижодкорлик қобилиятларини аниқловчи ўзига хос хусусият ҳисобланади. Шунинг ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, креативлик – юзага келган масалаларга жавоб тариқасида намоён бўлувчи, инсоннинг ички имкониятлари ҳақида билдиради.

Абрахам Маслоунинг сўзларига кўра, креативлик – ўз-ўзини юксалтириш, яъни ўз шахсий имкониятларини бутунлай ривожлантиришга қодир бўлган инсонларнинг универсал хусусияти ҳисобланади. Биргина ижодда инсон ўзининг ички имкониятларини, бир қолипга тушиб қолган ҳолатда эмас, балки оригинал тарзда ҳаракатланиб, намоён қилиши мумкин.

Креативлик ва унинг ривожланиш даражасини аниқлаш учун маълум мезонлар мавжуд.

Креативлик мезонлари

Креативликни шакллантирувчи асосий мезонларга қуйидагилар киради:

- **Равонлик** – маълум вақт ичида максимал даражада ғояларни яратиш қобилияти;
- **Қайишқоқлик** – тўғридан-тўғри ҳаракатланмасдан, кутилмаган вазиятларга ҳос равишда иш тута билиш қобилияти;
- **Оригиналлик** – ностандарт қарорларни баён эта олиш;
- **Ишчанлик** – ғояларни батафсил ишлаб чиқиш;
- **Образлилик** – ифодали ва ассоциатив тарзда фикрлаш;
- **Ўткир зехнлилик** – ноодатий элемент ва қарама-қаршиликларни сеза билиш қобилияти;
- **Тафаккурнинг абстрактлиги** – образларни аниқ шаклга айлантира олиш қобилияти.

Юқорида санаб ўтилган инсондаги қобилиятлар, инсондаги креативлик хусусияти ёки унинг ижодий имкониятларидан далолат беради.

1.2. ИЖОДКОРЛИК ВА КРЕАТИВЛИК. УЛАР ЎРТАСИДАГИ ФАРҚ НИМАДА?

Креативлик. Ушбу атама ҳозирги куннинг энг оммалашган сўзларидан бири. Креативлик замонавий дунёда шунчаки зарур бўлган хусусиятдир. Гарчи креативлик тушунчасига оид изоҳлар каби, уни аниқлаш учун ёрдам берадиган кўплаб тестлар мавжуд

бўлсада, ушбу хусусиятни аниқлаш ҳаммамизга ҳам маълум эмас.

Креативлик сўзи (create) бизга инглиз тилидан кириб келган бўлиб, инсоннинг ижодий қобилиятлари ва имкониятларини билдиради. Бундай ижодкорлик умуман бошқа-бошқа соҳаларда, турли фаолият соҳаларида, мулоқот давомида, фикрлаш жараёнида ва ҳатто ҳис-туйғуларда намоён бўлиши ҳам мумкин. Креативлик – бу

қобилиятлилик, янги ғояларга нисбатан ўткир зеҳнлилик, масала ва муаммоларни ноодатий усуллар орқали ҳал эта олиш. Креатив инсон юқори устунликка эга бўлиб, ишдаги ҳамкасбларидан ажралиб туради, у қизиқарли суҳбатдош ва энг қийин вазиятларда енгил ечим топа биладиган инсон ҳисобланади. Креатив инсон атрофдагиларга нисбатан ўта сабрли, оғир-вазмин, дунёни ўз қарашлари билан кузатади. Ҳаётий даража асосида олиб қараганда, креативлик – бу топқирлик. Буюм, вазият ва шароитлардан, муаммоннинг энг тўғри ва доно ечимини топган ҳолда энг ноодатий тарзда фойдалана олиш қобилияти.

Креатив буюмлар ва маҳсулотлар тамомила ўзгача бўлиши мумкин: янги кимёвий жараённи кашф қилиш, математик масала ечимини топиш, мусиқа, достон, суратлар, янги фалсафий тизимлар, юриспруденцияда инновациялар яратиш, ижтимоий ёки сиёсий ҳаёт ва бошқа кўплаб соҳалардаги муаммоларга ечим топиш ва ҳ.к.

Кўпчиликнинг фикрига кўра, “креативлик” ва “ижодкорлик” сўзлари – синоним сўзлар экан. Бу буткул янглиш фикр ҳисобланади. Ижодкорлик –бу муаллиф илҳоми ва қобилиятларидир. Барчамизга маълумки, композиторлар, рассомлар, ёзувчилар ва бошқа ижодкорлар, фақат ўзининг ҳис-туйғулари ва кайфиятига қараб санъат асарларини яратадилар.

Креатив жараён эса прагматик элемент, прагматик мақсадларга эга. Креатив инсон ўз буюм ёки маҳсулотини ярата туриб, нима учун, ким учун, кимга фойдаси тегиши, уни қандай яшаш ва бунинг учун айнан нима қилиш кераклиги ҳақида аниқ билади. Масалан, креатив рассом ўз картинасини ярата туриб ва маълум мавзунини танлаган ҳолда, картина кимлар учун қизиқ бўлиши, томошабинлар диққатини тортиши учун қандай рамкада безаш ва қайси музей ёки даргоҳда уни намоиш қилиш кераклиги ҳақида олдиндан билади.

Шу туфайли, ижодкорлик ва креативлик бир-биридан тубдан фарқ қилувчи тушунчалардир. Креативлик ёки креатив технологиялар ҳақида маълумотлар берилишидан аввалги даврларда ҳеч ким ҳеч қачон у ҳақида сўз очмаган. Инсоният учун “ижодкорлик” тушунчасининг ўзи етарли бўлиб, антик даврлардан бошлаб ўта юқори

даражада кадрланган. Ижодга бўлган эҳтиром ва қизиқиш 21-асрда ҳам ўзининг аҳамиятини йўқотмади.

Инсонда ижодий имконият ва қобилиятларнинг шаклланиши ҳақида бир неча фаразлар мавжуд. Баъзи олимлар, инсонда ижодий қобилиятлар аста-секин узоқ вақт давомида ривожланган деб ҳисоблайди. Ушбу қобилиятларнинг пайдо бўлиши инсониятнинг демографик ва маданий ўзгаришларига бориб тақалади.

Бошқа қарашлар, яъни Стендфорд университети антропологи Ричард Клайннинг 2002 йилда билдирган сўзларига кўра, креативлик ва ижодкорлик сакраш тарзида ривожланган ва кутилмаган генетик мутация натижаси ҳисобланиб, бу ҳодиса тахминан эллик минг йил аввал содир бўлган.

Юқорида таъкидланганларга хулоса сифатида, ижодкорлик – бирламчи, креативлик эса иккиламчи тушунча эканлигини таъкидлаш мумкин. Креативлик – ижодкорликка таянган ва усиз мавжуд бўлишнинг ўзи иложсиз, бу шунчаки ижодкорлик жараёнини ташкиллаштириш технолгияси. Ижодсиз креативлик мевасиз дарахт кабидир, креативликсиз ижод эса машҳурликка эриша олмайди. Хулоса: ижодкорлик ва креативлик ўзаро узвий боғлиқ тушунчалардир.

1.3. КРЕАТИВЛИК БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛГАН ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР

Америкалик психолог Абрахам Маслоу ўз ишларида, инсонлар ижодкорлик хусусияти билан туғулиши, аммо тарбия, ижтимоий шароит ва вазиятлар сабаб кўплаб инсонлар уни йўқотиши ҳақида фикр билдирган. Иқтисодчи олим Девид

Галенсон эса, муваффақиятли инсонлар ҳаётини ўрганган ҳолда, ижодий қобиятлар ҳар қандай ёшда шаклланиши мумкинлигини таъкидлайди. Масалан, испаниялик рассом Пабло Пикассо ёшлик

давриданок санъат тарихига кирган. У ўзининг энг қимматбаҳо асарларини 30 ёшигача яратиб бўлган эди. Француз рассоми Поль Сезанн эса 15 ёшидан бошлаб расм чиза бошлаган, бироқ ўз шедевр асарларини 60 ёшга келиб ярата олди.

Инсоннинг ижодий қобилиятлари бир неча йиллардан буён психолог-олимлар диққат марказида бўлиб келмоқда. Француз психологи Альфред Бине изланишлари, Фредерик Барлетт ишлари, гештальт психология асосчиси Макс Вартгеймер ишлари ва кўплаб бошқа олимларнинг қизиқарли изланиш ва тадқиқотларини айтиб ўтиш мумкин. Бироқ, ушбу барча изланишлар, ижодий имкониятлар индивидуал тарзда фарқланиши ҳақидаги фактни ҳисобга олмаган.

Аммо XX-асрнинг 60-йилларига келиб тафаккур имкониятларини тест синовидан ўтказиш бўйича улкан тажриба тўпланди, бу эса ўз навбатида инсоннинг ижодий ва креатив имкониятларини ўрганишда янги саволларни юзага келтирди. Масалан, изланишлар давомида (IQ тестлари асосида аниқланган) ақл-идрокнинг юқори даражаси профессионал ва ҳаётий муваффақиятлар калити эмаслиги аниқланди. Тажрибада исботланишича, паст IQ даражага эга инсонлар ҳаётда катта натижаларга эриша олади ва олдига қўйилган мураккаб масалаларга ечим топа олади. Шу туфайли, инсондаги креативлик хусусиятини ривожлантиришда ҳал қилувчи восита анъанавий тест синовлари орқали аниқланган хусусиятларга эмас, балки ақлнинг қандайдир ўзига хос хусусиятларига боғлиқлиги тўғрисидаги қарашлар илгари сурилган. Олимлар, қўйилган масалалар ечимининг самарадорлиги ақл-идрок даражасига боғлиқ бўлмаса, демак у инсоннинг, маълумотлардан тез фурсатларда ва турли усуллар орқали фойдалана олиши каби ўзига хос имкониятига боғлиқ деган хулосага келди. Мана шу қобилиятни олимлар креативлик деб номлайди.

Креативлик даражасини аниқлаш учун “олис тасаввурлар” тести ишлаб чиқилди. Унинг ёрдамида баъзи рамзий даражалардаги катта миқдордаги маълумоталар чегарасида диққатни жамлаш тезлиги ва ўзига хос хусусиятларини аниқлаш мумкин. Америкалик психолог Джой Пол Гилфорд ва унинг ҳамкасблари, креативликни изоҳловчи 16

ўзига хос интеллектуал гипотетик имкониятларни таъкидлаган. Мана улардан баъзи бирлари:

- **равонлик** – бир вақтда пайдо бўлувчи ғоялар сони;
- **қайишқоқлик** – инсоннинг бир ғоядан бошқа ғояга, фикрлаш ёки бошқа қарашга тез ўтиши;
- **фикрлашнинг оригиналлиги** – умумий қарашлардан тубдан фарқ қилувчи ғояларни намоён этиш қобилияти;
- **интилувчанлик** – бошқа инсонлар қизиқишига сабаб бўлмайдиган масалаларга нисбатан юқори идроклилики;
- **аҳамиятсизлик** – бу дадил ғоялар.

Россия фанлар академиясининг психология институти ходимлари синовлар давомида шунга амин бўлдиларки, юқори креативлик даражасига эга инсонлар, интеллектни аниқлашга оид тест синовларида бошқаларга қараганда паст натижа кўрсатган. Ижодий қобилиятга эга мактаб ўқувчилари бир қолипга солинган содда интеллектуал масалаларни ишлай олмайди.

Креативлик тадқиқотлари давом этаверади, илгари сурилган назариялар рад этилади ва янгилари кашф этилади. Сўнги 40 йил ичида креативликка оид минглаб назария ва қарашлар тақдим этилиб, уларнинг сон-саноғи йўқ. Ҳатто тадқиқотчиларнинг бир ҳазили бор: “Креативликни англаш жараёни креатив ёндашувни талаб этади”.

Замонавий ҳаёт жадал ривожланиб бормокда. Креативлик хусусияти ўта зарур бўлган маълумотлар макони кенгайиб бормокда. Креатив ёндашувсиз муваффақиятли бизнес юрита олмайсиз, илмий кашфиётлар қила олмайсиз, қўйингки муваффақиятли инсон ҳам бўла олмайсиз.

Инсон ҳар қандай ёшда, ўзида креатив ва ижодий қобилиятларни шаклантириши мумкин. Инсон ўзини оддий ўртамиёна инсон деб ҳисобламаслиги керак. Аксинча, инсон ўзидаги ижодий қирраларни кашф этиши ва креатив, ижодкор шахсга айланиши керак!

Қандай қилиб дейсизми? Бу ҳақидаги суҳбат кейинги бобларда давом этади.

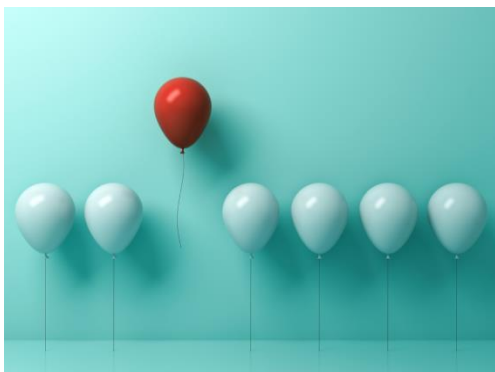
2-БОБ КРЕАТИВЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ КАЛИТЛАРИ

«Ҳар бир инсон – донишманд. Бироқ, агарда сиз балиқни, унинг дарахтга чиқа олиш қобилиятига қараб баҳоласангиз, унда у бутун ҳаётини аҳмоқоналигига ишониб яшайди».

Албэрт Эйнштейн

2.1. КРЕАТИВЛИКЛИК ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИГА ТЎСИҚ БЎЛУВЧИ ОМИЛЛАР

“Креативлик” атамасига оид изоҳлар сони минглаб топилади, аммо улардан энг аниқроғи қуйидагича: креативлик – янги ғояларни ярата олиш қобилияти бўлиб, стандарт ва одатий чизмалардан, фикрлаш қоидаларидан тубдан фарқ қилади. Креатив инсон бирон-бир вазият ёки муаммони нооддий усулда кўра олади. У тубдан янги, ностандарт тарзда фикрлайди, муаммоларни ҳал этишда янги усул ва йўллارни излаб топади. Табиийки, унинг тафаккури конструктив ва яратувчан хусусиятга эга. Бошқача қилиб айтганда, креатив шахс – бу инноватор.

Кўпчиликнинг фикрича, креативлик – бу инъом. Ҳа, албатта ҳар ким ва ҳар қандай шахс ўзида шакллантира оладиган инъом. Психологлар шунга амин бўлдиларки, ҳар қандай соғлом фикрлай оладиган инсонни ҳар қандай вақтда ижодий фикрлашга ўргатиш мумкин. Бунинг учун, фақатгина зарурий қобилиятларни ривожлантириш ва ички тўсиқларни олиб ташлашнинг ўзи кифоя.

Психологлар шундай тўсиқларнинг тўрт турини белгилайдилар. Булар:

- 1. Конформизм.** Конформизм – бу ҳамма каби бўлиш истаги. Кўпчилик инсонлар умумий қарашлар массасидан ажралиб чиқишни истамайди, шу туфайли ўз фикрини эркин баён этмайди, ўзининг оригинал ғояларини илгари сурмайди. Улар оммадан ажралиб туришни истамайди. Конформизм илдизлари, боланинг фикрлари катталар ёки унинг тенгқурлари томонидан кулгига олинган ёки қаттиқ танқид остига олинган ғамгин болалик даврларига бориб тақалади.
- 2. Цензура.** Цензура – бу ўз ғояларини ички танқид остига олиш. Ўзининг ички кучли танқидига эга инсон юзага келган муаммони одатий йўл билан ҳал этишни афзал кўради ёки

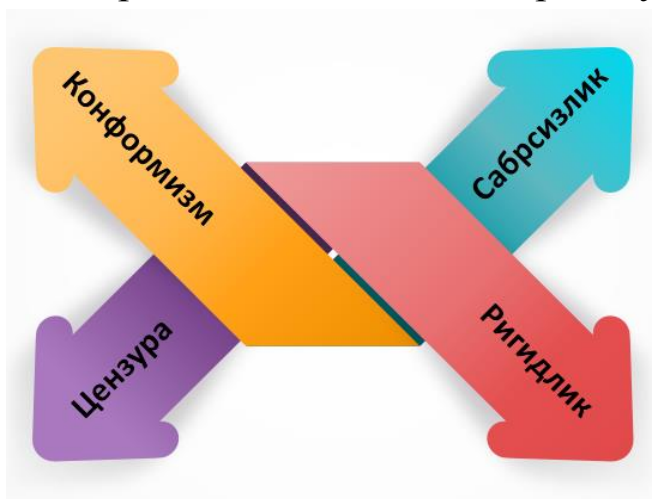
жавобгарликни бошқа инсон зиммасига юклаб қўйишга интилади. Танқид билан бирга ғайратсизлик ҳам болалик даврларида шаклланади. Бунинг сабаби – ўта талабчан ва авторитар, доимо фарзандини танқид қилувчи ота-оналардир.

3. Ригидлик. Ригидлик – стереотип, одатга айланган нуқтаи назарлар, янги ғояларни қабул қилишни рад этиш билан боғлиқ қийинчиликлар. Ригидлик одатий ва таниш бўлган нарсаларда ноодатийликни “кўра олиш”га имкон бермайди.

4. Сабрсизлик. Яъни керакли жавоб ёки ечимни иложи борича тезроқ топиш истаги. Психологлар томонидан белгиланишича, энг яхши қарорлар “ижодий танаффус”дан сўнг пайдо бўлади.

2.2 КРЕАТИВЛИКНИ РИВОЖЛАНТУРУВЧИ ИНСТРУМЕНТЛАРИ: БИЛИМ ВА ТАФАККУР

Ҳар қандай ишни бажариш учун анжомлар керак бўлганидек,

креатив инсон бўлиш учун биринчи навбатда билим керак. Ижодий тафаккурни ривожлантириш учун, мия фаолиятини қайта қурувчи, фикрлаш жараёнининг ишчанлигини оширувчи махсус техникаларни ўрганиш ва ўзлаштириш керак бўлиб, бунинг

натijasида, инсон янада конструктив ва тартибли фикрлай бошлайди. Креатив фикрлаш услубларини ўргатувчи тренингларда иштирок этинг. Агар улар бўлмаса, мустақил равишда ўрганинг, шу мавзудаги адабиётлар билан танишиб чиқинг, муваффақиятли технологиялардан фойдланувчи ижодкор инсонлар билан мулоқотлашинг. Тавсия этилган техникалардан энг кераклисини ўзингиз учун танлаб олинг. Уларни шундай ўрганингки, миянгизда “мухрланиб” қолсин. Шундагина миянгиз улардан автоматик тартибда фойдаланишни ва

креатив ғояларни кетма-кет равишда тез фурсатда яратишни бошлайди.

Бундан ташқари, кенг дунёқарашга эга бўлмаган креатив инсонларнинг ўзи бўлмайди. Дунёқарашингиз қанчалик кенг бўлса, креатив фикрлаш учун шунчалик кўп воситангиз бўлади. Ижодкор инсонларга назар солсангиз, улар ўта кеткан қизиққон эканлигига амин бўлишингиз мумкин. Улар учун, у ёки, бу нарсанинг қандай қурилганлиги, тузилиши қизиқ бўлиб, доимо саволлар берадилар, ўз жавобларини эса сон-саноксиз мулоқотларда ёки ўзининг тафаккурида топа билади.

Дунёқарашингизни кенгайтириш вақти келганлигининг асосий сабаби шундаки, сиз маълум бир вазифани бажара олмаслигингиз, ишлаш қийинлашиб ва мураккаблашиб бораётгани, юзага келган муаммолар ечимини топа олмаётганлигингиз ёки ушбу масаладан чиқиш йўли йўқлиги ҳақида тез-тез ўзингизга гапириб турасиз. Аммо чиқиш йўли бор, шунчаки дунёқарашингизнинг бироз торлиги ушбу чиқиш йўлини излаб топишга ёрдам бермаяпти. Агар билимларингиз янада чуқур, ақл-идрокингиз қайишқоқ бўлганида эди, сиз барча тўсиқларни енгиб ўткан бўлар эдингиз. Мазкур масалаларнинг асосий қисми бошқа одамлар томонидан аллақачон бажарилган, сиз шунчаки уларнинг натижасини англаб етмаяпсиз. Тор доирадаги дунёқараш ҳам касбга алоқадор мавзуларда суҳбат қура олиш имкониятини бермайди. Одамлар билан мулоқотлашиш қийин экан, креативлик ҳақида гапиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Дунёқараш – бу шунчаки зарур бўлган бир нарса. Замонавий дунёда маълумотлар оқимининг сон-саногини йўқ, шу туфайли, ҳар куни бирон-бир янги нарсани ўрганиш учун сабаб ва имкониятлар бисёр.

Дунёқарашни кенгайтириш учун бир неча усуллар мавжуд, бироқ ушбу жараённинг ажойиб томони шундаки, махсус курсларда иштирок этишнинг сизга кераги йўқ, ўз билим захирангизни ҳар қандай вақтда ва ҳар қандай жойда бойитишингиз мумкин. Энг дангаса одамлар, жойидан қўзғалмаган ҳолда, интернет орқали илмий-оммабоп мақолалар билан танишиб чиқиб ҳам ўз билимларини ошириши

мумкин. Телевизион каналларда махсус курслар намоиш этилиб, уларда илмий кашфиётлар, қизиқарли фактлар видео-роликлар орқали тақдим этиб борилади.

Ҳатто қизиқарли инсонлар билан мулоқотда бўлиш ҳам – дунёқарашни кенгайтиришнинг бир йўли. Агарда сиз бошқаларни эшита олсангиз, кўплаб янгиликларга ва қизиқарли маълумотларга эга бўлишингиз мумкин. Асосийси – мулоқотни мақсадсиз бир суҳбатга айлантириб юбормаслик. Мулоқотларда асосий мавзунини ёритишга ўрганинг, кайфиятни эмас, балки фактларни қабул қилишга ҳаракат қилинг. Билимдон бўлишнинг энг жозибали усули саёҳат қилишдир. Диққатга сазовор жойларни ўз кўзингиз билан томоша қилиш – улар ҳақида эшитгандан кўра бир мунча қизиқарлироқ. Саёҳат қилишни ўз шаҳрингиздан бошлашингиз мумкин, сабаби у ерда кўриш мумкин бўлган жойлар кўп бўлиб, маҳаллий музейлар эса алоҳида диққатга лойиқ.

Албатта, дунёқарашни кенгайтиришнинг энг ажойиб йўли – мутолаа ҳисобланади. Ўқилиши керак бўлган китоблар рўйхатини ўзингиз тузишингиз мумкин, бу ҳар бир инсоннинг ўз қизиқишларига боғлиқ. Кимгадир фотосуратлар ҳақида китоблар қизиқ бўлса, кимгадир санъатга оид асарлар, бошқаларни эса – иқтисод ёки математикага доир китоблар қизиқтиради. Бадиий асарларни ўқиш эса умуман ҳаммага тавсия этилади.

Креатив инсонни тафаккур ойдинлигисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Тафаккур ойдинлиги тушунчаси муқобил нуқтаи назарлар билан ҳисоблашишга шайликни англатади. Ўз олдингизга, ўз доирангиздаги турли одамлар, бегоналар ва ҳатто суҳбатлашиш сиз учун унчалик ҳам ёқимли бўлмаган инсонлар билан мулоқотлашиш вазифасини қўйинг. Улар учун муҳим бўлган масалалар ҳақида уларнинг фикри билан қизиқинг, уларни диққат билан эшитишга ва ҳатто уларнинг дунёқараши сизники билан буткул мос келмасада, фикрлаш усуслини тушунишга ҳаракат қилинг.

Креативликнинг яна бир таркибий қисми – бу эмоционал кучдир. Эмоциялар – ўзига хос психик жараён. Улар ҳаётда юзага келган

муҳим воқеаларга жавобан юзага келади ҳамда инсон ҳулки ва ҳатто унинг саломатлигига таъсир кўрсатади. Инсон – сайёрамиздаги энг эмоционал мавжудот бўлиб, айнан эмоциялар аجدодларимизнинг яшаб ўтишига ёрдам берган бўлиши ва инсоният тарраққиётида муҳим аҳамият касб этган бўлиши мумкин. Яна бир қизиқ томони шундаки, салбий ҳиссиётлар ижобийларига қараганда бир мунча кучлироқ ҳисобланар экан. Ҳатто янги туғилган чақалоқлар ҳам дунёга келибоқ фақат салбий ҳиссиётларини кўрсатиши мумкин, уларнинг ижобий эмоциялари эса кечроқ юзага келади. Салбий ҳиссиётлар – организм учун ҳавфдан огоҳлантирувчи сигнал бўлса, ижобий ҳиссиётлар эса тинчлик ва хотиржамлик қайтганидан дарак беради. Шу боис, ҳаммаси яхши бўлиб, ҳавф йўқолганда ижобий ҳиссиётлар тез сўниб қолади, ҳавфдан огоҳлантирувчи сигнал эса муаммо бартараф этилмагунича инсонни тарк этмаслиги мумкин. Шу туфайли, салбий эмоциялар турғун бўлиши мумкин, ва агар улар хаддан зиёд ортиқ бўлса, инсонга зарар келтириши ва унинг ҳулкига таъсир кўрсатиши мумкин, демак, креативлик ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

Қийинчиликлар олдида йиқилмаган инсон ҳаётдан завқаланиб яшашда давом этади, ўз ҳиссиётларини жиловлай олади, муаммолар юзага келганда тезда креатив ечим топа олади. Соғлом турмуш тарзи, жисмоний машқлар, тўғри овқатланиш, тўйиб ухлаш эмоционал тонусни оширади ва сизни кучли қилади.

Креатив шахс тафаккурининг муҳим жиҳати – унинг мустақил эканлигида. Эркин фикрлаш ва мустақил бўлиш – ижод мазмуни. Ҳар бир инсон ўз фикрига эга. Агарда у ўз фикрини ҳимоя қила олса, ижод чўққисига кўтарилиши мумкин бўлади. Нима учун? Келинг, буни таҳлил қилиб кўрамиз. Ҳар бир инсон ўзича иқтидорли. Агар бир гуруҳ одамларга иншо ёзиши учун маълум бир мавзуни берсангиз, уларнинг ҳар бири ўз билим ва кўникмалари, дунёқараши, тажрибасига суянган ҳолда, ушбу мавзуни ёритиб беради. Шунда, уларнинг ҳар бири ҳақ бўлиб чиқади, чунки ягона тўғри ҳақиқатнинг ўзи мавжуд эмас. Бироқ, бир тасаввур қилингчи, ўз фикрига эга бўлмаган ёки уни намоиш қилишга кўрқадиган инсонга ҳам иншо

ёзиб бериши сўралди. Ҳойнаҳой, ундан бирон-бир қизиқ фикр чиқмаса керак, сабаби у ўзининг на шахсий фикрига эга ва на янги фикрларини намоиш эта олади. Креатив ечим топишга фақатгина мустақил фикрлай оладиган, доимо изланишда юрадиган инсонларгина қодир бўлиши мумкин. Доимо ёдда тутинг, ўз фикрингизга эга бўлиш ва уни ҳимоя қила олишга ҳаракат қилинг.

Мустақилликка эришиш учун, ўзингизда танқидий фикрлаш усулини ривожлантиринг. Кузатиш, таҳлил қилиш, интерпретация қилиш, хулоса чиқариш, баҳо бериш, тушуниш ва тушунтира олишни ўрганинг. Ўзингизни ҳурмат қилишни ўрганинг. Ҳато қилишдан асло қўрқманг. Шунинг учун доимо ёдда тутингки, ҳатто буюк инсонлар ҳам ҳатога йўл қўйганлар. Масалан, Роберт Меткелф ўз вақтида, 1996 йили Интернет мавжуд бўлмайдиган фикрни билдирган эди. Билл Гейтс эса, электрон почтадан фойдалана олишни ўрганган инсон, 21 асрда миллионерга айланади деган эди. Шунинг учун, ўзингизга ишонинг! Қўрқувни енгиш сиз учун қийин кечса, махсус тренингларда иштирок этинг. Ёдда тутинг, сиз ўзингиз бир мукамал шахссиз ва сизнинг мукамаллигингизни сиздан ҳеч ким тортиб ола олмайди. Ўзингизни танқид қилишдан тўхтанг, салбий фикрлар, ҳатто салбий муҳитдан йироқ бўлинг. Ўзингизга бўлган ишончни шакллантиринг ва ютуқларингиз учун ўзингизни ўзингиз рағбатлантиринг.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, эски ўй-фикрлар билан банд бўлмаган инсонлар муқобил қарорлар қабул қилишда эркин бўлиб, креатив

ечимлар топишда қийналмайдилар. Бундай даражага эришиш учун ўз қобилият ва имкониятларингизга ишонинг, уларни ривожлантиринг, янги ғояларни тақдим этинг ва уларни ҳаётга тадбиқ этинг. Оптимист бўлишга ҳаракат қилинг.

2.3. КРЕАТИВЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРУВЧИ ИНСТРУМЕНТЛАРИ: ХАРАКТЕР

Ҳаётида бирон мартта бўлса ҳам умидсизликка тушмаган, ечим топишда қийналмаган инсоннинг ўзи бўлмаса керак ҳойнаҳой, бусиз мавжуд бўлишнинг ўзи ҳам маъносиз. Бундай ўйлар ҳар бир инсонни маълум вақтларда безовта қилади. Табиийки, бундай дақиқаларда қўлингиз ишга бормай қолади. Таниш ҳиссиётми? Бундай вазиятда қандай йўл тутиш мумкин? Айтишларича, ўзини бахтли ҳис қила олиш ҳам меҳнат қилишни талаб этар экан. Шу билан бирга, серҳаракат ва ҳаётдан завқланиб яшовчи инсонларга қараб туриб, уларнинг ушбу хусусияти – улар билан бирга туғилади деб ўйлайдиганлар ҳато фикрлайдилар. Аслида бахт ҳиссини туйиш учун тинимсиз ҳаракат қилиш керак. Бу осон эмас, бироқ иложсиз ҳам эмас. Муаммолардан биров узоклашишга ва ўзини енгил ҳис қилишга ўрганиш лозим. Буни қандай амалга ошириш мумкин?

Биз доимо ўз олдимизга турли мақсадлар қўямиз, ҳаёт – мўжиза эканлиги ва унинг атрофида кўплаб ажойиботлар бор эканлиги ҳақида унутган ҳолда, ҳовлиқиб шошиб яшаймиз. Ҳоҳ у бежирим қутига ўралмаган бўлсада, ҳаёт – бу барибир совға. Бу дунёдаги барча мавжуд нарсалардан қувониб яшанг. Атрофга назар ташланг, табиат гўзаллигидан баҳраманд бўлинг, завқланиш учун сабаб топинг, улар эса сиз нафас олаётган, ҳаракатланаётган ҳар ерда топилади. Ўткинчиларга боқинг, кечки шаҳар манзарасида сайр қилинг. Муаммоларга ўралашиб қолманг: агар муаммони ҳал этишнинг имкони бўлса, унда у учун ташвишланишнинг кераги йўқ.

Ўзингизда юмор ҳиссини шакллантиринг. Юмор – барча кўнгилсизликлардан ҳимоя қилувчи тўсиқ бўлиб, қийинчиликларни осон енгиб ўтишда ёрдам беради.

Бошингизни кўрқув, ҳафагарчилик, изтироб ва кутиш билан тўлдирманг. Сон-саноксиз изтиробларга эътибор қаратган ҳолда, сиз ўз ҳаётингизни беъмано ўтказиб қўйишингиз мумкин. Сабаби, изтироб ва ҳафагарчиликлар сиздаги барча энергияни суғуриб олади, ижобий ўзгаришларга тўсқинлик қилади. Ҳаттоҳаёт сизни ушбу вақтда сийламаётган бўлсада, содир бўлаётган ишларга соддароқ ёндашишга ҳаракат қилинг. Вазиятни ўзгартиринг, танаффус қилинг, бироз чалғишга урининг, мусиқа тингланг, ўйин ўйнанг, бирон-бир яхши комедик фильм томоша қилинг, кулинг, севининг, ёшлик ва завқлик даврини қайтаришга ҳаракат қилинг. Агарда бу ишларни ёлғиз амалга ошириш қийин бўлса, ҳаётингизга таалукли бўлган яқин инсонларингизни топинг ва улар билан бирга ўрганинг. Ёдда тутинг, сиз ўз-ўзи билан пойга ўйнаётганмарафончи эмассиз. Тинчланинг ва хотиржам бўлинг. Ўз ютуқларингизни ўйланг, ана шунда сиз, ҳаётингиз у даражада ёмон эмаслигини ва нима учун уни қадрлашингиз керак эканлигини англайсиз. Ҳаётга соддароқ кўз билан қарашга ҳаракат қилинг ва у янада лаззатли бўлади. Ёдда тутинг, ўтмиш – бу ўтмиш, келажак эса ҳали олдинда. Бугунги кундан завқланиб яшанг.

Хурсандчиликни бупул қўлга киритишнинг кўплаб усуллари мавжуд. Масалан, шунчаки қорбола ясанг. Ўз оилавий “давлатингизга” ном ўйлаб топинг. Ўз оилавий давлатингиз “конституция”сини яратинг, оила аъзоларингизга эса вазирлар папкасини бериб чиқинг! Оилада баъзан учраб турадиган зерикарли вазиятларни кўнгилочар ўйинларга айлантиринг! Ҳаётимизда бепул кўнгилочар машғулотларнинг сон-саноғи йўқ. Шунчаки уларни тутиб қолишни билиш керак!

Ҳаётингиздаги ҳар бир сониядан завқланиб яшанг, чунки улар такрорланмас, бебаҳо ва мукамалдир. Улардан роҳатланиб яшанг! Енгил ҳаракатерга эга инсонлар мураккаб масала ёки муаммоларни осон ҳал этади.

Креатив инсон характерида қатъият ва тиришқоқлик бўлиши лозим. Ижодни илҳом пайдо қилади деган фикр буткул нотўғри. Ҳар

бир буюк ғоя шаклланиши, ўсиши керак, унга вақт ажратилиши лозим. Шу сабабли қатъият шунчаки зарур хусусиятдир. Кўпчилигимизга таниш вазият: бугунга бирон-бир ишни мақсад қилдиб қўямиз-у, уни амалга оширишни эртанги кунга, келаси ҳафтага, ҳатто кейинги йилга қолдирамыз. Ҳатто у ҳоҳ креатив бўлсин, мақсад қўйишнинг ўзи камлик қилади. Белгиланган мақсадларга эришишга ўрганиш лозим. Бунинг учун уларни ўта аниқ равишда тузиб олишимиз ва уларга эришишнинг аниқ муддатини белгилаб олишимиз керак. Ушбу мақсадга эришиш учун ўзингизга мотивация топинг. Кўзланган мақсад йўлидаги ҳар бир бажарилган вазифа учун ўзингизни ўзингиз рағбатлантиринг.

Ўзганинг дардини ҳис эта олиш хусусияти – креативликнинг муҳим инструменти. Уни ўраб турган инсонларнинг ҳислари ва ўй-ҳаёлларини пайқай оладиган инсон, уларнинг эмоционал кайфиятини ҳис қила олади ва коллектив креативликнинг ўзига хос тухфасига эга бўлади. Бундай инсон, уни ўраб турган инсонлар ғоясини уқиб олади ва ушбу ғояларга ўз ғоясини қўшади. У ўз рақибининг ҳаракатларини олдиндан тахмин қила олади. Эмпатияни (ўзганинг дардини ҳис эта олиш хусусияти) инсон ўзида шакллантириш мумкин. Бу осон иш эмас, аммо уни уддасидан чиқа олсангиз, нафақат атрофингиздаги инсонларнинг эмоционал кайфиятини ҳис эта оласиз, шу билан бирга уларга таъсир ўтказиб, ўзингизга керакли бўлган томонга йўналтира оласиз.

Яратувчанлик – креатив инсонга хос яна бир муҳим жиҳат. Бу энг қийин вазиятлардан чиқиб кета олиш хусусияти ва ўз кучига бўлган мустаҳкам ишончдир. Яратувчан инсон ҳар қандай вазиятнинг ижобий томонларини кўра олади. Бу каби инсон энг манфаатсиз вазиятларни ҳам ўзи ва бошқалар учун фойда келтирувчи томонга ўзгартириб юбориши мумкин. Яратувчанлик чегараларни четлаб ўтган ҳолда, имконсиз ишларни тескарисига буриб юборади, тафаккурни машқ қилиб мустаҳкамлайди, тана ва руҳнинг эринчоқлигидан озод қилади, ғоялар шаклланишида эркинлик, шаклланиш жараёнидан завқланиш хиссини беради. Яратувчанлик хусусиятини шакллантириш учун

зеҳни чарҳловчи масалалар ишланг, уйда ёки ишда ўзингизни қандай қилиб ривожантиришингиз мукинлиги ҳақида тез-тез ўзингизга савол беринг.

Ўз тафаккурингиз ва ижодий ёндашувларни таҳлил қилишга ўрганинг. Бунинг учун қуйидаги саволларга жавоб беринг. Ҳар доим интеллектуал стратегиялардан фойдаланиб турасизми? Агар ҳа бўлса, қандай стратегиялар муваффақиятлироқ? Қандай шароитларда ишлайсиз? Ҳар доим бир ҳил вақт ва бир ҳил жойда фаолият юритасизми? Одатий шароитларни ўзгартиришга уриниб кўринг. Шароитларнинг ўзгариши ижодга қандай таъсир кўрсатиши ҳақида таҳлил қилиб кўринг.

60 ёшида рассом бўлишга қарор қилган бир бизнесмен ҳақидаги мисолни келтириб ўтсак. У ўзининг муваффақиятли бизнесини ташлаб, Ўртаер денгизидаги оролда яшашга қарор қилди. Нима учун у айнан ушбу жойни танлаганини шундай изоҳлайди: “Бу орол – рассомчилик санъати билан шуғулланиш учун энг ажойиб жой, сабаби бу ерга “ёруғлик мукамал тарзда тушади”. Бу инсон бўёқ ва мўйқаламларни фақатгина ёшлигида кўлига ушлаган. Аммо кутилмаганда ижод соҳасига қизиқиб қолиб, бўёқ ва мольбертни кўлга олди ва ижод қилишни бошлади. У муваффақиятга эришди! Унинг асарлари ижодкорлар олқишига сабаб бўлди ва машҳур кўргазмаларда намойиш этила бошлади.

Дадиллик – бу жуда яхши хусусият. Сабаби, у тўғри қарор қабул қилишга, келажакдан ва келгуси ўзгаришлардан чўчимасликка ўргатади. Дадил инсонлар тоғларни қулата олади, айнан улар дунёни бошқарадилар. Психологик ёки интеллектуал дадиллик креатив фикрлаш учун албатта зарур. Ўзида дадилликни шакллантириш ва тарбиялаш мумкин. Болаларга назар ташланг. Улар учун кўрқув, баҳллик ҳисси бегона, уларда кимнидир гапига қулоқ солиш ёки ўзини катта тутиш хусусияти йўқ. Болалар ҳақиқатни гапиришдан чўчимайди. Ўзингизда дадилликни янада ошириш учун ўз устингизда ишланг. Барчасини кичик қийинчиликларни йенгиб ўтишдан бошланг, аммо чинакам “қалъа”ни забт эткан каби дадилликни ҳам забт этинг.

Шундай қилиб, сиз ўзингизда қатъиятлилиқни шакллантира оласиз. Олдингизга аниқ ва равшан мақсадларни қўйинг. Ўзингизга ишонинг. Интуициянгизга, ички овозингизга қулоқ тутинг, ташқи муҳит таъсирига тушиб қолмасликка ҳаракат қилинг. “Атрофдагиларни ўз ҳаракатларим билан ҳафа қилиб қўйишим мумкинми? Агар бундай бўлса-чи? Мен ўзи кимман?...” каби саволлар билан ўзингизни қийнашни бас қилинг. Ўзингизни ўзингиз жазоламанг, ўзингизни бошқалар билан солиштирманг. Ўзингизни севинг. Ва энг асосийси – ижодий шижоатингизни сўндирманг. Ижодий муваффақият – олдинга бўлган яна бир қадам, янги изланишлар ва қарорлар учун қилинган ҳаракат.

Креативлик таваккалчиликсиз мавжуд бўлмайди. Агарда инсон осон таваккал қила олса, йўқотишлардан қўрқмаса, креативликни ҳам ўзида осон шакллантира олади. Зеро, унинг учун янги ёндашувни излаш ва янги ечимни синаб кўриш шарт эмас.

Бироқ юқорида таъкидлаганимиздек, креативлик – бу ўйин, аммо кўзланган натижаларга эришиш учун анчайин меҳнат қилиш лозим. Тартиб бўлмаган жойда яхши натижага эришиш мушкул. Тартибли инсонлар ишга кўпроқ эътиборларини қаратадилар, кўпроқ креативликни қўллайдилар, шу туфайли ҳам кўпроқ ижодий муваффақиятга эришадилар. Тартибли инсонга айланиш учун олдингизга мақсад қўйинг, унга эришиш санасини белгилаб олинг ва ўзингиз учун кундалиқ тутинг. Кундаликка нималар қилганингиз, қандай усуллардан фойдланганингиз, нималарга эришганингиз, қандай тўсиқларга учраганингиз ҳақида ёзиб боринг. Қайд этиб борганларингизни таҳлил қилинг, хулоса чиқаринг, камчиликларни бартараф этишга ҳаракат қилинг. Эҳтимол, ўз қайдларингиз сизга, муваффақиятга эришишда қобилиятлар ва тафаккурнинг етишмаслиги эмас, балки шунчаки эринчоқликнинг ўзи тўсиқ бўлаётгани ҳақида билдирар.

Креативлик, инсон ўзини ёмон ҳис қилганида шаклланмайди. Бундай ҳолатда, бирон-бир янгилик яратиш ёки ижод қилиш қийин. Агар касал бўлсангиз, барча ишларни бир чеккага суриб, бутун бор

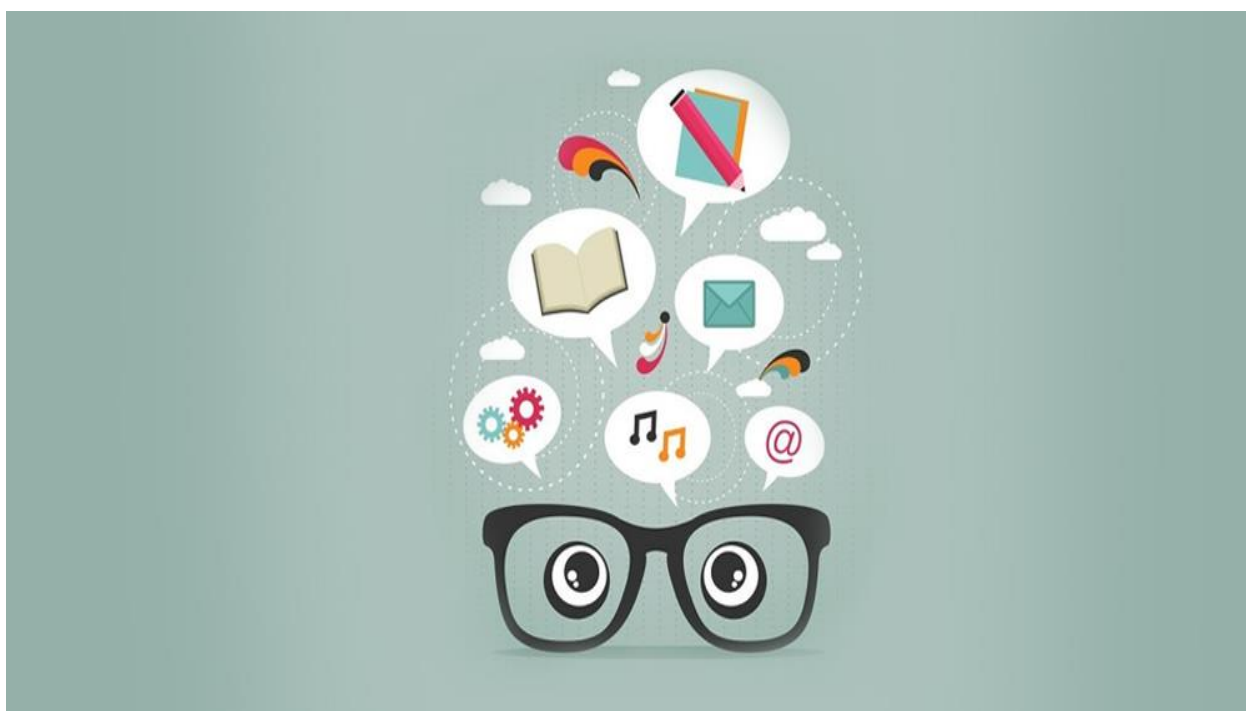
кучингизни соғайишга қаратинг, саломатлигингиз ҳақида қайғуринг. Овқатланиш тартибингизни назорат қилинг. Айтишларича, таомдан лаззатланиш — энг қадимги санъатлардан бири экан. Аммо, уни очкўзлик билан адаштирманг.

Гурманга айланинг. Ўзингизни турли ҳил диеталар билан қийнаманг. Ҳеч бўлмаганда бирон-бир шинам кафедаўзингизни маззали бир ширинлик билан меҳмон қилинг. Айтганча, сарҳадсиз ижод қилиш мумкин бўлган ушбу соҳада — яъни пазандачиликда — ўзингизга хобби топишингиз мумкин. Спорт билан шуғулланинг. Аэробика, бассейн, теннис, от спорти ва ҳаттоки боулинг ҳам тетиклик қувватини ҳамда қизиқарли инсонлар билан танишиш имконини беради.

Шундай қилиб, юқоридаги бобда креативликнинг 15 калитини санаб ўтдик. Аммо аслини олганда, уларнинг сони кўп. Ривожланинг, янгиликларни ўзингизда синаб кўринг, тажрибалардан чўчиманг ва креатив бўлинг!

3-БОБ. КРЕАТИВЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСЛУБЛАРИ

Креативликни қандай ривожлантириш мумкин?

Юқорида таҳлил қилганимиздек, креативлик – ишончли рақобат устунлиги бўлиб, рақибларни ҳаётнинг барча соҳаларида ортда қолдиришга ёрдам берувчи хусусият. Креативликни ривожлантириш – муваффақият йўлидаги муҳим шарт. Бунга эришишга ёрдам берувчи усулларнинг сони кам эмас. Қуйида креативликни ривожлантирувчи бир нечта методларни кўриб чиқамиз

ТАСОДИФИЙ СЎЗЛАРНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ МЕТОДИ

Креативликни мустақил равишда ёки бирон-бир инсон билан бирга ривожлантиришда ёрдам берадиган энг осон усул – ушбу усулни қизиқарли ўйинга айлантириш. Ишни бошлаш учун, ҳар қандай бир текстни олиб, ундан тўғри келган бир неча сўзни танлаб олиш лозим бўлади. Турли ҳил гаплар, абзацлар ёки бўлимлардан фойдланиш мумкин. Асосийси кўзларни қўл билан беркитиб, таҳминан танланган сўз устига бармоғингизни қўйиш, қолгани муҳим эмас. Шундай тарзда давом этиб, иккинчи сўз танланади.

Масалани учинчи, тўртинчи, бешинчи ва ҳ.к. сўзларни қўшган ҳолда мураккаблаштириш мумкин. Сўзлар аниқланиб олингандан сўнг энг қизиқарли босқич бошланади – сўзларни маъноси бўйича бир-бирига боғлаш. Масалан, “самолёт” ва “креветка” сўзи. Сўзларга оид кўпроқ тасаввурлар ва ўзаро боғлиқликларни топишга ҳаракат қиламиз. Масалан, “самолёт бортида креветкадан тайёрланган таом” ёки “самолёт қанотларидан бирига туширилган креветка логотипи”. Энди, тескари равишда уриниб кўрамиз: “учадиган ўйинчоқ креветка”, “самолёт штурлвали ортидаги креветка”, “креветкадан самолётга айлана оладиган робот-трансформер ўйинчоқ”. Ёдда тутингки, масала қанчалик мураккаб бўлса, шунчалик даражада креативлик ривожланади.

ЎЙЛАБ ТОПИЛГАН ПЕРСОНАЖЛАР МЕТОДИ

Креативлик — қўйилган масалаларга нисбатан ностандарт ёндашув эканлигини ҳисобга олсак, креативликни ривожлантириш жараёнини ҳам ностандарт тарзда олиб бориш керак бўлади. Бирон-бир

муаммога ечим топишда ўзимизни қайсидир кинофильм ёки компьютер ўйинининг қаҳрамони ўрнига қўйиб кўрган бўлармидик? Нега энди йўқ? Зеро, битта калла яхши, иккитаси ундан ҳам яхши. Шундай эмасми?

Майли, иккинчи калла ҳатто уйдирма бўлсин. Мана шунда креативликнинг бутун жозибаси намоён бўлади — буткул эркин ҳаракатлар ва чек-чегарасиз хаёллар парвози. Шундоқ ҳам, инсонда супер қобилиятларнинг етишмаслиги, аввало, инсоннинг уларга ишонмаслигига боғлиқ эмасми.

Бундай методика нафақат креативликни ривожлантириш ва умумий ижодий қобилиятларни оширишда ас қотади, балки баъзи ҳаётий вазиятларда ҳам ёрдам беради.

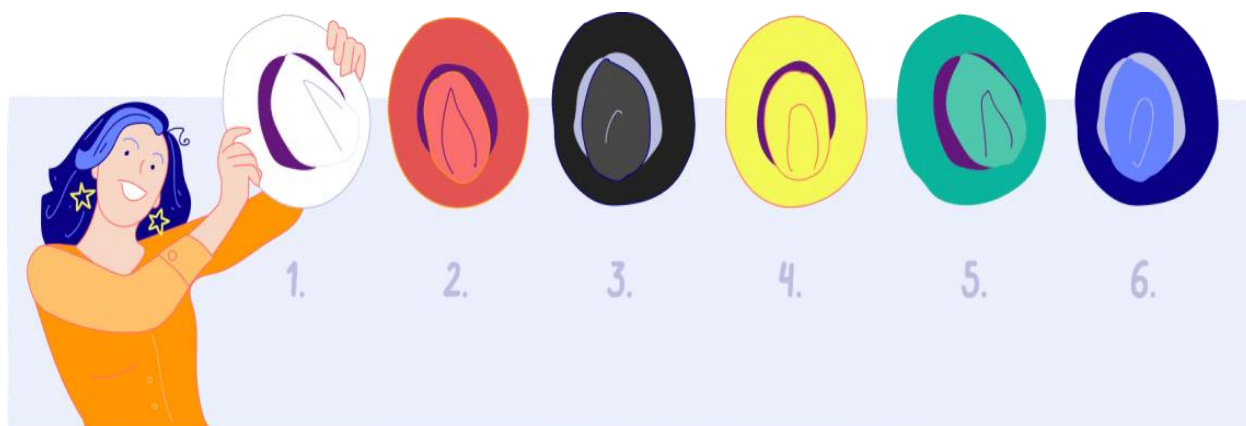
Масалан, нимжон тана тузилишига эга қайсидир бир йигит куннинг кечки вақтида уйга қайтпти. Қоронғу йўлакда унга пул илинжидаги бир неча кишилар яқинлашиб келмоқда. Уларнинг пулга бўлган эҳтиёжини қондириш ўзининг елкасига тушишини олдиндан сезган ҳолда, йигит бор овози билан ҳаёлий дўстларини чақиради. Қўйингки, «Бўтқа», «Чўтир» ва «Тараша» «Ғилай» каби ўйин қаҳрамонлари — ўйлаб топилган персонажлар бўлсин, буни бостириб келган ўғриларга айтишнинг кераги йўқ.

Юқорида келтирилган мисол ҳазиломус бўлиши мумкин, аммо ушбу методнинг асосий маъносини бера олади. Тасаввур қилиб кўрингчи, севимли киноактерингиз ёки эртақ қаҳрамони бирон-бир шунга ўхшаш вазиятни қандай ҳал қилган бўлар эди. Сўнг, ушбу ечимни ўзингизнинг реал имкониятларингиз даражасига айлантиришга уриниб кўринг.

ОЛТИ ШЛЯПА МЕТОДИ

Қандай қилиб мия фаолиятини яхшилаш ва инсон, ўзини креатив фикрлашга мажбурлаши мумкин? Тавсиялар сони минглаб, аммо биз сизга креативликни ривожлантиришга ёрдам берувчи энг самарали методни тақдим этамиз.

«Олти шляпа» методи инглиз психологи, ёзувчи Эдвард де Боно томонидан ишлаб чиқилган. Тафаккурнинг олти шляпа методи ёрдамида креативликни, тафаккур кенглигини ривожлантириш, ижодий инқироз ҳолатидан чиқиш, тўғри қарор қабул қилиш ва қўйилган масалалар билан бирга ўз фикрларимизни аниқ баён этишимиз мумкин. Олти шляпа методи инновацион ғояларни баҳолашда ва юзага келган муаммони ҳар томонлама ўрганиб, барча қарашларни ҳисобга олиш керак бўладиган вазиятларда тез-тез қўлланади. Мазкур усул ўзагида параллел фикрлаш тизими мавжуд. Барчага маълумки, ҳақиқат баҳс-мунозараларда очилади, аммо ҳар доим ҳам унинг энг тўғри ечими ғалаба қозонмайди. Параллел фикрлаш давомида турли хил қарашлар ва ғоялар бир-бирига қарама-қарши турмайди, балки айнан жонланади. Метод кераксиз хиссиётлар, ишончсизлик, муаммо, масалаларни ҳал этишда фикрлар чалкашлигини бартараф этишга ва турли қарашлар билан ишлашга ёрдам беради. Уни қўллашда бутун фикрлаш жараёни 6 та бир-биридан тубдан фарқ қилувчи турларга бўлинади. Ушбу ҳар бир тур маълум бир рангдаги метафорик (шартли) фикрлаш шляпаларига тўғри келади. Инсон шляпани кийган (қўйингки, ҳатто шартли равишда бўлсин) ҳолда, шляпага бириктирилган рольни ўйнашни бошлайди.

Оқ шляпа. Ушбу шляпани, ўзида мавжуд барча маълумотларни «ёзиш» мумкин бўлган оқ қоғозга ўхшатишади. Инсон оқ шляпани кийган ҳолда, нафақат мавжуд фактлар ва рақамлар, балки масала, муаммо ечими учун етишмаётган маълумотларга таяниши ва қўшимча маълумотларни қаердан ва қандай олиш мумкинлиги тўғрисида бош қотириши лозим.

Қизил шляпа – бу ҳис-туйғулар, ички сезгилар шляпаси. Қизил рангдаги шляпани кия туриб, инсон мазкур муаммо ечимини излаш давомида бошдан кечириши мумкин бўлган интуитив фикрлар ва кечинмаларни баён этади. Энг асосийси – ўзининг барча фикрларини тўлиқ ва рост айта олишда.

Сариқ шляпа. Сариқ ранг – қуёш, оптимизм ранги. Уни кия туриб, инсон мазкур масаланинг барча ижобий томонларини, ғоянинг афзалликларини, айнан ушбу ечимдан қандай фойда олиш мумкинлигини топиши керак бўлади. Эҳтимол, ечим ёки вазиятдан чиқиб кетиш йўли ҳеч қандай афзаллик бермас, аммо оптимист инсон кўринмас омилларни топа билиши лозим.

Қора шляпа – бу оптимист инсоннинг шляпасига буткул қарама-қарши томон. Ушбу шляпани судья шляпаси деб ҳам номлаш мумкин. Бу рангдаги шляпани кийган инсон, вазият, ғоя ёки ечимни танқидий баҳолайди. Қора шляпадаги инсон – пессимист.

Яшил шляпа – бу креативлик ва ижодкорлик шляпаси, зеро, яшил ранг – энергия ва ҳаёт рамзи. Уни кийган инсон ижод оламига шўнғиши лозим. У ўзгача қарашларни тақдим эта олиши, янги, ностандарт ғояларни топиши, ҳатто, бир қарашда бемаънидек кўринган ғоялар ёки ечим йўллариини излаб топиши лозим.

Кўк шляпа – тафаккур шляпаси. Ушбу шляпадаги инсон энг биринчи бўлиб сўзга чиқади. У мулоҳаза юритиш учун масалаларни ўртага ташлайди ва муҳокама натижасида нимага эришиш кераклигини айтади.

Ушбу методни ҳар қандай фаолият турида, ҳар қандай соҳада қўллаш мумкин. Масалан, IBM, British Airways, DuPont, Pepsico каби корпорациялар, уларни анча олдин қўллашни бошлаган.

Нима учун айнан шляпалар? Негаки, уларни бошга осон кийиш ва ечиш мумкинлиги каби, инсон ҳам ўз тафаккурини осон ўзгартиришни ўрганиши керак. Шляпалар, албатта, буткул шартли равишда бўлиши мумкин.

BRAINSTORMING МЕТОДИ

Мазкур метод турли хил соҳаларда
янги ечим ва изланишларни топишга

30

Метод, BBDO агентлиги асосчиларидан бири бўлмиш Алекс Осборн томонидан 1941 йилда ўйлаб топилган. Метод мазмуни шундан иборатки, у инсон ўз қўрқуви ёки тортинчоқлигини енга олиши ва ўз ғоя ёки ечим вариантыни жамоа муҳокамасига тақдим эта олиши учун хизмат қилади. Кўп ҳолларда инсон вазиятдан чиқиш йўлини, муаммо ечимини билади, аммо ўзининг фикри бошқаларга ёқмаслигидан ва ҳамкасбларининг кулгисига қолишидан қўрқиб, ғояларини тақдим эта олмайди.

Ақлий ҳужум методида бошланғич босқичда тақдим этилган ғояларни танқид қилиш ва уларни баҳолаш қатъий тақиқланади, муҳокама жараёнидаги ғоялар сони уларнинг сифатига айланиши керак.

Мазкур метод техникаси қуйидагича. Турли соҳа, тажриба, малака эгаларидан гуруҳ ёки жамоа тўпланади. Муҳокамада иштирок этиш учун номзодаларни саралаш бўйича қатъий чекловлар мавжуд эмас, бироқ, кичик тажрибага эга ходимлар қатнашса мақсадга мувофиқ бўлади, зеро, уларда ҳали ривожланган стереотиплар йўқ. Ақлий ҳужум жараёнини чегарламаслиги учун, бу каби муҳокама жараёнига раҳбарият вакиллари таклиф қилмаган маъқул. Агарда муҳокамада махсус вазифалар ўртага ташланса, ушбу соҳа ходимларини таклиф қилиш керак бўлади. Бироқ, улар тақдим этилган ғояларни баҳолаш жараёнидагина иштирок этишлари мумкин.

Метод қоидалари:

- ✓ Бошланғич босқичда танқид қатъий ман этилади.
- ✓ Энг дадил, ҳаттоки ақл бовар қилмас ғоялар ҳам рағбатлантирилади.
- ✓ Ғоялар сони иложи борица кўп бўлгани маъқул.
- ✓ Барча ғоялар қайд этиб борилиши лозим.
- ✓ Барча ғоялар тақдим этилиб ва қайд этилгандан сўнг уларни ўйлаб кўриш учун маълум бир вақт берилиши кераклигини назарда тутадиган ғоялар инкубацияси.

Ақлий хужум методи жараёни қандай бориши ҳақида сўзлашамаиз.

Аввалига бошқарувчи муҳокама мавзуси ҳақида хабар беради, мақсадни кўрсатади ва ақлий хужум иштирокчилари учун кучли мотивация яратишга ҳаракат қилади. У ўз чиқишини шундай намоиш қилиши керакки, токи унда ташаббус учқуни ёнсин.

Айтганча, муҳокама мавзуси иштирокчиларга аввалдан эълон қилиниши ҳам мумкин.

Ақлий хужум иштирокчиларига маълум масала бўйича барча ғоялар ва таклифлар қабул қилиниши тўғрисида хабар берилади. Ғояларни танқид қилиш ман этилади – бу энг асосий шарт. Ҳар бир диспут иштирокчилари ўз ғоясини баён қилади, қолганлар эса уни ва ўз фикрини карточкага қайд этиб боради. Ҳар бир ғоя учун алоҳида карточка ажратилади. Сўнг карточкалар йиғилади, ва бошқа гуруҳ – экспертлар гуруҳи томонидан таҳлил қилинади. Аҳмоқона ғоялар чиқариб ташланади, қолганлари тўпланиб, таҳлил қилинади ва энг креативлари қабул қилинади.

Методни ўтказиш учун алоҳида хонадан фойдаланган маъқул, столлар П ёки О шаклида ўрнатилиши, ғояларни қайд этиш учун доска тайёрлаб қўйилган бўлиши лозим. Ақлий хужум жараёни давомидаги муҳит эркин бўлиши, юмор қабул қилиниши лозим. Бутун жараён учун бир соат вақт кетади. Бир неча кундан сўнг ёки эртаси куни гуруҳ тақдим этилган ғояни қайд этиш учун яна тўпланади.

АНАЛО́ГИЯЛАР УСУЛЛАРИ МЕТОДИ

Анало́гия – бу ўхшашлик, ҳодиса, объект, жараёнларнинг мутаносиблиги. Мазкур метод тафаккурни ҳаракатга солиш, масалага креатив ечим топиш, психологик инерциядан (ҳаракатсизлик) халос бўлишга

ёрдам беради, интеллектуал ресурсларни жалб қилади.

Метод ўхшашлик назариясига асосланган. Унинг мазмуни, қўйилган вазифа, вазият, нарса, техник объектга аналогиянинг танланишидан иборат. Аналогия буткул бошқа соҳалардан олинishi мумкин. У саволга тўғридан-тўғри жавобни тақдим этмайди, албатта, аммо, муаммо ёки нарсага бошқа томонлама қарашга имкон бергани сабабли, “калаванинг учини топиш”га ёрдам бериши мумкин.

Аналогиялар тўғри ёки реал, хаёлий, рамзий ёки абстракт, субъектив ёки жисмоний турларга бўлинади. Ҳар бир тур жавоб излашда ўзининг қоидаларига эга.

Тўғри аналогия. Вазифа объектига табиатдан ўхшаш объект танлаб олинади. Масалан, кўприкни ўргимчак ини билан, насосни эса юрак билан таққослаш мумкин ва ҳ.к. Табиат аналогияларнинг битмас-туганмас захирасига бой. Табиат объектларининг тузилиши ёки фаолияти таҳлилидан қўйилган вазифага ечим топиш мумкин.

Субъектив аналогия – шахсий аналогия. Аналогияни излашда, мавжуд объект қандай яшаши ёки ишлашини тушуниш учун объектнинг образида яшаб кўриш, унинг “пўсти”ни кийиб кўриш лозим. Масалан, объект копток, вертолет винти вазифасини бажарса, у нимани ҳис қилади. Бинобарин, буларнинг барчасини қўйилган вазифа ечимида ҳисобга олиш керак бўлади.

Рамзий аналогия –бу муаммо негизидаги низонинг мазмунини акс эттирувчи шеърӣ таққослашлар, метафоралар, образлар. Бу каби рамзий аналогия муаммо ечимини маълум қилиши мумкин.

Хаёлий аналогиядан фойдаланишда мавжуд бўлмаган, фантастик объект ёки персонажларни танлаш лозим. Масалан, сеҳрли таёқча, ўзи юрар этиклар ва ҳ.к. Мавжуд муаммони “хаёлий эртак қаҳрамонлари қандай ҳал қилган бўлар эди?” деб тасаввур қилиб кўриш керак. Ушбу методнинг афзаллиги шундаки, у таҳминий мулоҳазани баён қилиш ва ечимга йўл топишга ёрдам беради.

4-БОБ КРЕАТИВ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УЧУН АҚЛИЙ МАШҚЛАР

Инсон ҳаётини осонлаштирувчи техник кашфиётлар ёки машҳур рассомларнинг картиналарига қараб туриб, инсон онги бундай нарсаларга қодирлигига ҳайратланасан киши! Аслини олганда, ҳар бир одам ўзига ҳос шахс бўлиши ва санъат асарларини яратиши мумкин. Шунчаки қолипга тушиб қолган ҳолда фикрлашни бас қилиш ва одатий дунё чегараларимизни бузиб ўтишнинг ўзи кифоя.

Инсонни креатив фикрлашга ўргатиш осон иш эмас, аммо уддасидан чиқиш мумкин. Асосийси, инсон, ўз ҳаёти – фикрларининг натижаси эканлигини ва унинг ҳар бир қадами унинг миясида пайдо бўлган ғоялар томонидан бошқарилишини англаб етиши зарур. Инсоннинг фикрлаш имкониятлари чексиз. Ҳохишнинг ўзи бўлса бас. Шунда инсон ўзи ўйлаган ва ишонган нарсаларига эриша олиши мумкин. Зеро, инсон тоғларни қулатишга қодир деб бежизга айтилмаган. Креатив тасаввурни ривожлантиришга эса қуйидаги ақлий машқлар ёрдам беради.

«Икки тасодифий сўз» машқи

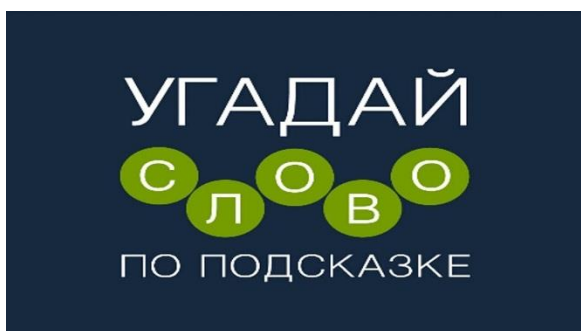
Жавондан изохли луғат ёки ҳар қандай китобни олинг. Таваккалига 2 та ҳар қандай тўғри келган сўзларни танланг. Бунинг учун кўзларингизни юминг, китобнинг ҳар қандай саҳифасини очиб, бармоғингиз билан 2 та сўзни танланг. Энди эса ушбу сўзларни таҳлил қилинг, ўзаро боғлиқларни изланг, уларнинг ўртасидаги бирон-бир умумийликни топишга ҳаракат қилинг, уларни бирга боғловчи, уларбилан боғлиқ воқеа ўйлаб топинг. Ушбу машқни иложи борича тез-тез такрорлаб тулинг, мия ва тасаввурингизни машқ қилдиринг. Нима учун ушбу машқ креатив фикрлашни ривожлантиришга ёрдам беради? Креативлик – бу нарса ва ҳодисалар ўртасида алоқа ўрнатиш қобилияти. Ижодкор инсонларнинг тафаккури бошқаларникидан шуниси билан ажралиб турадики, улар ўз тажрибасининг кичик қисмларини умумий тарзда бирлаштириш, умумлаштириш ва буларнинг барчасини бирон-бир янги нарсага айлантириш қобилиятига эга.

«Архитекторнинг ақлбовар қилмас қобилиятлари» машқи

Мазкур машқ тасаввурнинг ривожланишига яхши таъсир кўрсатади. Шундай қилиб, бунинг учун сиз ўта ғаройиб уй қуришингиз керак бўлади. Қўрқманг, бу жараён давомида сизга чизғич, қалам ва циркульнинг умуман кераги йўқ. Ҳечнимани чизишнинг ҳожати йўқ. Бир дона қоғоз олиб, унга турли хил 10 та от туркумига оид сўзларни ёзинг. Ушбу сўзлар –

мижозингизнинг уйини лойиҳалаш ва қуриш учун ўзи истаган ҳоҳиш-истаклари. Масалан, сиз помидор, балиқ, кунгабоқар ва шунга ўхшаш сўзларни ёздингиз. Ушбу сўзларнинг уйнинг лойиҳаси ва қурилиши учун қандай боғлиқлик томони бўлиши мумкин? Эҳтимол, “помидор” – уйнинг қизил рангли томи, “балиқ” – уй яқинидаги ҳовуз, “кунгабоқар” – уйнинг интерьер дизайнини безашдаги кантри услуби ёки уни пардалар безагида қўллаш мумкин. Тасаввурингизни ишга солинг, иложи бориचा кўпроқ ўхшатмаларни ўйлаб топинг. Машқни янада қизиқарли ўйинга айлантириш учун, уни бир ўзингиз эмас, балки жамоа бўлиб тўпланинг ва беллашинг. Сизнинг ва дўстларингизнинг хаёлига ақлбовар қилмас ғоялар келганидан ўзингиз ҳайратда қоласиз.

«Дунё намоёниши» машқи

Ушбу ўйин қайсидир жиҳати билан олдингисига ўхшаб кетади. Буни ҳам жамоада ва беллашув кўринишида ўтказиш мақсадга мувофиқ. Ҳар бир иштирокчи ўз

карточкасига нарса-буюм номини ёзиши керак бўлади. Бу “стол”, “хат”, “мўйқалам” каби ва шунга ўхшаш сўзлар бўлиши мумкин. Сўнгра, барча карточкалар йиғиб олинади, аралаштирилади ва иштирокчиларга тарқатилади. Карточкаларда ёзилган нарса ёки буюмни, унинг номини айтмаган ҳолда тавсифлаб бериш, яъни ушбу

буюм ҳақида топишмоқ тузиш учун ҳар бир иштирокчига 10 дақиқа вақт берилади. Масалан, “мўйқалам” сўзи билан қуйидаги топишмоқ яшаш мумкин: ушбу буюм ижодкор инсонларга дунё гўзаллигини кўрсатиш учун хизмат қилади.

Кейинги машқлар тафаккурингизни янада ўткир ва қайишқоқ қилишга ёрдам беради, сизни креатив ечим топиш, барча қобилиятларингизни намойиш этиш керак бўлган вазиятларда намоён қилади.

«Сукут вақти» машқи

Қўрқманг, оғзингизга сув тўлдириб, бутун соат давомида сукут сақлаб юришингиз шарт эмас. Ҳатто кундалик ишларингиздан ҳам воз кечишнинг кераги йўқ. Шунчаки 60 дақиқа вақтингизни ажратинг ва ушбу вақт давомида одамларнинг саволларига фақат “ҳа” ёки “йўқ” сўзларидан фойдаланган ҳолда жавоб беринг. Бироқ, сизнинг барча жавобларингиз шундай табиий чиқиши керакки, атрофингиздаги одамлар сиздан шубҳаланмаслиги, гаплашишни истамаяпти, бетоб бўлиб қолган ёки сиз билан бирон-бир ноҳушлик содир бўлган деб ўйламасинлар.

«Ўн вазифа» машқи

Бир дона қоғоз олиб, унга ўнта вазифани ёзинг. Ҳавотирланманг, вазифаларни ўзингиз ўйлаб топасиз, масалан: ишга бирон-кимнинг машинасида бепул етиб олиш ёки жамоат транспортдан фойдаланиш, романтик жойда овқатланиш, бутун кун ўзингиз ҳақингизда гапирмаслик. Вазифаларни ёзиб олдингизми? Ҳозир эса уларни бажаришга киришинг!

Кундалик тутинг ва унга кунлик муваффақиятларингиз ҳақида ёзиб боринг, аммо муваффақиятлар ҳақиқий бўлиши, ёлғон аралашмаслиги лозим.

Иш куни давомида мен, менга, меники каби сўзлардан фойдаланмасликка ҳаркат қилинг.

Нотаниш кимса билан суҳбатлашганда, гап фақат суҳбатдошингиз ҳақида боришига ҳаракат қилинг. Сиз ҳақингиздаги ҳар қандай саволни қайтариб юборинг, бироқ буни суҳбатдошингиз сезмасин.

«Тескари сўзлар» машқи

Эрталаб ишга кетаётганда ёки кечқурун уйга қайтаётганда йўлда минглаб эълон, реклама баннерларига кўзимиз тушади ва ўзимиз истамаган ҳолда уларни ўқиймиз. Улардаги сўзларни тескари ўқишга уриниб кўрганмисиз? Масалан, “Гўзаллик салони” – “инолас киллазўГ”, “Дўкон” – “нокўД” ва ҳ.к. Аввалига уларни тескари ўқиш бироз қийинчилик туғдиради, бироқ машқ қилавергач, ҳатто узун ибораларни ҳам ўқиш осон кечади. Бу машқ нима учун керак ўзи? Ундан фойдаланган ҳолда, сиз дунёга бошқача кўз билан қарашни бошлайсиз, стереотип фикрлашдан халос бўласиз, миянгиз ностанларт ечимларга қарши бўлишдан тўхтайд.

«Тонг кечаси бошланади» машқи

Бу ҳам креатив фикрлашни шакллантиришнинг бир усули. Ҳеч биримиз, мутолаа қилиш ақлий қобилиятларни ривожлантиришини рад эта олмаймиз. Бироқ, мазкур машқда креатив қобилиятларни ривожлантириш китоб мутолаа қилиш жараёнида олинadиган маълумотларга эмас, китобни креатив тарзда ўқишимизга боғлиқ. Китобни ноодатий тарзда ўқишга уриниб кўринг, яъни бошидан охиригача эмас, балки аксинча – охириги бетидан бошлаб ўқишни бошланг. Зеро, креатив фикрлаш – бу ностандарт фикрлаш. Китобни шундай усулда ўқиш, ҳаётда буткул кутилмаган қарорлар юзага келиши, барчаси сиз одатлангандек бўлмаслиги

тўғрисидаги фикрга келишингизга туртки бўлади. Мазкур машқ бир қолипга тушиб қолган ҳолда фикрлашдан халос этади.

«Одатийликдаги ноодатийлик» машқи

Атрофимизни юзлаб буюмлар қуршаб туради, ва ҳар бирининг ўзига яраша вазифаси бор. Стул – унга ўтирилади, стол – унда овқатланилади, ушбу буюмлар учун бошқа вазифа ўйлаб топишга уриниб кўрингчи. Масалан, стулни олиб, ундан фойдаланишнинг 10 хил усулини ўйлаб топинг, бироқ бу унга чиқиб олиш ёки у билан урушиш, отиш дегани эмас. Креативроқ фикрланг. Масалан, стулни қайта ишлаш, ундан ётоқхона столчаси, курси ва ҳ.к.ларни яшаш мумкин. Шундай тарзда, сизни ўраб турган барча буюмлардан янгича фойдаланиш усулларини ўйлаб топинг. Ушбу машқ ёрдамида одатий буюмлардан ноодатий тарзда фойдаланишни ўрганасиз.

«Ғоялар оқимини кучайтириш» машқи

Креатив ғоялар шунчаки ўзи пайдо бўлиб қолмайди. Ғояларни фаоллаштириш керак, бунинг учун эса тасаввурни ишга солиш лозим. Масалан, бирон-бир буюмни олинг, дейлик олма. Уни нима билан ёки ким билан бирга тасаввур қилиш мумкин? Олма дарахти, олмали шарбат, Ева ва ҳ.к.лар билан бирга. Шу каби машғулотга кунига ҳеч бўлмаганда бир неча дақиқа вақтингизни ажратинг. Секин-аста миянгизни ўзи тасаввурларни ишга солишни ва креатив ғояларни ўйлаб топишни бошлайди.

«Сўзлар бизга кўрингани каби эмас» машқи

Бир дона қоғоз варағини олинг ва унга хаёлингизга келган ҳар қандай сўзни ёзинг. Тасаввур қилинг, бу сўз – ҳарфлардан ташкил топган қисқартма сўз, ва унинг ҳар бир ҳарфини очинг, аммо ушбу шартли сўзлар бир-бирига мантиқан тўғри келиши кераклигини ҳам ёддан чиқарманг. Масалан: “куч” сўзини – “кўркем узун чинор” деб оламиз. Аввалига мураккаб бўлиши мумкин, аммо бир неча мартаба машқ қилгандан сўнг ушбу жараён автоматик тарзда бажарилишини гувоҳи бўласиз.

Инсон ўзида ижодкор шахсни шакллантириши учун креативликка доир бошқа машқларни ҳам бажариб туриши лозим. Масалан, агарда сизда фотоаппарат ёки сифатли камерага эга телефон бўлса, ноодатий фотолар олишни ўрганинг. Уйқуга кетишдан олдин миянгизни мавжуд муаммолар билан тўлдиришга эмас, балки орзу қилишга вақт ажратинг. Креативликни ривожлантириш учун расм чизиш ёрдам беради, синаб кўринг. Ҳозирги кунда интернет оламида турли-туман расм чизиш техникалари мавжудки, ҳатто бу соҳада таълим олмаган бўлсангиз ҳам уларнинг ёрдамида ажойиб картиналар яратиш мумкин. Масалан, энкаўстика. Ақлбовар қилмас пейзаж наъмуналарини яратиш учун сизга мумли қалам ва электр дазмол керак бўлади. Агарда сиз пазандачилик ихлосманди бўлсангиз, ижод қилиш учун имкониятлар сони минглаб топилади. Янги рецептларни ўйлаб топинг, синаб кўринг. Ҳамма нарсага қизиқиб кўринг, кўргазма, театрларга боринг, дунёқарашингизни кенгайтиринг. Агарда мутолаа қилиш жон-удилингиз бўлса, ўз асарингизни ёзишга уриниб кўринг.

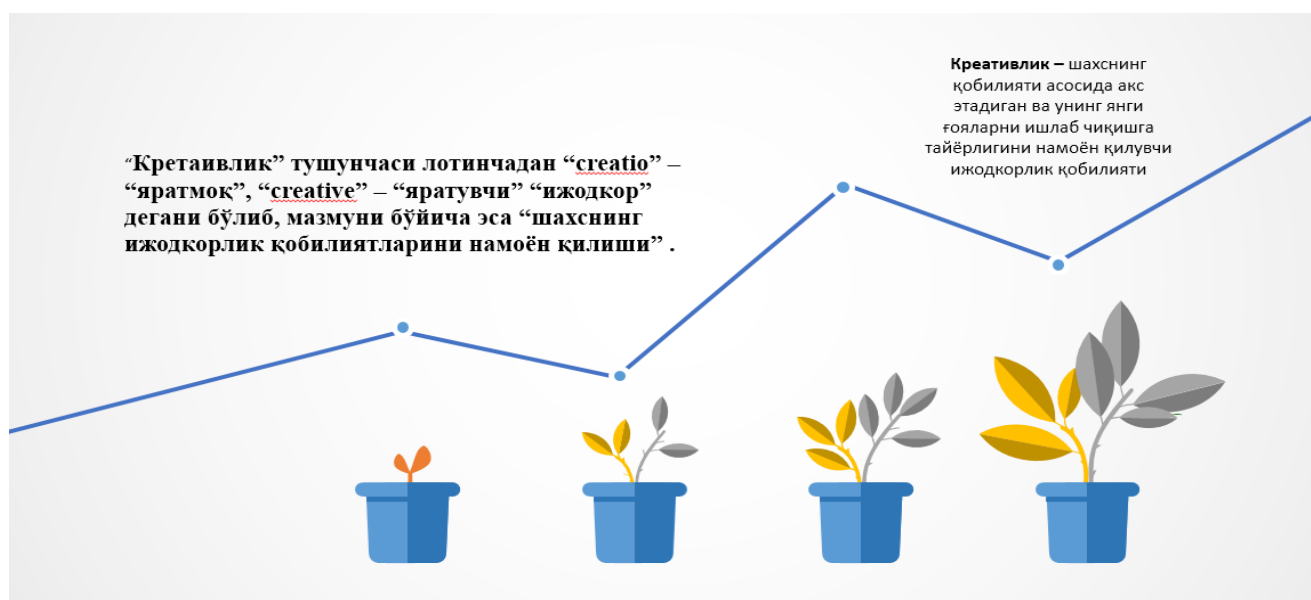
Ғояларингизни шакллантиринг, тасаввурингизни ривожлан-тиринг, эришилган ютуқнинг ўзида тўхтаб қолманг. Ўз креативлик хусусиятингизни қанчалик даражада кучли ривожлантирсангиз, қизиқарли ғоялар ва уларнинг ечими шунчалик кўп пайдо бўлади.

5-БОБ. КРЕАТИВЛИК ВА ПЕДАГОГИКА

5.1. ПЕДАГОГИК КРЕАТИВЛИКНИНГ МАЗМУНИ

“Креативлик” ва “педагогик креативлик” тушунчаларнинг мазмуни. Инновацион маҳсулотлар ва хизматларни яратишда муваффақиятнинг асосий шартларидан бири – креативлик, ёки ижодий фикрлаш. Янги ғояларнинг кучли, сезиларли ва жадал оқимисиз ташкилотлар, ўз фаолиятини тўхтатиб қўйган бўлар эди. Шу туфайли, қандай қилиб ходимларнинг ижодкорлик имконияларини ривожлантиришга ташаббус киритиш ва уни, ташкилотларнинг бозордаги рақобат устунлигини таъминловчи инновацион ғояларга айлантириш ҳақидаги муҳим масалага корхона бошлиқлари жавоб топиши лозим. Креативлик ўзи нима? Америкалик психолог Абрахам Маслоунинг сўзларига кўра, бу – туғилгандан бошлаб ҳар кимга хос бўлган ижодий йўналиш бўлиб, тарбия, таълим ва ижтимоий амалиётнинг шаклланган тизимининг таъсири остида кўпчилик томонидан бой бериладиган хусусиятдир.

Creativity сўзининг турли маънолари ва таржималари туфайли кўпчилик инсонлар онгида инсонларни ижодкор ва креатив хусусиятларга турланиши мавжуд. Ижодкор шахслар сирасига рассомлар, ҳайкалтарошлар, ёзувчилар, шоирлар, сураткашларни киритиш мумкин. Улар, ўз қобиоиятларини ижоднинг турли

соҳаларида намоён қилувчи инсонлар ҳисобланади. Креатив – одатдагидек, бизнес одамларига хос бўлган хусусият. Улар – дизайнерлар, реклама менежерлари, маркетинглар, бренд-менежерлар ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин. Креативлик бир вақтнинг ўзида, ҳам табиат томонидан туҳфа қилинган илҳом кучи, ҳам маълум усуллар ва технологиялардан фойдаланиш билан бирга тасвирланади. “Креативлик” тушунчасининг, инновацион қарорни қабул қилишнинг ижодий жараёнини тасвирлашда қўлланиладиган турли изоҳлари мавжуд. Креативлик мазмунинг энг кўп тарқалган изоҳи – оригинал ва ўринли ғояларнинг ўзига хос фойдасини нобатга олмасдан яратилиши. Шу жумладан, айтиш мумкинки, креативлик – ҳали ҳеч ким қўл урмаган нарсаларни амалга ошириш – яъни бу жараён занжир кўринишида намоён бўлиши мумкин: фикрлаш – яратиш – қўллаш. Бошқачасига айтганда, ғоя ижодий қобилиятларни намоён қилиш каби муваффақиятли ҳаракатлар – инновацияларга айланиши лозим. Ташкилотнинг амалий фаолиятида бунга эришиш учун, эҳтимол, кенг компетенцияга турли қобилиятларга эга бир неча инсонлар керак бўлади. Бошқа сўз билан айтадиган бўлсак, креативлик ўз хусусиятига кўра “ижодий дастак” сифатида хизмат қилиб, унинг таъсири корхонага рақобат устунлигини ҳам тақдим этади. Бошқа муаллифлик ёндашувлари доирасида креативлик, амалга оширилиши муаммонинг муваффақиятли ечимига олиб келувчи босқичларнинг сезиларли вақт оралиқларига бўлинган кетма-кетликларидан ташкил топган жараён кўринишида тақдим этилади. Дж.Уоллес креативлик жараёнида қуйидаги босқичларини белгилайди:

- а) тушуниш – муаммо ёки имкониятни излаш ва шакллантириш;
- б) тайёрлаш – муаммо ечимининг асосларини куриш;
- в) режалаштириш – кўпинча ушбу босқичда ғайриихтиёрий фикрлаш жараёнлари асосий аҳамиятга эга;
- г) ногаҳон эса тушиш – кўпинча кутилмаган “Эврика!” шаклини қўллайди;
- д) тасдиқлаш – ушбу босқичда ғояни бошқа инсонлар, унинг иш бера олишини тасдиқлаган ҳолда қабул қилади.

Креативлик (Э.П.Торренс):

- муаммо ёки илмий гипотезаларни илгари суриш;
- таҳминларни текшириш ва ўзгартириш;
- муаммони ечим натижаларининг шаклланиши асосида аниқлаш;

- муаммони ҳал этишдаги ўзаро қарама-қарши билимлар ва амалий ҳаракатларга нисбатан сезувчанлигини ифода этади.

Ижоднинг муҳим компоненти – ривожланган креативлик ҳисобланади. У шахснинг аниқ мақсадга эришиш, бошланган ижодий ишни давом эттириш, мавжуд фаолиятдаги қийинчиликларни енгиб ўтиш, ақлий ҳаракатларнинг режалилиги ва кетма-кетлиги, мақсадга эришишнинг вариант ва усулларини излашга интилиш; стеник ҳиссиётлар (олдиндаги когнитив ва ижодий фаолиятдан завқланиш, кашфиётлар жараёнидаги қийинчиликларни енгишга тайёрлик, когнитив ёки ижодий мақсадга эришишда ғурурланиш, бирон-нарсани ўйлаб топиш имкониятидан завқланиш, ижодий фаолият аввалида оптимизмлик, унинг ижобий натижаси ҳақида ўйлаб олдиндан қувониш, муваффақиятсизликка учраган вазиятда ўзини хотиржам тутиш ва ҳ.к.); ички локусназорат; ўз имконият ва қобилиятларини намоён этишга интилиш; ижодий ишларни бошлашда мустақил иш тутиш; ўзини, ўз ишини ҳимоя қилиш, дунёқарашни кенгайтириш истаги, ўзида ижодий қобилиятларни шакллантиришга интилиш ва ҳ.к.. Инсоният тафаккури соҳаси бўйича фаолият юритувчи мутахассисларнинг фикрича, ижодий жараёни таъминлаш учун конвергент (мантиқий, кетма-кет, тўғри) ва дивергент (тўлиқ, интуитив, релятив) фикрлаш турларининг уйғунлиги зарур экан. Фикрлаш хусусиятларининг бундай уйғунлиги натижаси, мулоҳазаларнинг аниқлиги билан уйғунлашадиган ақлнинг раволиги ва қайишқоқлигида намоён бўлади. Креативликнинг кўплаб манбалари мавжуд, бироқ, уларнинг биротаси ҳам якка ҳолда ижодий жараёнининг мазмунини бутунлай очиб бера олмайди.

Креативликни ривожлантиришнинг аниқ усуллари сифатида турли хил тренинг ўйинлар ва машқларни қўллаш мумкин. Креатив педагогика – ижодий таълим илми ва санъати. Бу – педагогиканинг бир тури бўлиб, мажбурлаш педагогикаси, ҳамкорлик педагогикаси,

танқидий педагогика (инглизчадан critical – Critical pedagogy) каби педагогика турларига қарама-қаршидир. Креатив педагогика ўқувчиларни ижодий ўқишга, ўз-ўзини ва келажагини шакллантира олишга ўргатади. Креатив педагогика, аксар ҳолларда, математика, физика, лингвистика ёки иқтисодиёт каби ҳар қандай фанга қўлланилиши мумкин. Маълум бир даражагача айтиш мумкинки, ўрганилаётган фаннинг аҳамияти эмас, унинг методологияси катта аҳамиятга эга: айнан ижодий методологияларнинг ўтилиши таълим бериш/олиш жараёнини ўзгартиради. Креатив педагогикани ижодий таълимдан фарқлай олиш лозим. Масалан, ўқитувчи жуда ижодкор шахс ва ҳатто мактабдаги энг яхши ўқитувчи бўлиши, аммо ўз ишининг барчасини интуитив тарзда (ҳеч қандай билимсиз ва ижодий ривожлантиришнинг махсус усуллари қўлламаган ҳолда) бажариши мумкин ва шундагина ўқувчилар бу ўқитувчини севиши ва унинг фанини яхши билиши мумкин. Бироқ бу, ўқувчиларнинг ўзи мустақил ижодкор инсонга айланишини ёки фаннинг ушбу соҳасида ижод қилишни бошлашини англайтмайди. Креатив педагогика – ижодий таълим илми ёки санъати, ёки, бошқачасига айтганда, ижод ва ижодкор шахсни шакллантириш (ривожлантириш) тўғрисидаги билим ва изланиш, шунингдек, ушбу билимни қўллай олиш қобилияти ва санъати, яъни ўрганилаётган ҳар қандай фанда буни ижодий равишда бажариш. Креатив педагогика атамаси ва концепциясининг муаллифи, Андрей Алейников, ушбу атаманинг изоҳини кашфиёт формуласи, технология соҳасида кашфиётларни тасвирлаш учун қўлланиладиган аниқ оғзаки формула кўринишида тақдим этди. “Ўқувчи таъсир объекти даражасидан ижод (креативлик) субъекти даражасига, анъанавий (асосий) дарслик эса ўзлаштириш фани даражасидан баъзи яратувчанлик мақсадларига эришиш воситаси даражасига ўтказилади, қўшимча материал эса эвристик услублар ва усуллар ҳаракатини тасвирлаш ва намойиш қилинишини ўз ичига олган, таълим самарадорлиги ошириш мақсадида марказдан қочирма ўта танқидий таъсир фонида амалга ошириладиган педагогик таъсир билан ажралиб турувчи маълум бир дарсликни ўзлаштириш учун субъектга нисбатан педагогик таъсирни ўз ичига олувчи креатив ориентация

педагогикаси”. Креатив педагогика шу вақтнинг ўзидаёқ 1990 йили ҳорижда тан олинган (эълон қилинган). Муаллифлар эса (Энциклопедик луғат) нафақат креатив педагогика тўғрисидаги мақоласини киритдилар, шу билан бирга ўша ноодатий шаклни, яъни кашфиёт формуласини ҳам шарҳладилар. Креатив педагогика қуйидагиларни умумлаштиради: - санъат дарслари; - техник ижод; ижод психологияси; - муаммоларни ижодий ҳал қилиш; ижодий йўналтирилган таълим дастурлари. Интеллектуал ва ижтимоий (педагогик) креативликнинг нисбийлигини ўрганиш тўғрисида айтадиган бўлсак, уларнинг ўртасида бевосита алоқа мавжудлигини билдириш мумкин. Яъни ижодий фикр юритадиган ўқитувчи ўқувчилар билан ўзаро алоқага киришишда ўзини ижодий тарзда намоён қилиш имкониятига эга. Мазкур атамалар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ ва янги педагогик ғояларнинг асоси ҳисобланади. Биз томондан кўриб чиқиладиган хусусиятларни ўзаро боғлиқликда ўрганган ҳолда шуни айтиш, таъкидлаш мумкинки, ўқитувчида бундай хусусиятларнинг мавжудлиги креатив педагогик муносабатдан бошқа нарса эмас. Педагогиканинг бошқа муносабатлари каби креатив педагогик муносабат ҳам, биринчи навбатда, педагогнинг янгиланувчан-изланувчан борлиғи ва эҳтиёжини акс эттиради.

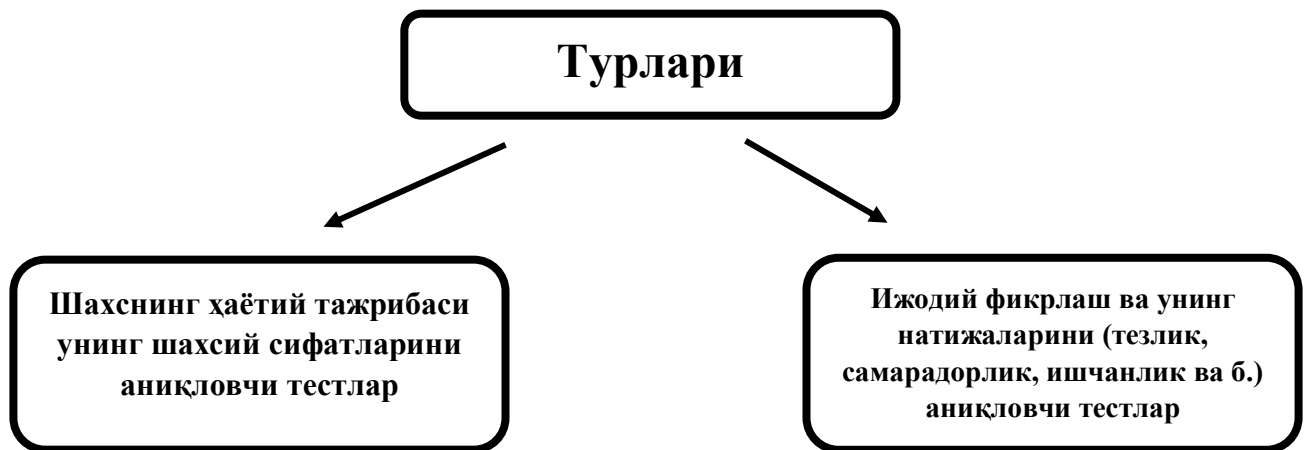
Креатив таълим жараёни ҳар бир таълим жараёнида ҳар бир ўқувчига нафақат мавжуд ижодий имкониятларни ривожлантириш, балки келгусида ўз-ўзини англаш, ўз-ўзини ижодий ривожлантириш, ўз-ўзини объектив баҳолашга нисбатан эҳтиёжни шакллантириш имконини беради. Профессионал таълим талабада креативликни намоён қилишга хизмат қиладиган шароитларни яратишга катта эътибор қаратади, бу эсауларнинг иерархиясида касбий салоҳиятини ўзлаштириш билан ҳам боғлиқ. Олий таълим шароитларида бўлғуси мутахассисларнинг потенциал креативлигини амалга ошириш учун шарт-шароитларни яратиш бўйича келгуси ишлар уларда, ҳам билимдонликни шакллантириш, ҳам мулоқотлашиш маҳоратларини ривожлантириш учун зарур. XX аср бошларида ўрта ва олий ўқув муассасаларидаги таълимнинг ривожланишини амалий маҳоратларни ўзлаштириш ўрнига, назарий фанлар аҳамиятининг ўсиши билан

боғлайдилар. Таълимнинг бундай йўналишини шакллантириш, назарий билимлар улушининг ортиши ижодий ташаббуснинг ортишига хизмат қилишини назарда тутган. Ушбу фикр маълум бир ҳақиқатга яқин, сабаби, назария таълимни алоҳида мисолларда талаб қилмаган ҳолда, қоидаларнинг қўлланилиш доирасини маълум қилади. Бироқ, ушбу тенденция назарий курслар сонининг асоссиз ўсишига, баённинг абстрактлигини ортишига олиб келди. Ўқувчиларга фактлар эмас, балки догмалар, назариялар ва теоремалар тақдим этилади.

КРЕАТИВЛИКНИНГ УМУМИЙ МАЗМУНИ

Ўқувчиларда креативликни ривожлантириш шартлари	- кўп савол берадиган болаларни рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш; - болалардаги мустақиллик ҳиссини рағбатлантириш ва уларда жавобгарлик ҳиссини кучайтириш; - болаларнинг мустақил фаолияти учун имкониятлар яратиб бериш; - болаларнинг қизиқишларига эътибор қаратиш.
Шахсда креативликни шакллантиришга тўсиқ бўлувчи омиллар	- таваккал қилишдан қўрқиш; - фикрлаш ва ҳаракатланишда қўполликка йўл қўйиш; - тасаввурларни ва шахс тафаккурини паст баҳолаш; - қарам бўлиш; - ҳар қандай ҳолатда ютуқ тўғрисида ўйлаш.
Креатив шахснинг асосий хусусиятлари (Э.П.Торренс)	1) маълумотларга қарама-қарши саволлар, камчиликларга эътиборсиз бўлмайди; 2) муаммолар, уларнинг ечимларини аввалги тахминларга кўра аниқлашга ҳаракат қилади.

Креатив шахсни аниқловчи тест турлари Е.Торренс фикрига кўра шахсларда креативлик хусусияти вақт ва замонга, ёши , ҳаётий тажрибасига боғлиқ бўлади ва уларнинг

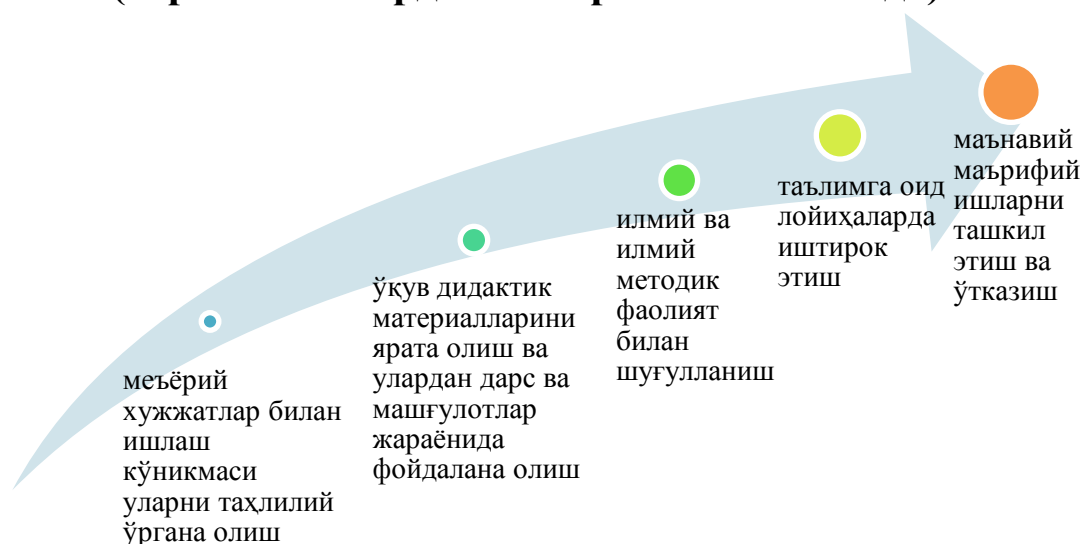
Креативликнинг ривожланиши, асосан инсон қандай муҳитда ўсгани ва ушбу муҳит ижоднинг ривожланишига қанчалик таъсир кўрсатгани, шахсни қўллаб-қувватлагани ва ривожлантиргани орқали белгиланади. Ижодий фикрлашнинг ривожланишига ундовчи ва хизмат қилувчи қатор шарт-шароитларни таъкидлаш мумкин:

- қатъий белгиланган ва қатъий назоратга олинган вазиятлардан фарқли равишда, тўлиқсизлик ёки очиқлик ҳолатлари;
- келгуси фаолият учун услуб ва стратегиялар, буюм ва воситаларни ишлаб чиқиш;
- жавобгарлик ва мустақилликни тарғиб қилиш; мустақил ишланма, кузатувлар, ҳиссиётлар, умумлашмаларга эътибор қаратиш.

Педагогик жараёнда креативликни ривожлантириш учун шахс имкониятларини оширишга ва унинг ижодий фаоллигини оширишга хизмат қилувчи таълим методлари ва технологияларини қўллаш лозим. Ушбу технологиялар ўз-ўзини адолатли баҳолашни шакллантириш, шахсий ресурсларга таянчли ошириш ва ҳақиқий дунё билан алоқага киришишга тўсқинлик қилувчи психологик қийинчиликларни қайта ишлашга ёрдам беради. Замонавий таълим тизимида педагог фаолиятининг устуворлиги мулоқотнинг диалогик усуллари, ҳақиқатни биргаликда излаш, турли ҳил ижодий фаолиятларга берилиши зарур. Буларнинг барчаси интерфаол таълим

методларини қўллашда амалга ошади. Талабалар интерфаол таълим жараёнида танқидий фикрлаш, вазият таҳлили асосида мураккаб масалаларни ҳал қилиш, муқобил фикрларни ўйлаб кўриш, ўйлаб кўрилган ечимларни қабул қилиш, муҳокамаларда иштирок этишга ўрганадилар. Бунинг учун машғулотларда жуфт ва гуруҳ ишлари ташкиллаштирилади, илмий лойиҳалар, ролли ўйинлар қўлланади, хужжатлар ва турли ахборот манбалари билан иш олиб борилади, ижодий ишлардан фойдаланилади.

Педагогнинг асосий иш шакллари (тарбиячи ва ёрдамчи тарбиячи мисолида)

Юқорида санаб ўтилган 5 жараён ҳар бир педагогнинг педагогик фаолиятини билдиради. Хўш креатив фикрловчи педагог қандай сифатларга, компетенцияларга эга бўлиши керак қуйида креативлик негизида шаклланадиган муҳим сифатлар билан танишиб чиқамиз:

- интуиция;
- тасаввур ва хиссиётнинг бойлиги;
- инноваторлик;
- мантиқий ва тез фикрлай олиш;
- вариативлик (бир муаммога бир нечта ечимларни бера олиш);
- ижодкорлик ва уни намоён қила олиш;
- мавзу юзасидан янги қарорларни қабул қила олиш.

Креатив таълим жараёни ҳар бир таълим жараёнида ҳар бир ўқувчига нафақат мавжуд ижодий имкониятларни ривожлантириш, балки келгусида ўз-ўзини англаш, ижодий ривожлантириш, объектив баҳолашга нисбатан эҳтиёжни шакллантириш имконини беради. Профессионал таълим ўқувчиларда креативликни намоён қилишга хизмат қиладиган шароитларни яратишга катта эътибор қаратади, бу эса уларнинг касбий салоҳиятини ўзлаштириш билан ҳам боғлиқ. Профессионал таълим ўқувчиларининг креативлик компетенцияларини шакллантириш ва ривожлантириш уларнинг келгусидаги фаолиятларида билимдонликларини, мулоқотга кириши қobiliятларини ва жамоада ишлай олиш имкониятларини ривожлантириш учун зарур.

Э.П.Торренснинг назариясига кўра креативликнинг асосий мазмунини уч қисмга ажратиш мумкин:

- 1. Ўқувчиларда креативликни ривожлантириш усуллар**
рағбатлантириш- дарс жараёнида фаол бўлган кўплаб саволлар берган, мустақил фикрига эга ва ўз фикрини асослай олиш унга жавобгарлик туйғусини сезувчи ўқувчилар (болалар);
- 2. Ўқувчиларда креативлик компетенциясини шаклланишига тўсиқ бўлувчи омиллар-** ўзи ва фикрларига нисбатан паст баҳо бериш, бошқалар фикрига қарамлик, таваккал қилишдан қўрқиш
- 3. Креатив фикрловчи ўқувчининг асосий белгилари-** атрофида содир бўлаётган воқеа ва ҳодисаларга, камчилик ва ютуқларга эътиборсиз бўлмайди; муаммолар, уларнинг ечимларини бир нечта усуллар билан асослай олади; таваккал қилишдан ва ўз фикрини билдиришдан қўрқмайди.

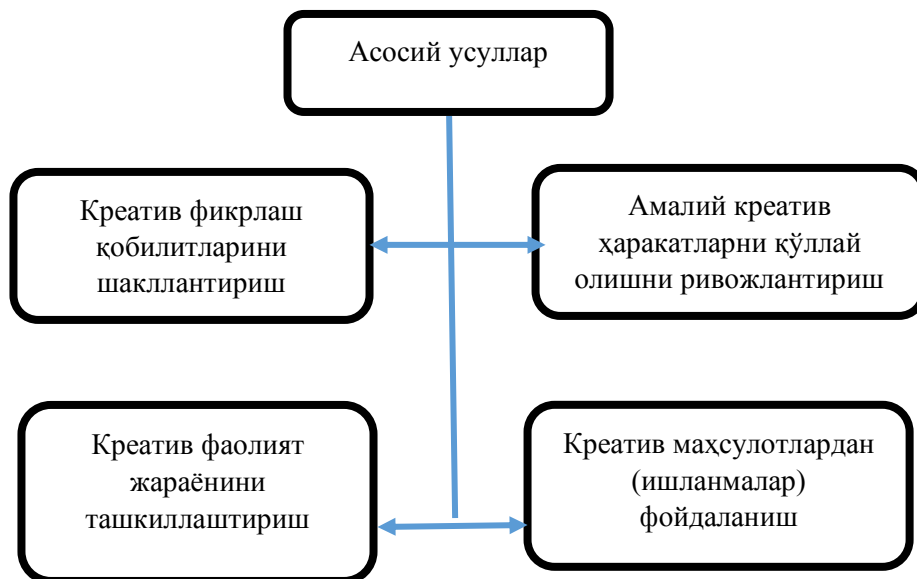
Креативликнинг ривожланиши, асосан инсон қандай муҳитда ўсгани ва ушбу муҳит ижоднинг ривожланишига қанчалик таъсир кўрсатгани, шахсни қўллаб-қувватлагани ва ривожлантиригани орқали белгиланади. Креатив фикрлашнинг ривожланишига ундовчи ва хизмат қилувчи қатор шарт-шароитларни такидлаш мумкин:

- Қатъий белгиланган ва назоратга олинган вазиятлардан фарқли равишда, тўлиқсизлик ва очиклик ҳолатлари;
- Мақсадга эришиш усун услуб ва воситаларни танлай олиш ва ишлаб чиқиш;
- Мустақил фикрлай олиш ва жавобгарлик масулиятни ҳис этиш.

Педагогик жараёнда креативлик компетенциясини ривожлантириш учун ўқувчиларнинг имкониятларини оширишга ва унинг ижодий фаоллигини оширишга хизмат қилувчи таълим методлари ва технологияларини қўллаш лозим. Ушбу технологиялар ўз-ўзини адолатли баҳолашни шакллантириш, муаммоли вазиятларда ечимларни топа олишга ўргатиши зарур. Замонавий таълим интерфаол таълим методларини қўллашни талаб этмоқда. Интерфаол таълим жараёнида ўқувчилар танқидий фикрлаш, вазиятни таҳлил қилиш асосида мураккаб масалаларни ҳал қилиш, муҳокамада фаол бўлиш, жамоада ишлашни ўрганадилар. Бунинг учун мавзу ва гуруҳлардаги ўқувчиларнинг сонидан келиб чиқиб жуфт ва гуруҳли машғулот, тренинглар ташкиллаштирилади. Дарс жараёнида лойихалар тайёрлаш, ролли ўйинлар, турли ахборот манбалари билан ишлаш катта самара беради. Креативликни шакллантиришда тестларнинг аҳамияти катта бу турдаги тестлар одатий тестлардан бир оз фарқланади. Креативликни аниқловчи тестларда саволлар базаси ноодатий саволлардан иборат бўлади ва жавоб вариантлари бир ёки иккитани ташкил этади. Жавоблардан тестни ишловчи шахс ўзига, ички ҳиссиётига яқинини танлайши сўралади. Торренс креатив фаолиятнинг икки томонини акс эттирувчи тест турларига қуйидагича ажратади:

1. Шахсий сифатларини аниқловчи тестлар
2. Ижодий фикрлашнинг смарадорлиги ва тезлигини аниқловчи тестлар

КРЕАТИВ ХУСУСИЯТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ (ПАТТИ ДРЕПЕАУГА КЎРА):

1. Муаммолилик принципи. Муаммолилик принципининг қўлланилиши педагогик фаолиятда янги эмас. Креативлик мазмунининг ўзи масалага ностандарт ечим излашдан иборат бўлган муаммоли характерга эга. Муаммолилик принципига кўра бўлғуси ўқитувчиларнинг креативлигини ривожлантириш муаммоли креатив масалаларда ўз аксини топади, масалан, “Гипотезани илгари суриш ва уни текшириш режасини тузиш...”, “Натижани тахминан баҳолаш...”, “Методик материални намойиш қилиш керак, йўқса...” ва бошқалар.

2. Ижодий йўналиш принципи. Мазкур принцип нафақат репродуктив, балки ижодий фаолият маҳоратларини ҳам ривожлантиришни кўзда тутаяди. Креативликни ривожлантириш фақатгина мақсадли характерга эга бўлмаслиги ва натижаси ҳар қандай ҳолатда ҳам, педагогик амалиётни тугатиш вақтига етиш бўлган сўнги нукта сифатида қаралмаслиги лозим. Бундай ҳолатда бажарилган барча топшириқлар ва турли тренинг ишлари талабалар томонидан, ижобий эмоционал муносабатларсиз тезда бажарилиб, нафақат тренинг сифатига, балки диагностик натижалар ва барча тажриба ишларига бутунлай салбий таъсир кўрсатади. Бироқ, креативликни ривожлантириш процессуал характерга эга бўлиб, ҳар

бир топшириқ ва иш тури тажрибанинг навбатдаги босқичи каби эмас, балки ўз-ўзини синаб кўриш, ўз-ўзини ривожлантириш ва қизиқарли фаолиятнинг имконияти сифатида позицияланса, бундай вазиятда тажриба ишларини ўтказишнинг юқори сифати ва ўрганилаётган тушунча кўрсаткичларининг ажойиб динамикаси ҳақида сўз юритиш мумкин.

3. Услубийликни ҳисобга олиш принципи. Бўлғуси ўқитувчилар ўзининг креатив фаолиятида, юқорида таъкидланганидек, ўқув муассасасида, бўлғуси ўқитувчилар унинг қўл остида маълум бир синфда ишлайдиган ўқитувчининг субъектив шароитларида қабул қилинган умумтаълим дастури доираларида, шунингдек, синфда белгиланган академик соатлардан ташқари қўшимча соатнинг етишмаслиги орқали чекланганлиги услубий принципнинг асосий бўғини ҳисобланади. Мазкур чекловлар бўлғуси ўқитувчиларнинг анъанавий таълим усуллари билан ишлаш бўйича амалий кўникмаларга эга бўлиши кераклиги туфайли салбий характерга эга эмас.

4. Яхлитлик, кетма-кетлик ва тизимлилик принципи. Мазкур принцип дастур тузилмасидан яхлитлик, мантиқийлик, тўлиқликни талаб этади, аммо бундай вазиятда креативликни ривожлантириш дастурида қўйилган мақсадга эришиш учун восита ва усуллари танлашнинг мувофиқлиги ҳақида таъкидлаш мумкин. Биз креативликни бўлғуси ўқитувчининг яхлит образини ташкил қилувчи хусусиятлар тизимининг компоненти сифатида кўриб чиқамиз.

5. Индивидуаллаштириш принципи. Мазкур принципнинг муҳим жиҳати – ҳар бир амалиётчи талаба ўқув ишининг индивидуал услубини, шахсий ривожланишининг махсус траекториясини ва психик жараёнлар вазифасининг ўзига хос томонларини ҳисобга олишни назарда тутати.

Ҳар бир дастур иштирокчисининг индивидуал натижаси шахсий хусусият сифатида креативликнинг шаклланиш даражасига мос келадиган шахсий креатив ютуқ бўлади. Ўқувчиларнинг креатив қобилиятларини ривожлантиришда муҳим масала – бу ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини ривожлантириш. Бунда аллақачон ўқувчи

томонидан забт этилган ютуқга эмас, балки тафаккурига унинг имкониятларини бир мунча оширадиган талабларни қўйган ҳолда бироз олдинга юриш, яъни актуал даражага эмас, балки яқин ривожланиш зонасига эътибор қаратиш лозим. Дарсларда, иложи борича, ўқувчи фикрини уйғотиш, фаол, мустақил ва юқори даражадаги каби ижодий фикрлашни ривожлантириш керак. Фикримизча, дарслар тарихга бўлган қизиқишни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш, шу жумладан, ушбу фан билан шуғулланиш ва у бўйича янги билимларни эгаллаш имкониятигагина эга бўлиб қолмай, шахснинг камол топишига, унинг фикрлаш фаолиятини ривожлантиришга: муаммода энг асосийсини белгилашга: элементар фикрлаш операцияларининг юқори даражасини шакллантириш (таҳлил қилиш ва синтезлаш, таққослаш, анологияларни аниқлаш, таснифлаш), шахсий фикрлаш усуллари аниқлаш, ноодатий вазиятда йўл тутиш керак бўлганда ижодий турга ўтадиган, фикрлаш фаоллигининг юқори даражаси учун хизмат қилиши даркор.

Креативликни ривожлантириш қуйидаги вазифаларни амалга оширишга имкон беради:

1. Болаларни турли йўналишларда фикрлашга ўргатиш.
2. Ноодатий вазиятларга ечим топишга ўргатиш.
3. Фикрлаш фаолиятининг оригиналлигини ривожлантириш.

4. Келгуси муваффақиятли ҳаёт фаолияти ва жадал ўзгарувчан дунёга тез қўникиб кетиш учун зарур бўлган фикрлаш хусусиятларини ривожлантириш.

Креатив потенциалнинг тузилмавий асослари ва унинг устувор омиллари. Пол Торренснинг фикрига кўра, креативлик муаммолар, билимларнинг етишмаслиги ёки қарама-қаршилигига нисбатан юқори сезувчанлик, ушбу муаммоларни аниқлаш, гипотезаларни илгари суриш асосида уларга ечим излаш, гипотезаларни текшириш ва ўзгартириш, ечим натижасини шакллантириш бўйича ҳаракатларни ўз ичига олади. Инсонда креативликни ривожлантириш, асосан, у қандай муҳитда ўсгани ва ушбу муҳит ижоднинг ривожланишига қанчалик аҳамиятга эга бўлгани, шахсни қўллаб-қувватлагани ва ривожлантирганига қараб белгиланади. Анъанавий таълим тизими

Ўқитувчидан талабага маълумотни етказишни ўз ичига олади ва қўйилган саволларсиз жавоблар билан таъминланишга айланади. Олий мактабда, унинг маҳсулоти, одатдагидек, расмий билимлар бўлиб қолган таълимнинг догматик тури йиллар бўйи ҳукм сурди. Бу билан бир қаторда, ўқитишнинг тушунтириш тури ривожланди. Анъанавий таълим тизими ҳар доим ҳам шахснинг креативлигини ривожлантиришга қодир эмас, сабаби, у маълумотларни эслаб қолиш ва фактларни эсда сақлашга асосланган. Кўпинча кундалик ҳаётда, шахснинг креативлик хусусиятларининг йўқ қилиниши учраб туради. Шу туфайли, креативликни ривожлантириш махсус ташкиллаштирилган муҳитда амалга ошириши мумкин, ижодий фикрлаш, креативлик ва келгусида ижодкорлик қобилиятларини қўллашга хизмат қилувчи махсус топшириқларни ўқитиш жараёнига киритиш зарур. Ўқувчи креативликни ривожлантириш алоҳида амалга оширилади. Креативликни ривожлантиришнинг тизим яратувчи омили ўқитишни гуманитарлаштириш ҳисобланади. Креативлик қобилиятлари дастлаб ҳар бир инсонга хос деб саналади. Аммо инсон ўсиб улғайган, таълим олган, тарбияланган муҳитнинг таъсири, тақиқларнинг кўплиги, ижтимоий қарашлар ижодкорлик қобилиятларининг беркилишига олиб келади. Шу сабабли, ҳар бир инсон учун креативликни ривожлантиришга позитив туртки бериш, инсонни психологик “босим”лардан “озод” қилиш керак. Ижодий фикрлашни ривожлантириш – таҳлил қилиш, синтезлаш, таққослаш ва умумлаштириш, таснифлаш, режалаштириш, мавҳумлаштириш каби фикрлаш операцияларини шакллантириш ва амалга ошириш, танқидийлик, теранлик, қайишқоқлик, кенглик, тезлик, кўп қирралилик каби фикрлаш тавсифларига эга бўлиш, шунингдек, тасаввурни ривожлантириш ва турли таркибга эга билимларни эгаллаш демак. Креативликни фақатгина хулқ-атвор хусусияти сифатида эмас, балки шахсий хусусият сифатида шакллантириш учун махсус ташкиллаштирилган муҳит талаб этилади. “Маҳаллий” деб аталувчи креативликни ривожлантириш методикалари (масалан, ностандарт масалаларга ечим топиш) албатта, фойдали. Бироқ, улардан фойдланиш натижасида, ўқувчилар баъзи янги ечим

усулларини ўзлаштиради ва сўнгра ўзлаштирилган ҳаракатларни бажарадилар (масалан, интеллектуал олимпиадалардан иштирок этиш учун терма жамоалар махсус усулларда тайёрланишади). Бундай вазиятларда креативлик субъектнинг шахсий талаблари натижасида эмас, балки ташқи таъсирларга жавобан намоён бўлади. Айнан шу туфайли, креативликни шахсий хусусият сифатида шакллантириш учун, ўқувчига кўп томонли тизимли таъсирни таъминловчи махсус муҳит зарур. Ижодий фикрлаш тажрибасини шаклланишига таъсир кўрсатувчи психологик-педагогик шароитларни икки гуруҳга бўлиш мумкин: объектив (вазиятга оид) ва субъектив (шахсий) гуруҳлар. Субъектив шароитлар – у ёки бу вазият тақозоси билан юзага келган ҳолатга таъсир ўтказишга қодир бўлган инсон характерининг барқарор хусусиятлари. Объектив шароитларга, ўқувчилар томонидан билдирилган ташаббус сўндирилмаган, уларда ўз кучига ва имкониятларига бўлган ишончни шакллантирадиган, мустақиллик рағбатлантириладиган, тассавур ривожлантириладиган таълим жараёни ташкиллаштирилган муҳит шароитлари киритилади. Субъектив (шахсий) шароитлар – шахс хусусиятларининг жамланмаси бўлиб, (педагогик усуллар, методлар, воситалар орқали) уларга таъсир кўрсатган ҳолда бўлажак мутахассисларнинг ижодий фикрлаш тажрибаси шаклланади.

Мазкур жамланма ўз ичига:

а) ўқувчиларнинг шахсий хусусиятлари;

б) ижодий фаолиятнинг барқарор ижобий мотивацияси, муваффақиятга эришиш мотивацияси, шахсият талаблари даражаси, когнитив фаолият, ўз-ўзини англашга бўлган эҳтиёж;

в) эмоционал ҳолатлар тизимини ўз ичига оловчи ижодга муносабат;

г) касбий масалаларни муваффақиятли ҳал қилиш учун контент базаси сифатида – умумий ва махсус назарий тайёргарликнинг зарурий ва етарли даражаси;

д) шахснинг касбий йўналиши – мотивлар, масалага ечим топишга нисбатан профессионал ижодий ёндашувга муносабатни шакллантириш негизи;

е) мақсадларни белгилашни олади. Объектив (вазиятга оид) шароитлар мақсадга йўналган педагогик таъсир имкониятини таъминлайди, шунингдек, уни қўйилган мақсадга мувофиқ равишда йўналтиради.

Мазкур жамланмага: педагогнинг шахсияти ва хулқ-атвори киради. Педагог технологик жараёнда асосий ролдаги шахс ҳисобланиб, у ушбу жараёни ташкиллаштиради, ўқувчилар билан маълум амалий ўзаро алоқаларни таъминлайди, уларни асл қадриятлар тизимига жалб қилади, ўқувчиларга нисбатан мотивацион қўллаб-қувватлашни кучайтиради, уларнинг ижодий имкониятларини фаоллаштиради. Педагогик креатив муносабат қайта ўзгарувчан ва изланувчан фаоликда намоён бўлади ва бир қолипдаги хулқ-атвор шакллари енгилда, ўқувчилар билан биргаликдаги мулоқотда бир хилликдан қочишда, улар билан ўзаро самарали алоқага киришишда, ўқувчилар ҳаракати сифатининг самарадорлиги ва хилма-хиллигини бир вақтнинг ўзида амалга оширириш билан бирга, янги ғояларни тақдим қилгунга қадар амалга оширилади. Педагогнинг ижодий фаолияти жараёнида креативлик ривожланади ва етакчи мотивлар билан бирлашади, ва бунда у педагог шахсиятининг тузилмасида функционал равишда ўрнашади ва педагог фаолиятининг ижодий услубини белгилаган ҳолда янги педагогик ечимларни яратиш қобилияти сифатида намоён бўлади. Шу билан бирга, креативлик фаолият натижаси сифатида хизмат қиладиган самарадорлик билан чекланиб қолмаслиги керак. Бундан ташқари, педагогик креативлик ижодий жараён омили сифатида тавсифланади. Педагогик креативлик сифатига педагогнинг дидактик услубларни шакллантиришдаги етакчи талабларидан бири сифатида қараш лозим. Юқорида таъкидланганидек, креатив педагогик фаолият, ўз навбатида, ўз махсулотининг оригиналлиги билан тавсифланадиган ўзининг самарадорлиги билан ажралиб туради. Педагогик креативлик махсулотининг оригиналлиги ва мукамаллиги излашнинг хилма-хиллиги ва ўзгаришларнинг турфа хиллигини акс эттириб, креативликнинг миқдорий хусусияти ҳисобланади. Креативликнинг сифат кўрсаткичларига келадиган бўлсак, улар умумлашмалар

мавжудлигини, маълум вазият чегараларидан чиқишни, номаълум педагогик ечимни излашни, муаммони мустақил баён қилиш ва янги субъектив ечимнинг яралишини акс эттиради. Креативлик хусусияти ҳар бир педагогда шартли равишда бўлиши лозим. Педагогик олий ўқув муассасаларининг асосий вазифаси ижодий фикрлайдиган педагогларни тайёрлаш ҳисобланади. Педагогик ижод – доимо изланиш ва янги ғояларни топиш. Педагогик фаолиятдаги креативлик – педагогик масалаларни аниқлаш, бир неча ечимлардан энг мақбулини танлаш, импровизация жараёнидаги янги шароитларда машхур усуллардан фойдаланиш. Бундан ташқари, педагогик креативлик – инновация, борлиққа нисбатан анъанавий қараш, тўпланган педагогик тажрибани ўзгартирувчи янги ёндашув ёки усулларни яратиш. Педагогик креативлик ҳақида турли хил нуқтаи назарлари ҳаикда гапириш мумкин. Барчага маълумки, педагогда креативлиكنинг мавжудлиги, уни ҳаётнинг ўзгарувчан шароитларига муваффақиятли кўникиб кетиши ҳамда ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзаро алоқаларнинг яхшиланишини таъминлайди. Жумладан, мазкур хусусиятни педагогларда ривожлантириш зарур. XX аср бошларида ўрта ва олий ўқув муассасаларидаги таълимнинг ривожланишини амалий маҳоратларни ўзлаштириш ўрнига, назарий фанлар аҳамиятининг ўсиши билан боғлайдилар. Таълимнинг бундай йўналишини шакллантириш, назарий билимлар улушининг ортиши ижодий ташаббуснинг ортишига хизмат қилишини назарда тутган. Ушбу фикр маълум бир ҳақиқатга яқин, сабаби, назария таълимни алоҳида мисолларда талаб қилмаган ҳолда, қоидаларнинг қўлланилиш доирасини маълум қилади. Бироқ, ушбу тенденция назарий курслар сонининг асоссиз ўсишига, баённинг абстрактлигини ортишига олиб келди. Ўқувчиларга фактлар эмас, балки догмалар, назариялар ва теоремалар тақдим этилади. Бундай кўринишдаги таълим, профессионал таълим битирувчиси олган билимларини амалиётда қўллай олмаслиги, янги ғояларни мустақил излаш қобилиятига эга бўлмаслигига сабаб бўлади. Шунини унутмаслик керакки, инсон тажрибасининг рефлексияга учрамайдиган, расман ифодаланмайдиган – жисмоний қобилиятлар, идрок қилиш анъаналари, амалий

кўникмалардаги бутун бир қатлами мавжуд. Педагогик креативликни ривожлантиришнинг шарти ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзаро алоқада гуманистик психология принципларини амалга ошириш ҳисобланади. Ушбу принциплар қуйидагиларни назарда тутди:

1. Барча ғоя ва жавобларни ижобий кучайтиришни, хатолардан таниш нарсага янгича қараш учун имконият сифатида фойдаланишни назарда тутувчи, ҳар бир ўқувчининг янги ғоясини юқори баҳолаш.

2. Икки томонлама ишонч, реалликка қиёслаш, психологик хавфсизлик шароитини яратиш.

3. Қарорларни танлаш ва қабул қилишда мустақилликни таъминлаш. Шунингдек, педагогик креативликни ривожлантириш учун ривожланаётган таълим принципларини амалга ошириш зурур, булар: диалогиклик, индивидуаллаштириш, муаммолилик. Диалогиклик – бу педагогик жараёндаги барча ўқувчилар ўртасида фикр ва саволларнинг алмашинуви. Индивидуаллаштириш – бу ижодий ёндашувнинг турли аспектларини қабул қилиш: оғзаки ва ёзма жавоблар, турли шаклдаги хулқ-атвор ва бошқа инсонларга муносабатлар. Муаммолилик – бу одатий усуллар билан ҳал қилишнинг иложи бўлмайдиган интеллектуал масалаларнинг таълимда қўлланилиши.

КРЕАТИВ ПОТЕНЦИАЛГА ЭГА ПЕДАГОГ:

- Ижодий фикрлашга одатлантиради;
- Илмий маҳоратларни яхши ўзлаштиради;
- Педагогик ёки махсус фан ютуқлари, шунингдек илғор тажрибалардан фойдаланиш имкониятларини мустақил таҳлил қилади;
- Педагогик жамоа томонидан ўтказиладиган ижодий лойиҳа ва илмий изланишларни бажаришда фаол иштирок этади.

КРЕАТИВ ПОТЕНЦИАЛГА ЭГА ПЕДАГОГНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

- Касбий фаолиятига ижодий ёндашув;
- Янги ғояларни яратишда фаоллик;
- Илғор тажрибалар ва ютуқларни мустақил ўрганиш;
- Педагогик ютуқлар тўғрисида ҳамкасблар билан фикр алмашиш.

Педагогик креативликни ривожлантириш – педагогларнинг шахсияти тузилмасидаги ижодий аспектга алоқадор бўлган томонлардан бири. Бошқа бир муҳим аспект эса ижодкорликни амалга ошириш жараёни ҳисобланади. Бунинг учун, талаба ўзини худди юқори креативлик хусусиятига эга шахс сифатида намоён қила оладиган маълум шароитларни яратиш зарур. Биз, педагогик креативликнинг амалий амалга оширилиши таълим жараёнига нисбатан баъзи талабларга қараб бўлиши мумкин деб ҳисоблаймиз. Биринчи ўринда, бу – жамоада соғлом психологик ҳолатни яратишдир. Ўз ижодий имкониятларини маълум тарзда амалга ошириш таълим жараёнидаги каби, индивидуал ижодий ишни кафедра ёки лабораторияларда илмий раҳбарлар билан амалга оширишни ҳам назарда тутди.

КРЕАТИВ ИМКОНияТГА ЭГА ПЕДАГОГДАГИ ИФОДАЛАНДИГАН МАҲОРАТЛАР:

- Бажарилаётган вазифанинг муҳимлиги ва мазмунини аниқлай олиш;
- Вазифа қўйилишини таҳлил қила олиш;
- Масалани ҳал қилиш режасини тузиш;
- Масалани ҳал қилишда самарали методларни қўллаш (таҳлил қилиш, синтезлаш, индукция, дедукция, таққослаш и б.);
- Масала ечимлари методларини танлай билиш;

- Қабул қилинган қарор тўғрилигини исботлай олиш ва қайтадан текшириш;
- Масала ечими шартларини умумлаштириш, масалага ечим топиш жараёни ва якуни бўйича фактларни қайд этиш.

КРЕАТИВ ПЕДАГОГИКА – ИННОВАЦИОН СОҲА ВА ЎҚУВЧИНИНГ КРЕАТИВЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ШАРОИТИ

Замонавий жамиятда креатив шахсларга нисбатан талаб ортиб бормокда, сабаби, улар юқори даражадаги мослашиш ва ижтимоийлашув хусусиятига эга бўлиб, мунтазам ўзгариб борадиган ва янгиланаётган дунёга кўпроқ мос келади. Бу борада турли соҳа олимларининг эътибори педагогик жараён шароитларида ўқувчи шахсининг креатив имкониятини аниқлаш ва ривожлантириш масаласига қаратилган. Бунда замонавий таълим муассасаларида педагогик жараённи ташкил этишнинг янги парадигматик асосларини ишлаб чиқиш зарурияти туғилади. Ижтимоий буюртма, илмий изланишлар ва таълим амалиёти даражаси талабларининг таъсири остида педагогикада янги йўналиш – креатив педагогика юзага келди. “Креатив педагогика” атамаси замонавий илмий педагогик лексикага кириб улгурди, бироқ у илмий соҳа сифатида ҳали мустақил эмас ва

ўрганиш борасида мураккаб тасаввурга эга. Креатив педагогика муаммолари яхлит педагогик назарияда ва инсоният тўғрисидаги бошқа фан тизимларида кўриб чиқилади, улар: педагогика тарихи ва таълим фалсафаси, умумий ва касбий педагогика ҳамда психология, таълим ва тарбия методикалари ва технологиялари, касбий этика ва бошқалар.

Ижод –бу нафақат фаолият, балки унинг яратувчанлик потенциалини оширувчи махсус фаолият ҳам. Бошқачасига айтганда, ижод фақатгина объектнинг эмас, балки, асосийси ижод субъекти, яъни инсондаги ўзгаришлар ва босқичма-босқич ислохотлардан иборат. Ижодкорлик қобилияти – “табиат инъоми”, ва шу туфайли уни ўргатишнинг иложи йўқ деган кенг тарқалган фикрга қарама-қарши тарзда М.М.Зиновкина бошқа нуқтаи-назарни кўрсатади. Техника ва кашфиётлар тарихини ўрганиш, атоқли олим ва кашфиётчиларнинг ижодий ҳаётини таҳлил қилиш натижаси шунини кўрсатадики, улар ўзининг юқори чуқур билимлари (ўз замонасида) билан бир қаторда, фикрлашнинг ўзига хос тузилиши ёки алгоритмига, шунингдек, эвристик метод ва усулларни ўз ичига олган маълум бир билимларга ҳам эга бўлган. Маданият каби ижод ҳам, бутун инсон ҳаётининг, демакки бутун таълим тизимининг ҳам ичига кирмоғи лозим. Шу боис, креатив педагогикани педагогиканинг янги соҳаси сифатида ривожлантириш учун инсоният ҳақидаги фанлар тизимида қатор фикрлар мавжуд. Касбий етуклик инсон онтогенезининг маълум қисмини қамраб олади – касбий мақсадларнинг шаклланишидан (14-17 ёшдан) бошлаб то касбий ҳаётнинг (55-60 ёшгача) якунига қадар давом этади. Мунтазам ўзгарувчан ички ва ташқи дунёга, ижтимоий-иқтисодий шароитлар ва фаолиятнинг таркибига мос ижодкор шахсни шакллантириш ва ривожлантириш инсон онтогенезининг бутун даври – туғилишдан ҳаётининг якунигача бўлган давр қамровини, тўхтовсизликни ва изчилликни талаб этади. Мамлакатамиздаги педагогика соҳасида инсоннинг касбий-ижодий имкониятини шакллантириш ва ривожлантириш асосида унинг касбий-ижодий фаолияти тажрибасини шакллантириш ва ривожлантириш бўйича деярли илмий изланишлар қилинмаган. Касбий-ижодий фаолиятни

фаол ўзлаштириш, уни самарали равишда амалга ошириш нафақат қобилият ва маҳоратларни ривожлантириш ва интеграциялаш, касбий фаолиятни амалга оширишнинг индивидуал усул ва услубларини ишлаб чиқишни, балки касбий ижод методологиясини ўзлаштириш, ижодий фикрлаш ва зарурий креатив характерга эга шахсий сифатларни ривожлантиришни ҳам назарда тутди. Креатив шахсга айланишни бажарилган ижодий фаолият ва олинган ижодий натижаларга мос шахсни шакллантириш ва ривожлантириш сифатида белгилаш мумкин. Ушбу жараённинг суръати ва траекторияси биологик ва ижтимоий омиллар, шахснинг фаоллиги ва унинг креатив хусусиятлари, шунингдек, шароитлар, ҳаётий ҳодисалар ва касбий омиллар орқали аниқланади. Креатив шахсга айланиш ва креатив таълим ўртасида чамбарчас боғлиқлик юзага келади. Шу туфайли, креатив педагогика инсоният ҳақидаги фанлар тизимида янада аҳамиятли ўринга эга бўлиб бормокда. Бу инсоннинг касбий-ижодий фаолияти даражаларига, эришилган натижалари ҳамдаражаларига ва унинг креатив тайёргарлиги даражаларига, уларни амалга ошириш ва эришишга тайёрлик сифатида боғлиқлигини англатади. Натижада, умумий ва касбий таълимнинг барча муаммолари профессионал креатив шахсга айланишнинг яхлит жараёни атрофида бирлашишини кўрамиз. Бунда, ушбу муаммоларни педагогиканинг бир соҳаси – креатив педагогика билан интеграциялаш мақсадга мувафиқлиги аниқ. Олимлар креатив педагогикани, уни педагогиканинг бошқа турларига, масалан, мажбурлаш педагогикаси, ҳамкорлик педагогикаси, танқидий педагогикага қарама-қарши бўлган бир тур сифатида ҳисоблаган ҳолда, ижодий таълим фани ва санъати сифатида кўрадилар. Профессор В.В.Попов ва академик Ю.Г. Круглов таъкидлайди: “Креатив педагогика шахс, унинг қобилиятларини фаол ривожлантириш ва шакллантириш бўйича бир мақсадли фаолиятни ўрганади. Педагогика объекти сифатида шахс, унинг психикаси эмас, балки унинг ривожланиши билан боғлиқ бўлган педагогик ҳодисалар тизими: жамиятнинг бир мақсадга қаратилган фаолияти жараёнида инсон шахсининг ривожланиши билан белгилайдиган воқеликнинг ҳодисалари. Ушбу ҳодисалар таълим атамасини олган. Таълим умумий

билан бирдек, креатив педагогиканинг ҳам изланиш объекти ҳисобланади, бироқ, иккинчи турнинг асосий жиҳати шундаки, у эътиборни кўпроқ ижодий ривожланаётган таълимга қаратади”. Интернет-ресурсларининг бирида таъкидланишича: “Креатив педагогика – ўқувчининг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга қаратилган педагогика. Аслида ҳар қандай педагогика креатив йўналишга эга (масалан, муаммоли, дастурланган, интенсив ўқитиш ва б.). Ўқувчиларга аллақачон маълум бўлган фактологик билимларнинг етказилишини таъминловчи, таълимни объектив аниқланган ривожланиш жараёни сифатида ҳисоблайдиган, анъанавий дидактикага асосланган педагогика ҳам маълум бир креативликка эга”. Креатив йўналиш натижасига эришиш учун қуйидагилар муҳим саналади: - ўқув жараёнида ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини очиш ва ривожлантиришга хизмат қиладиган, марказдан қочирма (мета-худуга, мета-билимдан, яъни тор мутахассислик доирасидан ташқарига чиқиш) юқори критик (фақатгина хайрихоҳ, “конструктив” танқидга йўл қўядиган) ўзаро таъсир муҳитини яратиш; - таълим жараёнини, унинг давомида ўқувчи – яратувчига, ўқув материали эса – яратувчанлик мақсадига эришиш воситасига айланиши учун қайта ташкиллаштириш; - эвристик усуллар таъсири таснифи ва намоишини ўз ичига олган қўшимча ўқув материални киритиш. Бунда шуни ёдда тутиш лозимки, ўқувчи муаммоллилик муҳитида ўз ижодий қобилиятларини ривожлантириши мумкин”. Инновацион соҳа сифатида креатив педагогиканинг илмий мақоми тўғрисида сўз юритишда давом эта туриб, унинг изланиш предмети ва объектини белгилаб ўтиш муҳим. М.М.Зиновкинанинг фикрига кўра, креатив педагогиканинг предмети мунтазам таълим тизимидаги, яъни, умумий таълим, касблар ва мутахассисликларни ўзлаштириш, ўз-ўзини касбий қайта янгилаш жараёндаридаги психологик-педагогик хусусиятлар, креатив шахсни шакллантиришнинг қонуниятлари ва механизмлари ҳисобланади. Креатив педагогиканинг фан сифатидаги объекти мунтазам креатив таълим тизимини ўз ичига олади, ўқув интизоми доираларида эса креатив педагогика объекти онтогенезнинг барча даврларидаги креатив шахс ҳисобланади. Шундай қилиб, креатив

педагогика, бир томондан, илмий билимларнинг фанлар аро соҳаси ҳисобланади. У инсоният ҳақидаги фанлар тизимига чамбарчас боғланган: умумий ва касбий педагогика ҳамда психология, касбий таълим психологияси, касбий таълим ва тарбия методикалари ва технологиялари. Бошқа томондан, у педагогика фанининг мустақил соҳаси, шунингдек, ўқув интизоми ҳисобланади. Креатив педагогика шахсда инновацион ҳаркатчанлик, креативлик ва замонавий жамиятда рақобатбардошлиликни ривожлантиришга хизмат қилади. Ҳозиргача креативлик атамасиганисбатан одатга айланиб қолган тушунча тўғрисида шахсларнинг оригинал кадриятларни яратиш, ностандарт қарорларни қабул қилиш, маълумлилик чегараларидан чиқиш каби хусусиятларини акс эттирувчи сифатлар; шахснинг ижодий имкониятларини мужассамлантирувчи унинг интеграл хусусиятлари сифатида сўзлашиш мумкин. Креативликнинг муҳим таснифлари сирасига интуиция, тасаввур, ўйлар, олдиндан кўра олиш, оригиналлик, ташаббускорлик, қатъиятлик, ўз-ўзини ташкиллаштири олиш ва ишчанлик қобилиятлари кириталади. Ушбу хусусиятларга эга шахс нафақат муваффақиятга эриша олишдан, балки ижод жараёнининг ўзидан ҳам баҳра олади. Ўқув-тарбия жараёнини гуманитарлашуви билан боғлиқ замонавий таълим тизимининг янгиланиши ҳар бир ўқувчи ижодий қобилиятларининг ривожланишини таъминловчи педагогик шароитларни яратиш зарурлигини назарда тутди. Педагогик шароитлар тушунчаси остида омиллар, принциплар ва ўқувчиларнинг шахс сифатида ўсишига хизмат қилувчи турли тарбияловчи чораларнинг ўзаро боғлиқ жамланмаси назарда тутилади. Биз ўқув-тарбия фаолиятига ўқувчи ва педагогнинг субъектив позицияси сифатида қараймиз. Бизнинг нуқтаи-назаримизда ўқув-тарбия тизимидан янада сифатли даражага – ўз-ўзини ривожлантириш даражасига чиқиш – ижодий ривожланишнинг самарадорлигини оширишга ва ўқувчи шахсининг ўз-ўзини ривожлантиришга хизмат қилади. Креатив муҳитни яратишга қаратилган педагогик фаолиятнинг бир қатор белгилари аниқланган: ноодатий савол ва ғояларга эътиборли муносабат билдириш, уларнинг қийматини намоён қилиш; эркин мустақил ўқув шароитини яратиш.

Юқорида таъкидланганлар билан боғлиқ ҳолда, таълим муассасаси учун ижодий муҳит яратишга қаратилган педагогик ёрдамни ташкил этиш алоҳида аҳамиятга эга. Ўқувчиларга педагогик ёрдам кўрсатиш икки хил вариантда амалга оширилиши мумкин: умумий гуруҳ тарзда ва индивидуал шахсий тарзда. Биринчи вазиятда креатив муҳитнинг яратилиши педагог ва ўқувчиларнинг ҳамкорлиги, фаолиятнинг диалогик шакли, ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини назарда тутувчи топшириқларнинг қўлланилиши орқали таъминланади. Иккинчи ёндашув ўқувчилар учун индивидуал ривожланишда мустақил қарорларни қабул қилиш, ижод, ўқиш ва хулқ-атворнинг таркиби ва усуллари танлаш ҳисобига шароитларни яратишни назарда тутди. Креативликни ривожлантиришда педагогик ёрдам кўрсатиш қуйидаги принциплар орқали йўлга қўйилади: ўқувчилар манфаатларининг устуворлиги; мунтазамлик; қўллаб-қувватлашнинг мултидисциплинарлиги; барча қўллаб-қувватлаш иштирокчилари томонидан ўқувчиларга нисбатан ягона муносабатни шакллантириш; ўқувчилар қадриятларининг устуворлигини тан олиш. Педагогик қўллаб-қувватлаш жараёнида педагог ўқувчиларга шахсий тўсиқни ҳис этишга ёрдам беради, ҳар бир ўқувчида ўзига бўлган ишончни ва шахсий аҳамиятлиликини ҳис этишни қўллаб-қувватлайди. Бунинг учун педагог ўқувчиларнинг такрорланмас ва мукамал хусусиятларини тан олиши, уларга индивидуал психологик портретни тақдим этиши, ёшга доир ўзига хос хусусиятлар, ўқувчи/талабанинг хулқ-атворини белгиловчи доминант мотивлар, ўқувчининг таълимга бўлган муносабати ва катталар ҳамда тенгқурлари билан ўзаро муносабатинибилиши, ўқувчилар ҳаётининг мазкур давридаги ижтимоий-шахсий ривожланиш масалалари ва таълим дастури ўртасида мутаносибликни ўрнатиш зарур. Педагогик қўллаб-қувватлаш принципларида амалга ошириладиган ўқитишда асосий эътибор дастурий материални ўрганишга эмас, балки индивидуал когнитив фаолиятни ташкиллаштиришга қаратилади. Педагог ўзи ўзлаштирган нарсанинг нафақат мазмунини, балки билим механизмларини, фаолиятнинг турли хилларини ташкиллаштириш принципларини ҳам ўзи таҳлил қилади ва ўқувчиларга тушунишда

ёрдам беради. Ўз ўқув фаолиятини қуриш ҳақидаги билимлар – ўзига хос турдаги билимлар бўлиб, улар нафақат миқдорий (беш баллик тизим бўйича), балки сифатли равишда: ўқувчи фаолиятининг турли соҳаларида маълум бир сифат ривожланишининг қуйи даражасидан юқори даражасигача баҳоланиши лозим. Кўплаб изланувчилар ўқитувчининг позициясига, унинг ижодий шижоатига, у томонидан яратилган фикрлаш эркинлиги ва ўз-ўзини намоён қилиш муҳитига ҳам катта аҳамият берадилар. Бунга эришиш учун кўплаб усуллар мавжуд: ўқувчилар ҳаракатларига қизиқиш билдириш; кўплаб жавоб вариантларини тан олиш ва рағбатлантириш; таниш жараёнлар, ҳодисаларга бошқа фикрларни намойиш қилиш ва ҳ.к. Педагогик ёрдам беришда амалга ошириладиган педагогга нисбатан замонавий талаблар шундан иборатки, педагог маълумот берувчи эмас, балки координатор, менежер, суҳбат ташкиллаштирувчи, ўқувчиларнинг индивидуал қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг маслаҳатчиси бўлиши лозим. Педагог билимларни ўзлаштиришнинг энг самарали йўллари кўллаб-қувватлайди ва уларга йўналтиради, қизиқарли топилмалар учун рағбатлантиради, муваффақиятсиз уринишларни таҳлил қилади, ўқувчиларни ўз муваффақиятсизликлари ва ғалабаларини англашга ундайди. Бундан келиб чиққан ҳолда таъкидлаш керакки, тақлид қилиш учун наъмунавий ҳаракатлар ва операцияларнинг маълум бир алгоритми эмас, балки биринчи навбатда ўқитувчи шахсининг ижодий йўналиши, унинг ижодий хулқидир. Ижодкор шахсга фақатгина иқтидорли ижодкор шахслар билан биргаликда ижод қилиш орқали айланиш – ягона йўл эмаслиги исботланган. Мамлакатимизнинг педагогик ва психологик изланишлардаги биргаликда ижод қилиш муаммоси ҳамкорлик ғояси контекстида кўпроқ ишлаб чиқилади (А.А.Бодалев, В.А.Кан-Калик, Н.Д.Никандров, Ю.Д.Красильников ва б.). Бироқ, ҳамкорлик биргаликда ижод қилишнинг муҳим шарти сифатида аҳамиятга эга бўлган ҳолда, унинг ўзаро таъсир субъектлари позициясининг ўзига хос томонлари билан боғлиқ бўлган хусусиятларини тўлиқ аниқламайди. Шунини айтиш лозимки, айнан биргаликда ижод қилиш ўқитувчи ва ўқувчи мулоқотида, ўзаро алоқага киришишнинг суҳбат

каби мақбул шаклини ўрнатишга имкон беради. Сухбат асосида алоқага киришишнинг мазмуни икки томонлама бойиш ва сухбат иштирокчиларининг шахс сифатида ривожланишидан иборат. Мазкур жараён ўзидан ўқитувчи ва ўқувчининг субъект-субъект муносабатини намоён қилиши мумкин. Ўқувчи, педагогнинг ижодий тарзда ташкиллаштирадиган ижтимоий маданий фаолиятининг ҳамкорликдаги муаллифи бўлиши мумкин. Биргаликда ижод қилиш ўқувчиларга ўз темпида ўқув материални ўзлаштиришга, ўз ижодий имкониятларнинг потенциалига ва уларни амалга оширишнинг ўз йўлини тутишга ҳуқуқ беради. В.И.Андреев, Е.А.Глуховский ва бошқа тадқиқотчилар томонидан ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўзаро алоқаси жараёнида биргаликдаги ижодий субъект-субъект муносабатларини амалга оширишга имкон берадиган шартлар белгиланган:

- ижодий жараённинг ҳар бир иштирокчиси ўз қарори ҳуқуқига эга бўлгандаги субъект-субъект муносабатлари;

- ижод муҳити муносабатларининг иштирокчилар томонидан яратилиши ва сақланиши;

- ижодий фаолиятнинг индивидуал услубини ва ҳар бир ўзаро таъсир субъектларининг ўз-ўзини намоён қилишини рағбатлантириш;

- педагогнинг ижодий имкониятларини ва унинг педагогик маҳоратини мунтазам ривожлантириш. Ижодий фаолиятдаги субъект позицияси мустақил мақсад қўйиш ва мотивация олиш қобилиятларини, ўзгарувчан шароитларда ўзлаштирилган ҳаракат усуллари орқали ҳаракатлана олишни, берилган вазият чегараларидан чиқишни, янги масалаларни ижодий ва турфа хилликда ишлашни ривожлантиради. Бундан ўқувчиларнинг қуйидаги, шахс сифатидаги хусусиятлари намоён бўлади: мустақиллик, жавобгарлик, ташкилийлик, ташаббускорлик, ижодий йўналганлик. Бунинг муносабати билан ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамкорликдаги фаолиятида ижодий муҳитни яратиш муҳим аҳамият касб этади. Ижодий муҳитнинг муҳим компоненти муваффақият вазиятларининг ўқитувчи томонидан ташкиллаштирилиши ҳисобланади. Муваффақият вазияти – ўқувчиларда ўз имкониятлари даражасида ижодий фаолиятга қўшилишнинг субъектив истагини шакллантирувчи, бунинг учун

керакли шароитларни таъминловчи педагогик вазиятнинг бир тури. Муваффақият вазияти ностандарт фикрлаш, ўз-ўзини ижодий тарзда намоён қилишни ривожлантиради, шахсда фаолият жараёнининг фаол иштирокчиси мавқеини, фаолият субъектини шакллантиради. Шундай қилиб, креативликни ривожлантиришнинг педагогик шартларига ўқув машғулотида бир мақсадли яратиладиган креатив таълим муҳитини; ўқувчилар ижодий имкониятларининг персонификатори сифатида ўқитувчининг ўзидаги хулқ-атвор наъмунасининг креатив мавжудлигини; ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги ижодини; ижодий фаолиятдаги субъект позициясини; ижодий муҳитни яратиш ва муваффақият вазиятларини яратишни киритиш мумкин. Ўқувчиларда креативликни энг самарали равишда ривожлантириш бир мақсадга йўналган, комплекс педагогик ўзаро таъсир орқали узлуксиз креатив таълим тизими шароитларида таъминланади. Бу масалалар ишланмаси билан бошланғич амалий педагогик тармоқ сифатида креатив педагогика шуғулланиши лозим.

5.2. ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГГА НИСБАТАН ТАЛАБ СИФАТИДАГИ КРЕАТИВЛИК САЛОҲИЯТИ

Жамиятни ривожлантиришнинг замон шартларида ностандарт фикрловчи, фаол ижтимоий мавқега эга, ўз касбий фаолиятида мобил ўзгаришларга, янги ғояларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга қодир мутахассисларга бўлган талаб ошиб бормоқда. Инновациялар муҳитида мактабгача таълим педагогининг фаолияти заиф тузилмага айланиб бормоқда, фаолиятнинг илгари жорий қилинган усуллари ҳозирги замон натижаларига эришишга имкон бермаяпти. Мазкур муаммонининг ҳал этилиши мактабгача таълим педагогларида креативлик салоҳиятини ташкил этишни шакллантиришга хизмат қилади. Бизнинг нуқтаи назаримизда педагог салоҳияти таркибидаги креативлик компетенцияси шахснинг турли касбий (педагогик) фаолият давларидаги ижодий муваффақиятларни акс эттиради ва янги профессионал маҳсулотларни яратиш ва шахснинг ижодий қобилиятларини амалга ошириш орқали фаолиятнинг юқори

натижаларга эришиш қобилияти сифатида тушунилади. Мактабгача таълим ташкилоти тарбиячиссининг педагогик фаолияти креативлик маҳсулотининг хусусиятлари ноодатийлик, янгилик, қабул қилинган қарорларнинг фойдалилиги, шунингдек, фаолиятнинг мақбул ташкиллаштирилганлигида ифодаланадиган педагогик фаолиятнинг яхлит самарадорлиги ҳисобланади. Ижодга бағишланган изланишлар сони минглаб, аммо салоҳият сифатида креативлик тушунчаси деярли кўриб чиқилмайди, шу билан бирга, ушбу масала билан бир қатордаги изланишлар ҳам мавжуд. Уларга ижодий фикрлаш ва креативликка бағишланган ишларни (Д.Б. Богоявленская, М. Воллах, Д. Гилфорд, В.Н. Дружинин, М.М. Кашапов, А.М. Матюшкин, С. Медник, В.И. Панов, Я.А. Пономарев, Е. Торренс, В.Д. Шадриков ва б.) киритиш мумкин. Мактабгача таълим ташкилотлари тарбиячиларининг ижодий фикрлаши ва ижоди муаммоси мамлакатимиз олимлари томонидан етарли тадқиқ қилинмаган. В.С. Собкин ва Е.М. Марич баён қилишича, тарбиячи иши ижодий характерининг қийматини актуаллаштириш кўпинча иш тажрибасининг 4 дан 8 гача ва 19 дан 23 ёшгача бўлган даврларида амалга ошади. Креативликнинг энг юқори кўрсаткичларини тарбиялаш жараёни остида нафақат боланинг ривожланиш жараёнини, балки тарбиячининг ўзини ҳам тушунувчи педагоглар намоиш қилади. Бундай педагогларнинг болалар билан мулоқоти ижод сифатида қабул қилинади. Меҳнатнинг ижодий характери ўрта махсус педагогик маълумотга эга тарбиячиларда касб танлашнинг асосий мотиви сифатида хизмат қилади (Собкин В.С., Марич Е.М., 2000). Илмий тадқиқотларда белгиланишича, педагог тафаккури юқори иерархик даражага эришган ҳолда, “очиқлик”, “чегаралардан чиқиш” каби ижодий хусусиятлар билан тавсифланади. Профессионал педагогик тафаккурнинг суперситуацион даражаси қуйидаги хусусиятларга эга: абстрактлик, тез ўзлаштира олиш, ривожланган тасаввур, юқори ижодий имконият, стереотипларни енгишга интилиш ҳисобланади. Бундан ташқари, профессионал педагогик тафаккурнинг суперситуацион даражаси қуйидаги терминал қийматларнинг устунлиги билан боғлиқ: креативлик, фаол ижтимоий муносабатлар, ўзини ривожлантириш. Тафаккурнинг ситуатив

даражасидан суперситуатив даражасига ўтишда шахсий сифатларнинг ижобий ўзгариши амалий фаолият, ижод кўрсаткичларига киритилган фикрлашдаги маълум реализациядир (Коточигова Е.В., 1998, 2001).

Замонавий психологик-педагогик адабиётларда педагогнинг ижодий фикрлашини шакллантириш, ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган турли ёндашувлар тасвирланган. Биз шунга аминмизки, мазкур ёндашувлар педагогнинг креативлик салоҳиятини шакллантиришга мос келади. Мактабгача таълим муассасалари билан ишлашга келсак, иккита асосий нарсани ажратиш мумкин: муаммоли-услубий ва муаммоли-амалий, оператив. Педагогнинг ўқув фаолиятни ташкиллаштиришга қаратилган муаммоли-услубий ёндашув қуйидагиларни назарда тутди: а) тарбиячи фаолиятида юзага келадиган ҳақиқий муаммо ва масалаларни таҳлил қилиш; б) ушбу муаммо ва масалаларни тарбиячи ўқув фаолияти предмет таркибнинг тузилмавий бўлинмалари сифатида моделлаштириш (етказиш, ўхшатиш); в) ушбу муаммо ва масалаларни назария ва тарбиячининг амалий тажрибаси асосида муаммоларни ҳал қилишнинг методологиясини қайта ишлаш мақсадида ўрганиш. Методологик жиҳатдан англаб етиш предмети баъзи амалий вазифаларни ишлаш тузилиши, мазкур вазият туфайли, етакчи ғоянинг пайдо бўлишидан уни амалга оширишнинг маълум усулларни ишлаб чиқишга қаратилган фикрлар ҳаракатининг жараёни (Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С., 1971). Бундай таълим тарбиячиларга турли педагогик вазиятларни таҳлил қилишга, ҳаракатларнинг ижодий усулларини мустақил ишлаб чиқишга ва вазиятнинг воситаларини ва унда ишлаш имкониятларини кенгайтиришга ёрдам беради. Мазкур даражанинг асосий мазмуни ўзини умумий билимлар, маҳоратлар, ижодий ечим кўникмалари ва педагогнинг ўзи ва унинг ҳамкасблари тажрибасидан фойдланган ҳолда педагогик муаммоли вазиятлар шароитида ўзини тутишни шакллантиришга киритувчи тарбиячи таълими ҳисобланади. Ижодий педагогик фикрлашни такомиллаштиришнинг оператив даражаси ўрганилаётган ишнинг муҳим қисми ҳисобланади. Мазкур даражада муаммоли вазиятларнинг воситаларини кўришни таъминловчи қобилиятларни ривожлантириш рўй беради. Бундай

қобилиятларни ривожлантириш педагогик вазиятлар ва таклиф қилинган ечимларни таҳлил қилишнинг усуллари ўқитиш жараёнида амалга оширилади. Мазкур даражанинг ўзига хос афзаллиги сифатида – қўлланиладиган таълим воситаларининг регламентлилиги, миқдорийлиги, шунингдек, субъект тафаккурида янги ғояларнинг пайдо бўлиши учун керак бўладиган кичик давр хизмат қилади. Ушбу амалга оширилган давр натижаси ижодий педагогик фикрлаш даражасининг ошиши ҳисобланади. Ушбу даражада қўлланиладиган асосий йўналишларга: муаммоли-меъёрий, функционал-оператив, муаммоли-дидактик, муаммоли-эвристик турлар киритилади. Ижодий фикрлашни такомиллаштириш жараёнида асосий эътибор, мураккаб педагогик реалликда ўқитувчи, тарбиячининг муаммони аниқлаш қобилияти ижод кўрсаткичи сифатида аҳамиятга эга бўлган муаммоли-эвристик йўналишга қаратилади. Касбий фаолиятни эвристик ташкил қилишда ўқитувчиларни ўқитиш натижаси улардаги ташаббус, мустақиллик, шахсий муаммоларни ва уларнинг ечимини ижодий равишда аниқлашни оширишдан иборат. М.М. Кашаповнинг таъкидлашича, ижодий фикрлашнинг шаклланиши қатор босқичлардан ўтади: - ижодий фикрлашнинг касбий равишда аҳамиятга эга бўлган сифатларини излаш, саралаш ва тўплаш; - ўз аҳамиятига кўра турли хил компонент ва алоқалар ажаратиладиган яхлит тузилма асосида касбий тафаккур таркибларини барқарорлаштириш; - касбий тафаккур тузилмасининг қисқариши, унинг ривожланиш ҳолатидан маълум вазиятда фойдаланиш ҳолатига ўтиши (Кашапов М.М., 2006). Ҳар бир босқичда ижодий жараённинг қуйидаги бўғимлари амалга оширилади: янги ғояга бўлган талаб, муаммоларни илгари суриш, эҳтимолий аниқ ечимлардан узоқлашиш, керакли усуллар комбинациясини излаш, ечимни тахмин қилиш бўйича такрорий ҳаракатлар, ечим шаффофлиги (Кашапов М.М., 2006). Шундай қилиб, мактабгача таълим педагогининг креативлик салоҳиятини шакллантириш дастури ижодий касбий тафаккурни ривожлантиришнинг усулларида фойдаланишга асосланиши ва педагогик муаммоли вазиятларни ҳал этишга таяниши мумкин. Шунингдек, ижодга хизмат қилувчи шарт-

шароитларни яратиш ҳақида қайғуриш ва креативликка тўсиқ бўлувчи муҳитни бартараф этиш зарур.

5.3. ЖАМОАВИЙ ФАОЛИЯТ – БЎЛАЖАК ПЕДАГОГНИНГ КРЕАТИВЛИК САЛОҲИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ШАРТИ

Бугунги кунда ҳар бир ташкилот, муассаса, шу жумладан таълим муассасасида ҳам ягона аҳамиятга эга рақобат устунлиги инсон ресурслари бўлиб келмоқда. Ҳар бир инсонда яширинган салоҳият нафақат ўзини ривожланишига, балки фаолият юритаётган муассасанинг ривожланишига ҳам хизмат қилиши мумкин. Мазкур стратегияга мувофиқ равишда, бўлажак мутахассисларда тезкорлик, ўзига хослик, тезда фикр юритиш каби имкониятларини тўлалигича намоён қилишга имкон берувчи ўзига хос салоҳиятларни шакллантиришга бўлган зарурият аниқланади. Гап турли ҳилдаги масалаларни биргаликда ҳал қила олиш, жавобгарликни ўз зиммасига юклаш, ташаббускорликни намоён қилиш, янгилик яратиш ҳақида кетмоқда. Мазкур вазиятда креативлик салоҳиятининг шаклланиши катта аҳамиятга эга. Бўлажак педагогнинг креативлик салоҳияти деганда ижодий, коммуникатив, жамоавий ваколатларни бирлаштиришда ифодаланадиган шахснинг барқарор хусусиятлари (ҳар бир шахсда мавжуд бўлган), шунингдек, янгилик яратишнинг (оригинал ғояларни уйғотиш, касбий масалаларни ҳал қилиш, фаолият натижаси каби турли ҳилдаги маҳсулотларнинг мавжудлигини ўз ичига олади) нисбий жараёнидаги шахс фазилатлар сифатида тушунилади. Ушбу салоҳиятни амалий турга киритиш мумкин, сабаби, у ўз хусусиятига кўра нафақат касбий, шу жумладан таълим соҳасидаги, балки кундалик ҳаётда ҳам турли масалаларни ҳал қилишга имкон беради. Креативлик салоҳияти ҳар қандай даражадаги масалаларга ечим топишга, ҳар қандай ишга ижодий тарзда ёндаша оладиган, янгилик яратишга қодир янги авлод шахсини тарбиялашга ёрдам беради. Шу билан бирга, креативликни ривожлантириш креативлик салоҳиятининг сермазмун хусусияти сифатида ҳамкорликдаги фаолиятда, креативлик салоҳиятида самарали равишда

амалга ошиши ҳақидаги фикрларни ҳисобга олган ҳолда, биз уни жамоавий фаолиятга киритдик. Биз шунга аминмизки, айнан жамоавий фаолият бўлажак мутахассисни ҳар қандай фаолиятга, хусусан педагогик фаолиятга самарали равишда тайёрлашга қодир, сабаби, педагог ишининг хусусияти бевосита жамоа билан боғлиқ. Педагогик амалиётда жамоавий иш катта аҳамиятга эга, боиси, у шахсининг камол топиши, умумий мақсадга эришишга имкон беради. Бундан ташқари, илмий-изланиш фаолияти каби бундай соҳада жамоавий иш индивидуал иш туридан кўра кўпроқ устунликка эга. А.В. Юревичнинг сўзларига кўра, “илм-фан, фанда содир бўлаётган ҳодисаларни илмий билимлар жамоавий субъектларининг ҳаракатлари сифатида тасвирлаган ҳолда замонавий илмий фаолиятнинг жамоавий хусусиятларига ҳурмат бажо келтиради”. Шу туфайли, креативлик салоҳиятини, шу жумладан жамоа салоҳиятини ривожлантириш илмий-тадқиқот ишлари доирасида амалга оширилади. Креативлик салоҳиятни шакллантириш, айниқса жамоа салоҳиятини ривожлантириш муаммоларининг тушунчасига нисбатан нуқтаи-назарларни кўпроқ қуйидаги олимларнинг ишларида таъкидланган: А.В. Растянников (2002 й.) биргаликда ижод қилишдаги салоҳиятнинг рефлексив ривожланишини тадқиқ қилади; А. Н. Воронин (2004 й.) ҳамкорликдаги фаолиятда тафаккур ва креативликни кўриб чиқади; А.В. Морозовнинг (2004 й.) изланишлари ижодий ҳамкорлик ижодкор шахсни ривожлантириш тузилмасидаги олий босқич сифатида назарда тутилдиган, узлуксиз таълим тизимидаги олий мактаб ўқитувчиларининг креативлигини шакллантиришга бағишланади. Жамоавий иш фаолиятнинг ташкилий бўлими сифатида йўналишларнинг яхлит мажмуини ўз ичига олади, улар: мақсадлар, вазифалар, босқичлар, иштирокчиларнинг вазифалари, белгилар, ривожланиш жараёни. Қуйила бу йўналишда илмий фаолият олиб борган олимлар билан танишиб ўтамиз: жамоага айланиш муаммоси Р.М. Белбин, Р. Блейк, С. Таненбаум, Д. Катценба, Д. Смит, Р. Берд ва бошқалар каби дунё тадқиқотчиларининг; А.В. Петровский, Л.И. Уманский, М.Г. Ярошевский ва бошқалар каби рус олимлари (гуруҳни ривожлантиришнинг олий шакли сифатидаги ижтимоий психология

доирасида); Т.Ю. Базаров, Ю.М. Жуков, Т.Д. Зинкевич-Евстигнеев, Ю.Д. Красовский, С.К. Сергиенко, Ю.В. Синягин ва бошқалар каби замонавий тадқиқотчиларнинг ишларида кўриб чиқилган. И. Салас, Р. Берд и С. Жамоа аъзолари ўзаро бир-бирини тўлдирувчи қобилиятларга эга бўлиб, сўнги натижалар учун жавобгарликни ўз зиммасига олади, ҳар қандай гуруҳ ичидаги вазифаларни бажаради”. Жамоанинг ташкил этилиши, вазиятга нисбатан умумий қарашларга ҳамда стратегик мақсадларга эга ва ўзаро таъсир кўрсатишнинг қайта ишланган ҳаракатларига эга бўлган иштирокчиларнинг пухта жойлашинувиغا асосланади (Дж. Катценбах, Д. Смит). “Жамоа” атамасининг мазкур тушунчасига асосланиб, жамоавий иш ҳамкорлик, келишув, зиддиятли вазиятларни бартараф этиш, самарали ишлаш, ижодий ёндашиш, шунингдек, мустақил равишда аниқлаш ва мустақил ҳаракат қилиш қобилиятларини ривожлантирадиган фаолиятни ўз ичига олади. “Жамоавий иш” ва “жамоа” атамаларини бир қарашда “гуруҳ иши” ва “гуруҳ” тушунчалари билан бир қаторда жойлашганлигига қараб танланиши бир қатор қуйидаги сабабларга боғлиқ: биринчидан, ишчи гуруҳ, бир-биридан ўрганадиган ва умумий мақсадларни тақсимлаб оладиган, аммо таркиби бўйича ўзаро қарам бўлмаган ва умумий мақсадга эришиш устида ишламайдиган инсонлардан ташкил топган (Лей Томпсон), жамоа аъзолари эса умумий мақсад ортидан ҳаркат қилиб, ҳар бир одам сўнги натижа учун жавобгарликни ўз зиммасига олади; иккинчидан, жамоавий ишда ҳамкорлик, яъни якдиллик, биргаликда бажариладиган вазифаларга розиликни талаб этса, гуруҳ ишида бундай ҳамкорликка зарурият йўқ; учинчидан, жамоадаги иштирокчилар сони қатъий белгиланиб (5-7), маълум технологиялар, босқич, вазифаларга риоя қилишни назарда тутди, гуруҳда эса аксинча, иштирокчилар сони белгиланмайди; тўртинчидан, етакчи вазифасини гуруҳда ва жамоада белгилаган ҳолда шуни таъкидлаш керакки, гуруҳдаги етакчи назорат қилиш хусусиятига эга, жамоада эса устозлик, маслаҳат берувчи инсон сифатида қабул қилинади. Мазкур характеристика жамоавий ишда аниқловчи ҳисобланади. Замонавий педагог фаолияти соҳаси янги иқтисодий, сиёсий, ахлоқий, эстетик мақсадлар муносабати туфайли

кенгайиб бормокда, бугунги кун педагогининг образи ўзига буткул бошқача вазифаларни, айнан:устозлик, илмий маслаҳатчилик, тадқиқотчилик, ижодкорлик вазифаларини, ўқитилаётган ва ўқиётганлар ўртасида янги позицияларнинг яратувчиси (субъект-субъект муносабати), инновацион, хусусан, креатив тарзда ишлашга тайёр бўлган инсон вазифаларини ўзига юклаётган универсал мутахассис характериға эға. Юқорида таъкидланганидек, жамоа аъзоларининг бир-бириға ўзаро боғлиқлиғиға асосланган ўзаро таъсир хусусияти алоҳида роль ўйнайди. Бу жамоада мавжуд бўлган, аммо гуруҳдаги ўша йўқ нарса. Ўзаро боғлиқлик, жамоа аъзоларининг иши натижалари жамоанинг бошқа аъзолариға боғлиқ эканлигини англатади. Ишчи гуруҳда эса аъзолар битта маконда бўлиши, ягона маълумотдан бирға фойдаланиши, қадрият ва қарашларни бир-бириға баҳам кўриши, бир-бириға ёрдам бериши мумкин, аммо уларнинг барчаси мақсадни индивидуал тарзда қабул қилади. Бироқ, педагогик фаолиятда умумий мақсад жуда муҳим саналади, бундан ташқари унинг амалға оширилиши илмий-тадқиқотчилик иши доирасида бўлиб ўтади. Умумий мақсадни тушуниш жамоавий иш доирасидаги ўзига хос боғлиқликдан келиб чиқади. Мазкур ҳолат герменевтик ёндашувнинг қўлланилишини билдиради. Педагогика ва герменевтиканинг ўзаро боғлиқлиғи муаммоси устида Ю.В. Сенько, М.Н. Фроловская ва бошқалар иш олиб боришган. Педагогик герменевтиканинг асосини бир қатор умумий саволларға жавоблар қамраб олади: Инсонни тушуниш ўзи нима? Инсоннинг инсон томонидан тушуниш феноменининг фалсафавий асослари қандай? Тушунишнинг йўллари, методлари, тартиблари қандай? Биз бу каби тушуниш йўлларидан бирини тақдим этамиз – нафақат тажриба, иш, фикрлар алмашинуви, балки ҳислар, ҳаяжон, бахт, шиддат, завқ, эмоциялар, шубҳалар ва муваффақиятларни ҳам назарда тутувчи биргаликда илмий ижод қилиш. Яъни содир бўлаётган ички барча “Мен”лар ўз-ўзини англаш орқали “Ўзға”нинг ички дунёсини бойитишға имкон беради.

Биргаликда илмий ижод қилиш, асосан, жамоавий иш жараёнининг бундай тушунчаси, креатив салоҳиятнинг асосий компонентларидан

бири - инсонга ижоднинг энг юқори даражаларида ривожланишга имкон берувчи ўз шахсий имкониятларни ривожлантириш ва иложи борича тўлиқ намоён қилишга интилиш каби инсоннинг “ўз-ўзини актуаллаштириш” компонентининг амалга ошишига сабаб бўлади. Айнан жамоавий иш ўз индивидуаллигини намоён қилишга, шахснинг барча имкониятларини очишга ёрдам беради. Жамоада, унинг барча иштирокчилари бошқаларнинг маданияти ўрнига ўзини қўйиб кўради, ўқиш жараёнида барча ўз-ўзини ва бир-бирини кашф қилган ҳолда ўрганади. Бундан келиб чиқадики, биргаликда илмий ижод қилиш – “Мен ва Ўзга”нинг уйғунлиги бўлиб, натижада “Бирон-бир янгилик” пайдо бўлиши. Биргаликда илмий ижод қилишнинг бундай тушунчаси жамоавий ишда ўзаро боғлиқликда, маълум мулоқотда акс этиб, М.С. Каганва А.М. Эткинднинг фикрларига кўра, мулоқотда ўзгаларни ўзининг қадриятлари билан таништириш ва ўзини бошқаларнинг қадриятлари билан таништириш каби ўзига хос хусусиятлар белгиланади. Мазкур аспект биргаликда илмий ижод қилишнинг муаммосида аниқловчи ҳисобланади, сабаби, ўзини ва ўзгаларни бир-бирининг қадриятлари билан таништириш хусусиятисиз тушунишнинг (нафақат ўзини, балки ўзгани ҳам) иложи бўлмас эди. Шу туфайли, жамоанинг (биргаликда илмий ижод қилиш) таркибий таснифи буткул тарзда амалга ошиши, натижада креативлик салоҳиятининг таркиби – жамоавий таркибий тузилишининг шаклланиши учун жамоавий ишни шундай тартибда ташкил этиш ўта муҳим. Шундай қилиб, жамоавий иш, асосий ролни креативлик салоҳиятини шакллантиришнинг белгиловчи шарти бўлгани учун коммуникатив ва аксиологик таркиблар ўйнаши керак бўлган ташкилий, диагностик, контент миқёсидаги маълум тайёргарликни назарда тутди.

6-БОБ. ҚЎРҚУВНИ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ЕНГИШ КРЕАТИВ ФИКРЛАШНИ БОШЛАШ МУМКИН

*Ижодга ўргатишнинг илоҳи йўқ,
аммо инсонларга ўзини ижод қилишга
ўргатиш тамомила мумкин.*

Джеймс Кáмерон

6.1. ҚИЗИҚИШ ТҰҒРИСИДА

Икки хил хусусиятларни таққосланг:

Биринчиси. Излаш. Уқубат. Шубҳа. Қўрқув. Афсус. Умидсизлик. Кучсизлик. Чорасизлик. Тушкунлик. Синиқлик. Ишончсизлик.

Иккинчиси. Илҳом. Ҳаяжон ва умид. Қувонч. Завқ ва роҳат. Парвоз.

Ушбу хусусиятлар бир-бирига ўхшашми? Кўпчилик, уларда ҳеч қандай умумийлик йўқлигини, аммо битта жараённинг таснифи – ижоднинг хусусияти эканлигини билдирса керак.

Ушбу хусусиятлардан қай бири сизга мос келади? Уларнинг қай бирида вақтингизни ўтказасиз? Яна, кўпчилик, оддий инсон эканлиги, ҳеч бири ўзига хос иқтидорга эга эмаслигини таъкидласа керак. ““Ижод ва “мен” тушунчалари – бир-бирига зид тушунчалар. “Ўз-ўзини такомиллаштириш” ва “муваффақият” – шунчаки оддий сўзлар” деган жавобни эшитсак ҳам ажаб эмас.

Бироқ ҳар биримиз туғулганимизданоқ қандайдир иқтидор ёки имконият билан бирга дунёга келганмиз. Ҳатто бир нуқтаи-назар ҳам мавжуд: “Иқтидорсиз инсонлар бўлмайди”. Тарбия, таълим ва бошқа инсонлар билан ўзаро алоқага киришишда инсон шунчаки ўз индивидуаллигини йўқотиб қўяди ва бир қолипга тушган ҳолда, ўзи яшаётган жамиятда қабул қилингандек фикрлашга одатланади.

Ҳаётини воқеа. Бир қиз дугонасига болалигида бўлган бир воқеани айтиб бермоқда. Расм дарсида катта ўлчамли қоғозга фил расмини тасвирлаш керак бўлади, аммо фақат қизил ва оқ бўёқлар қолади. Бир қиз қоғозга яқин келиб, қизил ва оқ рангларни аралаштиради ва пушти рангли фил тасвирини чизади. Кимдир унинг устидан кулиб: “Пушти рангли фил ҳам бўлар эканми!” дейди. Бунга жавобан қиз: “Кул ранг филлар – зерикарли ва одатий” дейди. Дугонаси эса: “Қандай кўркмас қиз!” дебди. Бунга жавобан у: “Сен ҳам шундай бўлган эдинг!” дейди. Афсуски, йиллар бўйи биз ўзимизнинг болаликдаги креативлигимизни йўқотамиз ва бир қолипда фикрлашга ва ҳаракатланишга одатланамиз.

Кўпчилигимиз ўз ишимизга фақат маош учун борамиз, шу туфайли, иш кунини зўрға ўтказган ҳолда, дам олиш кунини ва таътилни сабрсизлик билан кутамиз. Корпоратив байрамлар фақатгина иш кунини безаб туради холос. Бундай инсонлар учун иш – чорасизлик, мажбурият. Эҳтимол, улар ўз вақтида ўзи истаган касбни танламай, яшаш учун зарур бўлган эҳтиёжни қондириш учун ушбу касбни танлагандурлар. Эҳтимол, бу ёмон ҳам эмасдир. Инсон ўз ижтимоий мақоми, моддий аҳволи, жамоадагилар ва дўстлари билан муносабатларидан мамнундир.

Нима учун ўз касбини излаш зарур? Агарда сиз табиатдан инъом этилган ўз иқтидорингизни намоён этиб, ўз касбингизни топсангиз, бахтли инсон қандай бўлишини биласиз. Иш кундаги ҳар бир дақиқани санаб ўтирмайсиз, ўз ишингизни севиб бажарасиз, вақтингиз қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қоласиз ҳатто. Чинакамига бахтли инсон ишдан уйга кетишга, уйдан ишга кетишга шошилади деб бежиз айтишмаган. Бундан ташқари, сеvimли иш билан шуғулланиш – бу нафақат вақтингизни ёқимли нарсаларга сарфлаш, балки моддий тарафдан мустақилликни ҳам англатади.

Ўз касбингизни топишда сизга нима тўсиқ бўлаяпти? Дўстларингиздан, агар улар моддий тарафдан мустақиллика эга бўлиш ва ижтимоий мавқеидан ҳавотирланмаганда нима қлишини сўранг. Жавоблар жуда қизиқ бўлиши мумкин: кимдир гулларни парваришлаш билан шуғулланишини, аммо қачонларлир бу ишни жиддий қабул қилмаганлигини, кимдир эса тикувчи бўлишни, аммо бу касб нуфузли эмаслиги ҳақидаги фикр бир пайтлар уни бу йўлдан юрмасликка ундаганини айтади. Натижада, улар нуфузли олий таълим муассасаларини тугатиб, яхши ишга жойлашдилар, аммо бу иш уларга завқ бера олмади. Барчасини ўзгартириш мумкин, бироқ инсонлар биринчи қадамни қўйишга кўрқадилар, мияларидан шундай фикр ўтади:

– Энди кеч бўлди, вақт ўтди.

– Кимга керак менинг иқтидорим?

– Ўз иқтидорим орқали моддий мустақилликка эриша олмасам-чи? Оиламни қандай таъминлайман унда?

– Маълумотим бор, аммо бу соҳада кўп нарсани билмайман.

Ижод ҳаётнинг янги ва жуда ажиб саҳифаларини очиши мумкин, зеро у энергия, ёруғлик ва муҳаббат манбаи. Айтишларича, инсон ўзининг севимли машғулоти билан шуғулланганда унда янги чакралар очилади, саломатлиги яхшиланади ва ҳатто узоқ яшайди. Ҳар қандай ёшда ўзингизни топишингиз мумкин, ўз иқтидорларингизни топганингизда эса ҳаттоки психологик муаммолардан халос бўлиш мумкин. Асосийси, ўз кўркувингизни енгингиз ва энг биринчи қадамни ташлашингиз. Ўз ижодимизни, ҳар куни қандай услубда кийинишимиз ёки уйимизни безатишимиз, таом тайёрлашимиз, автомобилimizга эътибор қаратишимиз ва бошқалар орқали намоён қилишимиз мумкин.

6.2. МЕНИНГ ИҚТИДОРИМ НИМАДА?

Келинг аниқлаб кўрамиз, ажиб бир “иқтидор” сўзи ўзи нима?

Замонавий психологлар иқтидор ёки интеллектнинг қуйидаги турларини белгилашади. Айтганча, улар ҳақида батафсил Говард Гарднернинг 1980 йилда дунё юзини кўрган “Ақл доиралари” номли китобида ўқишингиз мумкин.

Шундай қилиб, иқтидор турлари.

Вербал - лингвистик. Ушбу турдаги иқтидор - ёзувчилар, журналистлар ва ҳатто юристларга хос. У ёзиш ва ўқиш қобилиятига жавоб беради.

Рақамли -Бу тур математиклар, дастурчиларга хос.

Эшитиш туримусиқачи, кўшиқчи, тилшунос ва лингвистларга хосдир.

Рассомлар ва дизайнерлар **макон** иқтидори билан сийланган.

Жисмоний иқтидорларга раққослар, спортчилар, яъни амалиётда ўрганиш улар учун осон бўлган шахслар эга.

Шахсий ёки **ҳиссий** иқтидор, инсон ўзини гўзал намоён қилиши керак бўлганида ёрдам беради.

Шахслар аро иқтидор эса сиёсатчилар, нотиклар, актёрлар ва савдо-сотик билан муваффақиятли шуғулланиб келадиган инсонларга хос.

Атроф олам иқтидори ер эгалари, боғбонлар, ҳайвон ўргатувчиларга инъом этилган.

Ўз касбингизни муваффақиятли аниқлаш учун, қуйидаги тестни синаб кўринг.

! Бир дона қоғоз варағини олиб, унга бирдан ўттизгача бўлган сонларни қўйинг. Ҳар бир сон олдида ўзингиз ёқтирган, сизга завқ, илҳом берадиган машғулоти номини ёзинг. Ҳатто 30 дан ортиқ машғулоти турларини ёзишингиз ҳам мумкин.

Ёздингизми? Кайфиятингизга қараб шуғулланадиган ва уни ўзингизнинг профессионал фаолиятингизга айлантиришни истамаган машғулоти турларни ўчиринг. Ҳойнаҳой, рўйхатингиз анчайин қисқарган бўлса керак. Уни бошидан ўқиб чиқинг ва ҳаётингизнинг қолган қисмида у билан шуғулланишни истамайдиган машғулотиингизни ўчиринг.

Энди эса қоғозга ўзингизнинг кучли томонларингиз, қобилиятларингиз, бошқалардан қайси жиҳатингиз билан ажралиб туришингизни ёзинг.

Қайси қобилиятларингиздан фахрланасиз? Агарда сиз ўнтадан кам бўлмаган сўзларни ёзган бўлсангиз ажойиб. Энди эса характерингиздаги кучли томонларни, биринчи рўйхатта ўчирмаган фаолият турлари билан солиштириб кўринг.

Бундай қилса ҳам бўлади. Ўз характер хусусиятингизни ёзинг ва унга биринчи рўйхатдан тахминан 5 турдаги фаолият турларини ёзиб чиқинг. Аксинча қилса ҳам бўлади. Фаолият турини ва унинг олдида кучли томонларингиз, қобилиятларингизни ёзишингиз мумкин. Таҳлил қилинг, қайси вариант сизга кўпроқ яқин ва сизни илҳомлантиради. **Ёзинг.** Нима деб ўйлайсиз, сиз ушбу соҳада ажойиб

мутахассис бўла олармидингиз? Агар жавобингиз “йўқ” бўлса, нима учун?

Рўйхат тузишда давом этамиз. Тасаввур қилинг, моддий томонлама муаммоингиз йўқ, барча истакларингиз ва орзуларингизни амалга ошириш учун сизда етарлича пул бор. Айтайлик, сиз барча мамлакатларда бўлдингиз, барча хурсандчиликларни бошдан ўтказиб кўрддингиз, уйга қайтиб нима билан шуғулланган бўлар эдингиз? Ёздингизми? Энди эса ўзингизга ўзингиз жавоб беринг, фақат ростини айтинг. Ушбу иш билан шуғулланишга сизга нима тўсқинлик қиляпти, аҳир у сизнинг касбингизку.

КРЕАТИВЛИКНИ АНИҚЛОВЧИ ВА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ ТЕСТЛАР ВА МАШҚЛАР

ТЕСТ 1. КРЕАТИВЛИК ВА ТАФАККУРНИ АНИҚЛАШ

Ушбу тест фикрлаш туторингни аниқлашга ёрлам беради. Агар сизнинг фикрингиз сўровнамадаги фикр билан бир хил бўлса «+», аксинча бўлса, «—» белгисини чизинг.

1. Менга нимадир қилиш, бу ишни бажаришим сабабини тушунтиришдан кўра осонроқ
2. Мен компьютер дастурларини ўзгартиришга қизиқаман
3. Менга бадиий адабиёт мутолаа қилиш кўпроқ ёқади
4. Мен расмлар ва хайкалтарошлик асарлари ёқади
5. Мен иш фаолияти аниқ меъёрлар асосида тузилган ишда ишламаган бўлар эдим
6. Менга бирор нарсани ўрганишда қандайдир буюмларни тасаввур қилиш катта ёрдам беради
7. Мен шахмат, шашка ўйинларини ёқтираман
8. Мен ўз фикрларимни оғзаки ва ёзма усулда бир хилда равон билдира оламан
9. Мен буюмлар коллекцияси билан шуғулланишни хоҳлар эдим
10. Мен мавҳум тасвирий санъатни яхши тушунаман ва томоша қилишни ёқтираман.
11. Менда танлаш имкони бўлганида муҳандисликдан кўра чилангар бўлишни хоҳлар эдим
12. Мен учун алгебра математикадан қизиқроқ
13. Мен учун бадиий асарда нима дейилгани эмас қандай айтилгани муҳумроқ
14. Менга ёрқин тадбирларда иштирок этиш мароқли

15. Менга тартибга солинган ишлар ёқмайди.
16. Менга ўз қўлим билан нимадир қилиш ёқади.
17. Менга болалигимда дўстларим билан гаплашишда барча тушунмайдиган сўзлар, белгилар ўйлаб топиш ёқар эди.
18. Менга ҳикоянинг мазмунини унинг образли ифодасисиз етказиш қийин.
19. Музейларга боришни ёқтирмайман, чунки уларнинг барчаси бир хил.
20. Турли ахборотларни тинглашни ёқтираман бу менга иш фаолиятимда ёрдам беради.
21. Менга маҳсулотларни логотипидаги сурат унинг номидан кўра муҳимроқ
22. Менга таниш мусиқа хаёлимда бирон бир воқеани гавдалантиради
23. Хаёлан муболаға қилишни яхши кўраман
24. Мусиқа тинглаётганимда рақсга тушишни ёқтираман
25. Менга турли чизиқлар ва схемаларни таҳлил қилиш қизиқ
26. Менга бадиий адабиёт ёқади
27. Таниш ифори хидлаш кўп йиллар олдин рўй берган воқеани ёдимга солади
28. Турли типдаги машғулотлар инсон тафаккурини бойитади деб ҳисоблайман
29. Қўл билан ушлаб кўриш мумкин бўлган нарсагина ҳақиқидир
30. Мен аниқ фанларни авфзал биламан
31. Мен бировнинг чўнтагидаги пулини ҳисоб-китоб қилмайман
32. Расм чизишни ёқтираман
33. Бир фильм ёки сахна кўринишини бир неча маротаба кўриш мумкин. Муҳими актёрларнинг маҳорати
34. Мен болалигимда конструктор уйинчоқларини яхши кўриб ўйнаганман
35. Менга шеърларни овоз чиқариб ўқиш ёқади
36. Мен гўзаллик дунёни қутқаради деган фикрга қўшиламан

37. Мен учун стулчани кўлим билан яшаш уни лойихалашдан кўра осонроқ
38. Мен дастурчи касбини эгаллашим мумкин эди деб ўйлайман.
39. Назмни ёқтираман
40. Бирон бир буюмнинг қисмини тайёрлашдан олдин мен унинг чизмасини қиламан
41. Менга натижадан кўра иш жараёни қизиқроқ
42. Менга устахонада ишлаш лойихалаш бўлимида ишлашдан кўра қизиқроқ
43. Менга қадимий сирли ёзувларни таълил этиш жуда қизиқ бўлар эди
44. Мен хар сафар маърузага чиқишимдан олдин ўз нутқимни тайёрлайман, айтадиган сўзимни топишимни билсам ҳам
45. Алгебрага оид мисоллардан кўра геометрияга оид мисолларни ишлашни ёқтираман
46. Уйда кўл меҳнати билан бирон бир нарса яратишни ёқтираман
47. Мен дастурлаш тилларини ўрган оламан деб ўйлайман.
48. Бирон бир мавзу юзасидан иншо ёзиш мен учун қийин эмас
49. Хаётимда хали кўрмаган буюмимни тасаввур этиш мен учун осон
50. Мен бошқалар учун аниқ бўлган масалада бир қарорга келишга қийналаман
51. Дазмолни ўзим тузатишга ҳаракат қилиб кўраман, устага олиб боришдан олдин
52. Мен учун тил ўрганишда тил граматикаси қоидаларини тушуниш муаммо эмас
53. Хатлар ёзишни ёқтираман
54. Фильмдаги воқеалар ривожини кетма кетликда тасаввур эта оламан
55. Мавхум суратлар киши тасаввурини бойитишга хизмат қилади деб ҳисоблайман.
56. Мактаб фанлари ичида менга меҳнат дарси кўпроқ ёққар эди

57. Мен учун хорижий тилларни ўрганиш осон
58. Менга бирон бир воқеа ҳақида дўстларимга сўзлаб бериш ёқади
59. Мен эшитганларимни ҳаёлимда осон гавадалантира оламан
60. Мен ҳаётимни аниқ режа асосида қураман
61. Мен тез қарор қабул қиламан, сўнгра унинг тўғри ёки нотўғри эканлиги ҳақида бош қотираман
62. Ўйлайманки, мен хитой тили ироғрафларини ўргана оламан
63. Ҳозиргина эшитган хабаримни кимгадур этмасдан тура олмайман.
64. Менимча ёзувчи ва сценаристлик касби қизиқарли
65. Менга дизайнерлик иши ёқади
66. Бирон бир муаммонинг ечимини аниқлашда мен доимо хатолари асосида олган тажрибаларимга таянаман
67. Ўй ҳаракати қоидаларини ўрганиш мен учун қийин бўлмаган ва бўлмайди ҳам
68. Мен нотаниш одамлар билан тезда тил топишаман
69. Менга рассом-безакчилик иши жуда ёқади
70. Олдин юрган йўлимдан қайта юришни ёқтирмайман.(бирон бир вазифани бажаришда)

Аниқ (фактларга кўра) тафаккур	Рамзий(аниқ белгиларга кўра) тафаккур	Белгили тафаккур	Геометрик белгилар асосидаги тафаккур	Креативлик
1,6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 4 1, 46, 51, 56, 61, 66	2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37, 42, 47, 52, 57, 62, 67	3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38, 43, 48, 52, 58, 63, 68	4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39, 44, 49, 54, 59 64, 69	5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50 55, 60, 65, 70
натижа =	натижа =	натижа =	натижа =	натижа =

Кўрсаткичларни аниқлаш қуйидаги тартибда амалга оширилади. Ҳар бир устундаги “+” ларни ҳисоблаб чиқинг

Тафаккур ва креативликни аниқлаш тести натижалари

Креативлик даражаси ва асосий тафаккур тури уч интервалга бўлинади:

- **паст даража (0 дан 5 баллгача)**
- **ўрта даража (6 дан 9 баллгача)**
- **юқори даража (10 дан 15 баллгача)**

Аниқ (фактларга кўра) фикрлаш. Амалий тафаккурга эга бўлган одамлар объектив фикрлашни афзал кўрадилар, бу мавзу билан макон ва замонда узвий боғлиқлик, объектив ҳаракатлар ёрдамида ахборотни ўзгартиришни амалга ошириш ва операцияларни кетма-кет бажариш билан тавсифланади. Бу турдаги инсонларда бирон бир воқеага киришишда жисмоний чекловлар мавжуд. Тафаккурнинг бу тури натижаси янги қурилишда мужассамлашган фикрдир.

Рамзий (аниқ белгиларга кўра) фикрлаш. Математик тафаккурга эга одамлар ахборот натижавий қоидалар (хусусан, алгебраик қоидалар ёки арифметик белгилар ва операциялар) ёрдамида ўзгартирилганда рамзий фикрлашни афзал кўрадилар. Натижада рамзлар ўртасидаги муҳим муносабатларни тузатувчи тузилмалар ва формулалар шаклида ифодаланган фикр улар учун аниқ ечим сифатида кўрилади.

Белгили тафаккур. Инсонпарварлик тафаккурига эга бўлган шахслар имо-ишора тафаккурини афзал кўрадилар. Ахборотни инференция ёрдамида ўзгартириш билан характерланади. Белгилар битта грамматика қоидаларига мувофиқ катта бирликларга бирлаштирилган. Натижада белгиланган объектлар ўртасидаги муҳим муносабатларни ушлайдиган тушунча ёки сўз шаклида фикрга кўпроқ урғу берадилар.

Геометрик белгилар асосида фикрлаш. Бадий тафаккурга эга кишилар образли тафаккурни афзал кўрадилар. Бу объектдан макон ва замонда ажратиш, ахборотни тасвирлар билан ҳаракатлар орқали ўзгартиришдир. Конвертация қилиш бўйича ҳеч қандай жисмоний

чекловлар йўқ. Операциялар кетма-кет ёки бир вақтда бажарилиши мумкин. Натижада янги образ мужассамлашган тафаккур вужудга келади.

Креативлик - инсоннинг ижодий қобилиятлари бўлиб, улар асосан янги ғояларни яратишга тайёрлиги билан ажралиб туради. П. Торренснинг фикрича, ижод муаммоларга нисбатан сезгирликнинг ортиши, билимларнинг етишмаслиги ёки номувофиқлиги, бу муаммоларни аниқлаш, гипотезалар асосида ечим топиш, гипотезаларни синаб кўриш ва ўзгартириш, ечим натижасини шакллантириш ҳаракатларини ўз ичига олади.

Бу турга мансуб одамлар ижодий фикрлашни ривожлантириш учун янги элементларни киритиш, нотўлиқ ёки очиклиги билан ажралиб турадиган ўқув вазиятларидан фойдаланилади ва кўплаб саволлар тузиш ва уларнинг ечимларини бир неча хил ифодалашлари билан бошқалардан ажралиб турадилар.

ТЕСТ 2. МИЯНИНГ ФАОЛ ЯРИМ ШАРИНИ АНИҚЛАШ ТЕСТИ

Мия ярим шарлари тести шахснинг устувор (доминант) қобилиятини аниқлайди. Сизда қайси қобилият кучли? Ақл ёки креативлик, ташкилотчилик ёки иттиҳорлик. Сиз кўпинча оқил, ақлли, мантикий одам деб аталасизми? Ёки, аксинча, кўпчилик сизни ҳар доим ўзгача ғояларга эга бўлган ижодкор деб ўйлайди?

Бундай ҳолда, мия ярим шарларингиздан бири иккинчисига аниқ ҳукмронлик қилади. Бу тиббиёт назарияси бўйича бир ярим шар кўпроқ ривожланган ва кўпроқ фаол, деган маънони англатади.

Қуйидаги “Мия ярим шарлари” тести бу доминантни аниқлашга ёрдам беради. Сиз қайси гуруҳдаги кишилар қаторига киришингизни билишингиз ва миянинг камроқ фаол томонни ривожлантириш учун нима қилиш кераклигини тест якунида билиб олишингиз мумкин. Келтирилган таърифларни ўқинг ва сизга мос келадиган жавобнинг олдида “✓” белгисини қўйинг.

1 Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Мен ҳаётга кўпроқ оптимистик нигоҳ билан қарайман.
- Мен ҳаётга кўпроқ пессимистик нигоҳ билан қарайман.

2 Қуйидаги фикрларнинг қайси бири билан тўлиқ қўшиласиз .

- Мен болаларга китоб, жумбоқли ва конструктор ўйинчоқларни бериш яхшироқ деб ҳисоблайман.
- Мен болаларга юмшоқ ўйинчоқлар ва бўяладиган китобларини бериш яхшироқ деб ҳисоблайман.

3 Қуйидаги вариантлардан сизга яқинини танланг

- Агар менда курсларга бориш имкони бўлса хорижий тилларни ўрганиш курларига қатнашар эдим.

- Агар менда курсларга бориш имкони бўлса, бу рассомчилик курси бўлар эди

4 Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Аниқ ёзилган кўрсатмаларга амал қилсам, конструкторлик ишини аъло даражада уддалайман.
- Кўз олдимда тайёр натижани расми бўлса, конструктор материалани йега олишим мумкин.

5 Қуйидагилардан қайси бири сизга берилган таъриф

- Мен ҳамма нарсада - атрофдаги нарсаларда, кийимда ва энг муҳими-бошимда (ўй хаёлларимда) тартиб бўлишини яхши кўраман.
- Мен учун тартибга солинган хаёт тарзи қизиқ эмас, хаёт билан боғлиқ ўз қарашларим бор ва атрофимдаги воқеа ходисаларга кўп эътибор қаратмайман.

6 Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Янги таом тайёрлашда мен ретцептдаги кўрсатмаларни аниқ бажариш шарт деб ҳисоблайман (масаллиқларнинг кетма кетлиги, ўлчовлари.... вхк)
- Янги таом тайёрлашда мен чамалаш орқали масаллиқлардан фойдаланаман ва албатта ўзимдан ҳам бирон бир янгилик қўшаман.

7 Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Мен таҳлилий ечимларни ёқтираман
- Мен бажармоқчи бўлаётган ишимни хаёлан тасаввур қилишни ёқтираман

8. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Менга ўз фикримни сўз ёрдамида аниқ билдириш қулай
- Менга ўз фикримни ижодий ёндошув билан билдириш қулай

◉ **9. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- Одатда менга ёққан қўшиқларнинг матнини тезда эслаб қоламан
- Менга қўшиқнинг матнини ёдлаб олишдан кўра унинг мазмунини тушуниб олиш қулайроқ

◉ **10. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- Менга нотаниш бўлган жойларда керакли манзилни аниқлашга қийналаман
- Мен менга нотаниш жойларда ҳам керакли манзилни тезда аниқлай оламан

◉ **11. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- Бирон бир воқеа ходиса ҳақида ахборот берувчи мақолани ўқишда , мақоладаги ҳар бир элементга алоҳида эътибор қаратаман
- ◉ Бирон бир воқеа ходиса ҳақида ахборот берувчи мақолани ўқишда , мақоланинг асосий мазмунига эътибор бераман

12. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Мен одамларнинг исмларини ва менга айтган гапларини аниқ эслаб қоламан
- Мен одамларнинг исмларидан кўра уларнинг юз кўринишларини, гапириш оҳангларини эслаб қолиш осонроқ

◉ **13. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- ◉ мен ўзимни тартибли деб ҳисоблайман ва ҳеч қачон айтилган вақтга кеч қолиб бормайман
- Мен вақти тўғри тақсимлай олмайман ва шунинг учун ҳам аксарият ҳолларда айтилган вақтдан кечга қолиб бораман

○ 14. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Менга кўпроқ комедия жанри ёқади ва узим ҳам хазил мутойибага мойилман деб ҳисоблайман
- Менга кўпроқ уҳас ва драма жанри ёқади ○

15. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Менда ўнг қул устунлик қилади
- Менда чап қўл устунлик қилади

○ 16. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Бир нечта асарларни ўз ичига олган тўпламни сотиб олсам уни бир бошидан охиригача тўлиқ ўқиб чиқаман , унинг ичида менга ёқмайдиган асар бўлса ҳам уни ташлаб кейингисига ўтиб кетмайман
- ○ ○ Бир нечта асарларни ўз ичига олган тўпламни сотиб олсам менга қизиқ бўлган асарларнигина ўқиб чиқаман

17. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Математик топшириқларни ишлашда танлаш имкони бўлса мен алгебрага оид мисолларни танлар эдим чунки менга формулалар ёрдамидаги амалларни ишлаш ёқади
- Математик топшириқларни ишлашда танлаш имкони бўлса мен геометрияга оид мисолларни танлар эдим, чунки менга геометрик фигуралар акс этган топшириқлар ёқади

○ 18. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз

- Мен топшириқларни бажаришда биринчисини қилиб бўлмасдан, кейингисига ўтмайман
- Мен бир вақтни ўзида бир нечта топшириқлар билан ишлашим мумкин , бу мен учун нормал ҳолат

◉ **19. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- Вино ичимлиги дигустациясида иштирок этсам, мен уларнинг номига қараб таътиб кўришга танлаган бўлар эдим
- Вино ичимлиги дигустациясида иштирок этсам, мен уларни хидлаб кўриб таътиб кўришга танлаган бўлар эдим

◉ **20. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- Менга кўпроқ детектив, триллер, шахс ҳаёти ёритилган ва тарихий жанрдаги китоблар ва фильмлар ёқади
- Менга кўпроқ драма, мелодрама ва саргузашт жанридаги китоблар ва фильмлар ёқади

◉ **21. Қуйидагилардан қайси бири менга берилган таъриф деб ҳисоблайсиз**

- Мен мантиқий сонларни ва матнларни яхши эслаб қоламан
- Мен кўпроқ бирон бир воқеа мисол қилиб айтилган ахборотни яхши эслаб қоламан

Миянинг ўнг тараф ярим шари ривожланганда...

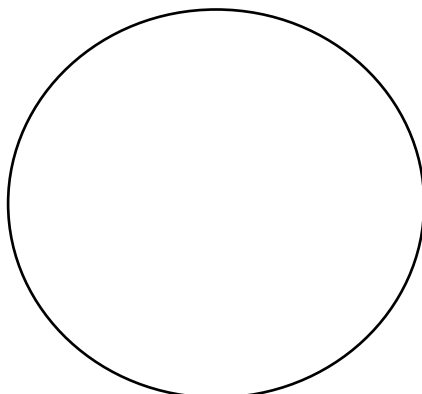
Сиз дунёга ғайриоддий нигоҳ билан қарайдиган ижодий одамсиз. Зукколик, сезги ва яхши ривожланган тасаввур сизнинг энг кучли тарафингиздир. Сиз осонгина санъатнинг хореография ва мусиқа йўналиши соҳиби бўлишингиз мумкин. Сиз табиатдан бошқаларнинг туйғуларини ҳис этишга ўрганишга қизиқасиз ва уларга яхши маслаҳатлар бера оласиз. Сиз бир вақтнинг ўзида бир нечта вазифаларни паралелл бажара оласиз бу ишингиз орқали сизга “бетартиблик даҳоси” деган номни бериш ўринли ва сиз буни яхши уддалай оласиз. Амма сизнинг тахминларингиз кўпинча пухта ўйланмаган ечимга асосланади ва бундан афсусланасиз. Буни тузатиш учун миянгизнинг чап тарафини ҳам кўпроқ ривожлантиришга ҳаракат қилишингиз керак. Бунинг учун кўпроқ кроссвордлар ишлашингиз ва ташкилотчилик билан шуғулланинг.

Миянинг чап тараф ярим шари ривожланганда...

Агар сизда миянинг чап ярим шари кўпроқ ривожланган бўлса демак сиз стратегистсиз. Мантиқ сизнинг энг кучли ва ўзига ҳос томонингиз бўлмаса ҳам, у сизда яхши ривожланган. Сиз қоидаларнинг муҳимлигини биладиган ва деярли ҳар қандай вазиятда уларга риоя қилишга ҳаракат қиладиган одамсиз. Агар сиз бирон бир бизнесни бошламоқчи бўлсангиз унинг барча жиҳатларини пухта ўрганиб чиқмагунигизча бунга қўл урмайсиз шу ўринда сизга бир гапни эслатиб ўтишни ўринли деб топди. “Бизнес таваккалчиликни хуш кўради”. Агар сиз буни хали ўзингизда кашф этмаган бўлсангиз-сиз чет тилларини ўрганишга мойилсиз. Миянинг ўнг ярим шарни инсоннинг ички хис туйғулари учун масъул ҳисобланади. Уни ривожлантириш учун санъатга қизиқиш билдиринг, бадиий фильмлар томоша қилинг, санъат асарларини ўзгача нигоҳ билан кўришга ҳаракат қилинг.

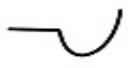
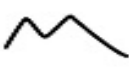
ТЕСТ 3. “РАСМ ЧИЗИНГ”

Расмни якунланг расмнинг асоси рангли қоғоздан тухум шаклида қирқиб олинган овал фигура деб тасаввур қилинг. Чизган расмингизни номланг. Расмнинг рангини ҳар бир респондент мустақил танлайди.

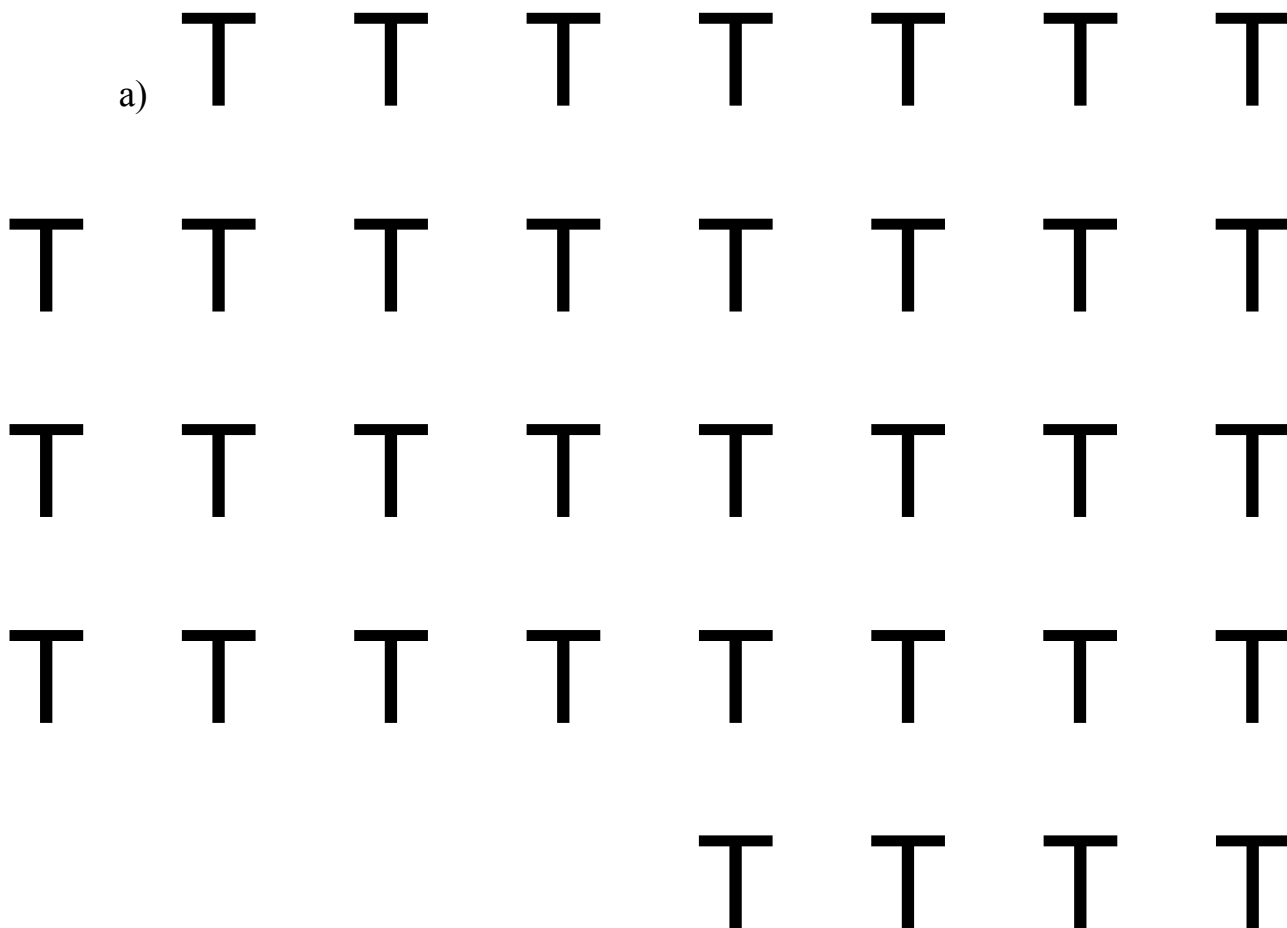
ТЕСТ 4. “ШАКЛНИ ДАВОМ ЭТТИРИНГ”

Берилган 10 та шаклларни давом эттириб сураат яратинг ва уларнинг ҳар бирини номланг

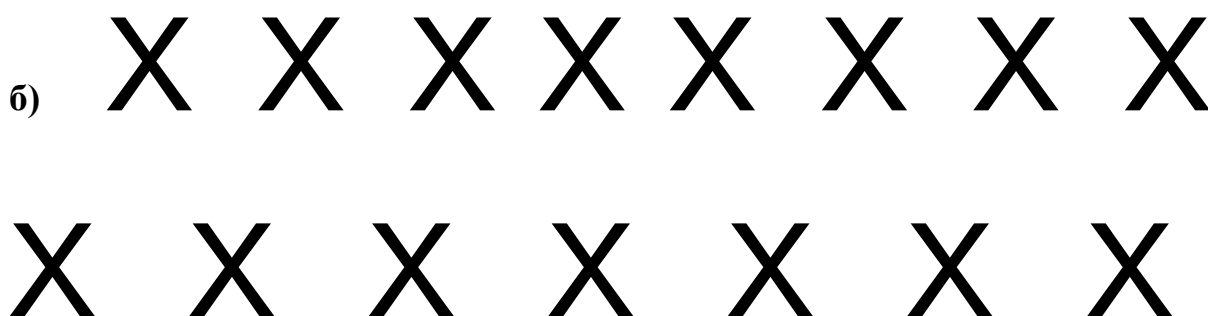
 1 _____	 2 _____	 3 _____	 4 _____
 5 _____	 6 _____	 7 _____	 8 _____
 9 _____	 10 _____		

ТЕСТ 4. “ БЕЛГИЛАРДА СУРАТЛАР ” қуйида берилган белгилардан
фойдаланиб турли расмлар, шакллар яратинг

а)

б)

X X X X X X X

X X X X X X X

X X X X X X X

c)

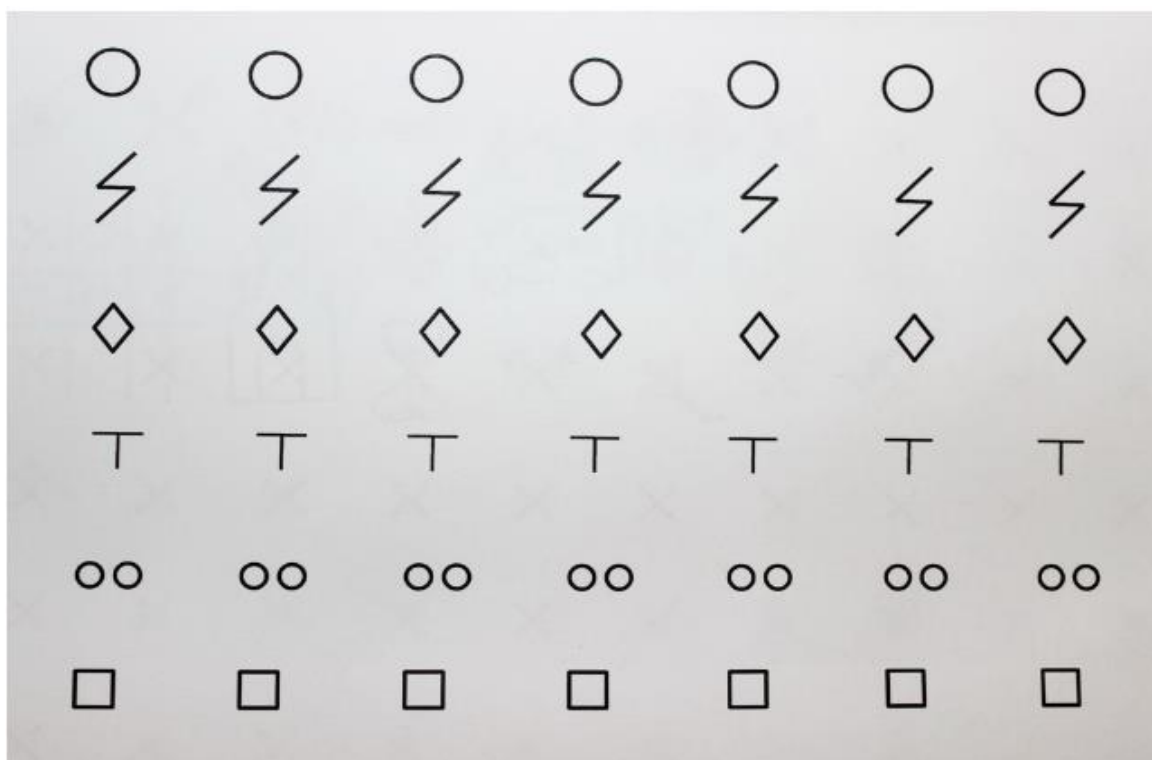
○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

○ ○ ○ ○ ○

d)

Намуналар

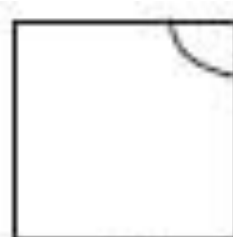
1

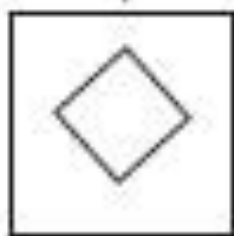
2

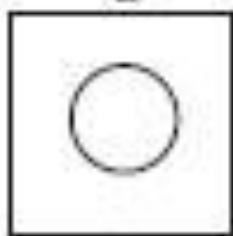
3

4

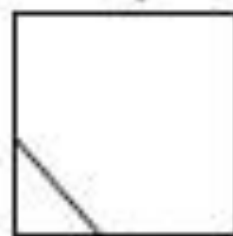
5

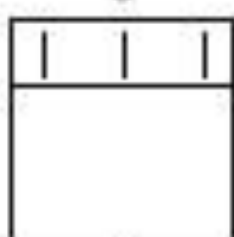
6

7

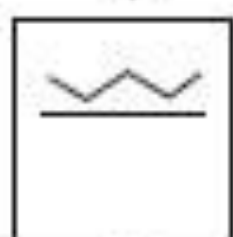
8

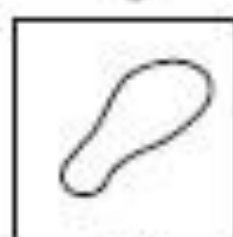
9

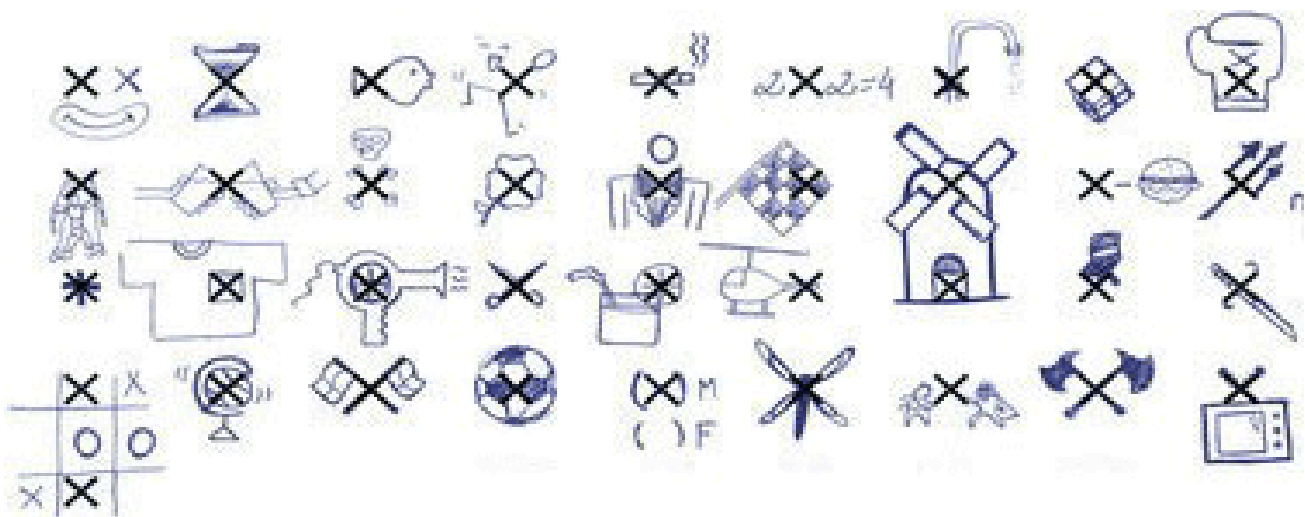
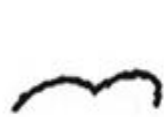
10

11

12

КРЕАТИВЛИК ВА ПЕДАГОГИКАГА ОИД АТАМАЛАРНИНГ ИЗОХЛИЛУҒАТИ

Креативлик	(инг. яратиш, яратувчи) индивиднинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ҳамда мустақил омил сифатида иқтидорлиликнинг таркибига кирувчи ижодий қобилияти
Креатив педагогика	Педагогик фаолиятга нисбатан танқидий ва ижодий ёндошиш, ўзининг ижодкорлик малакаларига эгаллигини намойиш эта олиш
Компетентлик	Инглиз тилидан олинган бўлиб “Қобилият” деган маънони билдиради. Фаолиятда назарий билимлардан самарали фойдаланиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорли намоён эта олиш
Махсус компетентлик	Касбий-педагогик фаолиятни ташкил этишга тайёрланиш, касбий-педагогик вазифаларни оқилона ҳал қилиш, фаолияти натижаларини реал баҳолаш, БКМни изчил ривожлантириб бориш бўлиб, ушбу компетентлик негизида психологик, методик, информацион, креатив, инновацион ва коммуникатив компетентлик кўзга ташланади
Инновацион компетентлик	Педагогик жараёни такомиллаштириш, таълим сифатини яхшилаш, тарбия жараёнининг самарадорлигини оширишга доир янги ғояларни илгари суриш, уларни амалиётга муваффақиятли татбиқ этиш
Информацион компетентлик	Ахборот муҳитида зарур, муҳим, керакли, фойдали маълумотларни излаш, йиғиш, саралаш, фойта ишлаш ва улардан мақсадли, ўринли, самарали фойдаланиш
Касбий билимларни пухта	Педагог томонидан мавжуд педагогик билимларни пухта ўзлаштириш йўлида амалий ҳаракатларнинг

Ўзлаштириш маданияти	ташқил этилаётганлигини англатувчи сифат
Касбий компетентлик	Мутахассис томонидан касбий фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиш
Коммуникатив компетентлик	Таълим жараёнининг барча иштирокчилари, жумладан, талабалар билан самимий мулоқотда бўлиш, уларни тинглай билиш, уларга ижобий таъсир кўрсата олиш
Махорат	Араб тилидан “моҳирлик”, “усталик”, “эпчиллик” деган маъноларни билдириб, 1.бирор иш, касб учун зарур ёки шу соҳада орттирилган усталик, санъат,моҳирлик 2. Бир иш ёки фаолиятни юксак даражада, ҳеч бир қийинчиликсиз, ўта моҳирлик билан бажариш 3. Муайян иш, хатти-ҳаракат ёки касбий фаолиятнинг усталик, моҳирлик билан, санъаткорона ташқил этишга имкон берадиган билим, кўникма ва малакалар мажмуи
Касбий зийраклик	Ўқувчилар рухий ҳолатларини, дарс,тарбиявий тадбирларни ўтказишга бўлган иштиёқини тўғри баҳолаш, уларнинг ўзаро ёки педагоглар билан зиддиятларини англаш, ўқувчи ва гуруҳга таъсир кўрстишда қулай вазиятни танлай билиш
Касбий педагогик бурч	Мутахассис сифатида ўқитувчи томонидан касбий фаолиятда адо этилиши мажбурий бўлган вазифа
Мимика	Юз мускуллари ҳаракатлари оорқали шахснинг ўз фикри, хис-туёғулари,кайфияти ҳамда мавжуд воқеликка муносабатини ифодалаши
Ноёб қобилиятлар	Шахсга хос индивидуал психологик хусусиятнинг шундай тури бўлиб, у жуда кам сонли шахслардагина кузатилади ва кўп учрайдиган

	психологик ходиса саналмайди
Пантомимика	Педагог томонидан баён этилаётган муайян фикрни алоҳида ажратиб кўрсатишга, маълум қиёфа орқали гавдалантиришга имкон беради гавда, қўл ва оёқларнинг ҳаракати
Педагогик билим	Болаларни ўқитиш ва тарбиялаш, таълим ҳамда тарбия жараёнини ташкил этиш асосида шахсни ҳар томонлама камол топтиришга доир тизимланган маълумотлар йиғиндиси
Педагогик ижод	Педагогнинг касбий жараёнини самарали ташкил этишга йўналтирилган яратувчанлик фаолияти
Педагогик интуиция	Педагог томонидан педагогик воқеа-ҳодисанинг моҳияти, ўқувчи хатти-ҳаракатлари мазмунини тасаввур, эмпатия ва орттирилган тажриба асосида ҳис-туёғу, сезги ёрдамида, зийраклик билан мантиқий далилларсиз бевосита англаш
Педагогик дунёқараш	Педагог ва таълим олувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатлари жараёнининг мазмунини, натижаларини белгиловчи диалектик қарашлар ва эътиқодлар тизими
Педагогик бошқариш	Педагогик жараёнларни ташкилий методик жиҳатдан уюштириш (талабалар фаолиятини бошқариш; талабалар жамоасини бошқариш)

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Қонуни “Таълим тўғрисида” 2020 йил 19 майдаги ЎРҚ-637
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812- сон Фармони
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда олиб борилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3775-сон Қарори
4. Ўзбекистон Республика Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ- 4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони
5. Креативные техники: Введение в социокультурную проблематику: учебно-методическое пособие., Нижний Новгород, 2017 стр.43
6. “Креатив педагогика асослари” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент., 2016 Б.192
7. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари/Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тураев А.Б.- Тошкент, 2015.-120 бет.
8. **Коточигова Е.В.** Креативная компетентность как требование к современному педагогу // ciberleninka, Россия, Ярославль, 2004
9. **Брякова И.Е.** Креативная компетентность педагога – новый вектор развития образования // М.: Педагогический ИМИДЖ ciberleninka, 2019
10. **Щваб А.В.** Развитие креативного мышления у подростков в условиях основного и дополнительного образования // А. В. Щваб., Scientific Cooperation Center “ Interactive plus”.г Самара., 2013.

11. **Еприкян Д.О.** Проблемы подготовки педагогов профессионального обучения и пути их решения // Д. О. Еприкян.- ciberleninka, 2018
12. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
13. **Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З.** Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. – Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013. – 115 б.

Мундарижа

Кириш	3
-------------	---

1-БОБ. КРЕАТИВ ТАЪЛИМ НАЗАРИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДОЛОГИЯСИ

1.1. Креативлик ўзи нима ва уни қандай ривожлантириш керак?.....	6
1.2. Ижодкорлик ва креативлик. улар ўртасидаги фарқ нимада?.....	7
1.3. Креативлик борасида олиб борилган илмий тадқиқотлар.....	9

2-БОБ. КРЕАТИВЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ КАЛИТЛАРИ

2.1. Креативлик қобилиятини ривожланишига тўсиқ бўлувчи омиллар.....	13
2.2. Креативликни ривожлантурувчи инструментлари: билим ва тафаккур.....	14
2.3. Креативликни ривожлантирувчи инструментлари: характер.....	19

3-БОБ. КРЕАТИВЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСЛУБЛАРИ

Тасодифий сўзларнинг ўзаро боғлиқлиги методи.....	26
Ўйлаб топилган персонажлар методи.....	27
Олти шляпа методи.....	28
Brainstrong методи.....	30
Аналогиялар усуллари метод.....	32

4- БОБ КРЕАТИВ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УЧУН АҚЛИЙ МАШҚЛАР

Икки тасодифий сўз машқи.....	35
Архитекторнинг ақлбовар қилмас қобилиятлари машқи.....	36

Дунё намоёиши машқи.....	36
Сукут вақти машқи.....	37
Ўн вазифа машқи.....	37
Тонг кечаси бошланади машқи.....	38
Одатийликдаги ноодатийлик машқи.....	39
Ғоялар оқимини кучайтириш машқи.....	39
Сўзлар бизга кўрингани каби эмас машқи.....	40

5-БОБ КРЕАТИВЛИК ВА ПЕДАГОГИКА

5.1. Педагогик креативликнинг мазмуни.....	42
5.2. Замонавий педагогга нисбатан талаб сифатида креативлик салоҳияти.....	69
5.3. Жамоавий фаолият-Бўлажак педагогнинг креативлик салоҳиятини шакллантириш шарти.....	73

6-БОБ ҚЎРҚУВНИ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ЕНГИШ ВА КРЕАТИВ ФИКРЛАШНИ БОШЛАШ МУМКИН

6.1. Қизиқиш тўғрисида.....	79
6.2. Менинг иқтидорим нимада.....	81

КРЕАТИВЛИКНИ АНИҚЛОВЧИ ТЕСТЛАР.....84

КРЕАТИВЛИК ВА ПЕДАГОГИКАГА ОИД АТАМАЛАРНИНГ ИЗОХЛИ ЛУҒАТИ.....101

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....104

К. Н. ЮСУПОВА

КРЕАТИВ ПЕДАГОГ БЎЛАМАН

**(ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГИКА КОЛЛЕЖЛАРИ
ЎҚУВЧИЛАРИ ВА ПЕДАГОГЛАРИ УЧУН ЎҚУВ - ҚЎЛЛАНМА)**

Muharrir: I. Tursunova
Badiiy muharrir: B. Haydarov
Kompyuter sahifalovchi: N. Fayziyeva
Korrektor: Sh. Hikmatova

Nashr. lits. AI № 276 15.06.2015.
Bosishga ruxsat etildi. 24.02.2022.
Bichimi 60x84 1/16 Offset qog'ozi.
Times New Roman garniturası.
Shartli bosma tabog'i 6,75. Nashr hisob tabog'i 3,9.
Adadi 100 nusxada. Buyurtma № 30-03.

“LESSON PRESS” MCHJ nashriyoti.
100071. Toshkent, Komolon ko'chasi 13.

«ZUXRA BARAKA BIZNES» MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri Bunyodkor shoh ko'chasi 27 A-uy.

